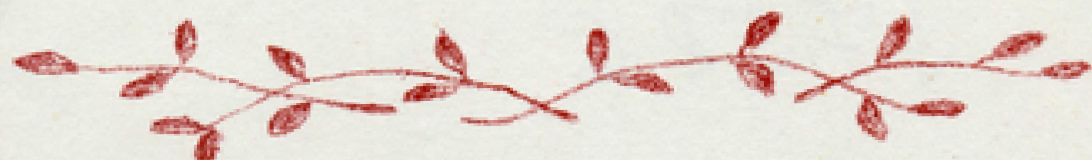

N Á D A I P Á L

ASSZONYI POMPA

1926

DANKÓ Ö. RAJZAIVAL

X

„VILÁGIRODALOM”

Globus, Budapest

An asszonyi pompa

ELEGANCIA

Szerencse, hogy túl vagyunk már azon a koron, melyben a szavak értelmét hajszálnyi pontossággal mérték le az értelem serpenyőiben. Ezer szerencse, hogy a gumiszalagszavak korát éljük, amelyben minden szó egy bűvész zsebéhez hasonlít. Ki fog ma nyelvészeti szigorúsággal boncolgatni fogalmakat és következetességet várni ilyen szavaktól: arisztokratikus, finom, előkelő, elegáns? Nemcsak a moralistának és a politikusnak, a közönséges halandónak is megvan ma már az ahhoz való jussa, hogy a szavak csomagolópapírjába átlag félévenként más és más értelmet burkoljon. Valamikor az emberiség virágának azt tartották, aki igen keveset, lehetőleg semmit sem dolgozott, nevét mással irattá le, mert ő írni nem tudott, ölni, rabolni, vándor-kalmárokat fosztogatni ellenben jól értett. Az ilyen embert arisztokratának, a legjobbak közül valónak nevezték. Furcsa, de ma csaknem szószerint az ellenkezőjét értjük „arisztokratikus” alatt. Azt, aki reggeltől estig igen sokat dolgozik, folyton-folyvást a nevét írja alá, de maga még egy csirkét sem ölne meg, tehát a rablást, fosztogatást és más ilyesféle „intellektuális bűnöket” alantas közegeire bizza.

— E szép, ősi szavak sorsára jutott az elegancia fogalomjelzője is. Valamikor azt értették alatta, hogy elegáns az, aki kiválasztott. Fajtájának, nemének, hivatásának kiválogatottja. Volt benne egy jókora adag lelki érték-megkülönböztetés is, de mégis inkább a testi választékosság, a nyúlánk, finoman ápolt, továbbtenyésztésre szerfelett alkalmas testi magasrendűség etikettje volt ez a szó. Az eleganciának nesztelen suhogása és fenyőerdőkre emlékeztető hűvös parfümje volt. Elegáns tehát ez értelmezés szerint mindenki lehetett, aki testi kultúrájának, vagy születése óta élvezett szemre valóságának attitűdjét öntudatosan hordozta. Régi hűbéri időkben ezt persze csak a *high life* osztályok gyermekeiről hitték el. Demokratikus időkben azonban a címet és jelet is sokkal bőkezűbben osztogatták. Ma már a vadak, a primitívek, a négerék, sőt a parasztok és munkások elegáns voltáról is szoktak beszélni engedékeny dámák és ez arra vall, hogy a francia forradalom egyenlősítő elvei már az ő gondolatvilágukat is átjárták. Száz évvel ezelőtt meg nem voltak az emberek ilyen kegyesek. Balzac, aki pedig mohó örömmel, friss életkedvvel szürcsölte a boulevardok eleganciáját és finom kis akvarelleket festett róluk, a Longchamps, a Tortoni-kávéház és az olasz opera elegánsairól, még részben a *ci-devant* előkelőség, de részben a pénztői megilletődött új-nemesség varázslata alatt állt. Ő kissé

ironikusan úgy vélekedett, hogy az elegancia elsősorban nyugalom, kényelmes semmittevés kérdése. Az elegáns ember valahol a bárónál vagy a meggazdagodott szabónál kezdődik, aki a Champs Elysée korzóján úgy jelenik meg, mint egy modern centaur: félig emberforma, félig kocsiban ül.

De itt most asszonyi eleganciáról lesz szó. És ez talán mégsem olyan komplikált jelenség, mint a tetovált sportférfiaké. Az asszonyi elegancia fogalomkörét nem színezik holmi szociális és erkölcsi megfontolások. Egy asszony elegáns, ha testi és ruházati választékossága kétségtelen. És pedig nemcsak azok előtt, akik őt nézik, de neki magának is, aki ezt érzi. Itt tehát az életmód, a pénzkérdés, a mennyezetes ágy, a rojtos függönyök, a kék batár, derűs bölcsesség nem is jönnek számbal Kínában vannak nők, akik alig tipegnek, tarkák mint a madarak, szegények, illatosak, ágról-ágra röppenők és egész sereg festő adta sorozatos képekben az ő eleganciájuknak gyengéd ábrázolását. De azért ne gondoljuk, hogy az elegancia, melyet itt csak két tényező tart egyensúlyban: a test és a ruha, olyan nagyon tisztázott fogalom, örök viaskodást folytat a nőnél e kettő, mint két végletes pólus. A test és a köntöse. Az isteni és az emberi. A lélek és a matéria. A művészet és a természet.

Az első, ami ősidőktől fogva volt meg: a testalak. A termet nemes kiválasztódás eredménye, melyet létrehozott a lélek, a fensőség ösztöne. Az, hogy a nő ragyogni és élni, élni és életet adni akar. Minél messzebb megyünk vissza a történelem évezredeibe, annál jobban közeledünk a primitív testiség magasfeszültségű eleganciájához. A testi választékosság ezen a fokon még a szabad önkény állapotában él: íjakat feszít vagy parittyával lövöldöz, nincs számára tilalomfa. Már a klasszikus világ kezd magának testi bálványképeket formálni. A görög és római világot az átszellemült test érdekli, az egészség, a tisztaság, amelyben azonban már megvan az öntudat. „Fejedelemnek kell lenned”, mondja Solon, „de a módját előbb meg kell tanulnod.” Az arc, a fiziognómia azonban nem érdekli őket. Arca csak a mozdulatnak érdekes. A ruha sem érdekes, ezért nincs színe, fehér. A test uralkodik, a test parancsol, makacsul átvilágít a leplen, amely engedelmesen hangsúlyozza a testvonalat. A két erő viaskodásában a test az istennő, a köntös a rabszolga. Mialatt künn világok dőlnek össze, catalaunumi mezők telnek meg

vérrel és hullákkal, azalatt kialakul egy új világrend, a középkoré. Régi pergameneken megjelennek halvány, kifestett arcaikkal a miniatűrök asszonyai. Mi a test? Sok-sok apró nüansz együttvéve. Már nem büszke bálványképek uralkodnak — mint egykor Thráciában. Most „szépség-ideálok” teremt magának hadvezér, költő, lovag, énekes. Nem kell e szó hallatára mingyárt ellágyulásra és érzelgősségre gondolni. O nem! Pipin császár a tizenkettedik századi hősköteményben odaülteti maga mellé a nőt. Arca mosolygó, szemöldökei szépívűek, csípői hosszúak, bőre fehér. A császár nézegeti a detailokat. Nézi szőke, leomló haját, nézi homlokát, nézi a kebleket, amint csöndesen emelkednek fel és le . . . Egészséges érzékiség fűti ezeket a testeket és három-négyszáz éven át a sovány, karcsú, lekötött mellű nő a vágyak célpontja, az elegancia kivirágzása. Fiús, kicsit furcsa lény, aki éppen nem aszkétikus parancsszóra — hanem merő érzékiségből — gyalulja egyenesre alakját. \ vagy négyszáz évig ilyen alakokat mintáznak a rajna-melléki fafaragók és a flamand oltárképfestők. És mikor a florenci tavaszi kertben megjelennek a Prima vera virágai, már meg van adva a halk impulzusa a közeledő gömbölyedségnek. A renesz-szansz asszonya jókat evett, ivott, sokat henyélt, nagyokat nevetett: öröme oda van írva gömbölyű vállaira, kerekded térdeire. Mikorára a tudós doktorok és lovagok receptekbe foglalták, hogy mitől hízzék, már olyan gömbölyűen ragyog a Rubens-képeken, mint az emdeni lúd. És a késő reneszansz festészete az érett pompa testi kultúrájával van tele. Augusztusi rózsaliget illata járja át. Ez az illat még évszázadok hosszát ott van körülötte.

A testnek az eleganciáját korszerűvé teszi, ha a költők versbefog-lalják és a képzelet dicsfényt szó köréje. A nők ebben — Szent Jeromos, Szent Anzelm hasztalan ostorozzák — mégis az ördög ruhatárához nyúlnak. Hogy a test sejtelmesebb legyen és az arc rejtelmesebb, két dolgot talált fel a nő: a fűzöt és a fátyolt. Egyiket sem az életmegvetés, az elzárkózás adta a kezébe. A fűzőnek az ősei azok a keskeny puha szalagok, melyek-kel a nő keblen, kebel alatt összeszorította derekát. De még ezt megelő-zőleg szokás volt a középkorban már egész kicsiny kortól fogva kemény vaslemezeket viselni a mellen, hogy ennek formábaszökését megakadá-lyozzák. Hogy kell már most elérni, hogy a soványság, a laposság szép vonala mellett is meglegyen a décolleténak az a lágy érzékisége, mely nélkül tökéletlen volna? Erre való volt a tizenhatodik század találmánya

a fűző. Mely lefogott mindent, ami nem előkelő, de viszont fent reliefet adott a deréknak. Mely megnyújtotta a formát, vagy megkurtította, kinek hogy tetszett. A fátyolt viszont a Kelet ajándékozta a középkori szépségnek, akinek számára a legjobb arcpirosító és a legfinomabb árnyékvető-egyaránt az arabok földjéről érkezett. Ó, mily gyönyörű apród-szolgálat volt ez! Adtak neki valamit, ami sejtelemmel, izgató, halk reflexekkel itatta át az arcát, ami vágynak keltett, ami valóságot adott és mégis indulatba hozta a fantáziát . . . Képzelnék csak el, mennyi átszellemültség van abban a finom kacérságban, mellyel a középkori nő felvette a fátyolt . . . Testének finom hajlékonyságát éreztetve, így látjuk, hogy az elegancia kikényszeríti a testet korrigáló fűzőt és fátyolt, mikor még a ruházat jelentőségét fel sem ismerték. Mert azt talán mondani sem kell, hogy a ruhának sem eredete, sem fejlődéstörténete nem az, aminek sokáig hitték: meztelenség leplezője, szégyenérzés leküzdője, egészségnek megvédője. Sokféle motívumból szövődött össze a ruha s kivált a női ruha melódiája. De lehangosabb motívuma: a díszítő-

kedv. Egy instrumentum, amely adva van, hogy a test belcantója tisztán csengve messze elhallatsszék. Előbb csak kísérőzene. Később maga alá gyűri az éneket, uralkodóvá lesz a test fölött, szuverén királynő, a test csak engedelmeskedik törvényeinek. Mekkora távolság a görög peplostól a modern estélyi ruha francia modelljéig. Ott a ráncok, a redővetés, az egész ruha felcsatolása a vállakra a testnek függőleges, mozgó életvonalát emeli ki, szinte csak a sportban edzett görög nő lélekzet vételét kíséri. Lanvin fémszálakkal átítatott és csillogó gyöngyökkel kivarrott crêpe de chine estélyi ruhája viszont csak alkalomnak tekinti a testet, hogy a klaviatúráján játsszék. A meztelen vállak, a

színekbe szökő fej, a foszforeszkáló nyak és karok enyhe mozgásritmusa mind csak támogatja azt a szerenád, melynek grande toilette a neve.

Balzac mondja, hogy a ruha csak fátyol, mely mindent reliefben jelentet meg, amely a testi előnyöket sorra megszólaltatja, hogy az apró tökéletlenségeket elrejtse. De milyen zsarnokává vált idő folyamán e komorna úrnőjének. A ruha műremek, melynek segítségével textilgyáros, szabó, alkotó és hordozó az asszonyi testből kiinduló gondolatait az elragadtatás magaslatába tudja emelni. A ruha öncél, mely a festészet és a plasztika nyelvén beszél. Színeket kever, átlátszó és áttetsző elemeket kombinál átlátszatlanokkal, függőleges vagy vízszintes ritmusokat hangsúlyoz a kor ízlése szerint (aszerint amint plisséket vagy volantokat vet túlsúlyra)... A ruhától ennél fogva époly badarság volna azt várni, hogy higiénikus, célszerűségi vagy testegyenészeti szempontokat kövessen, mint egy festménytől, hogy gyógytényező legyen. Ha mellékesen ezt is meg tudja tenni, — annál jobb.

Már pedig minden jó ruha meg tudja tenni, amennyiben adva van hozzá egy nő, aki *tudja* viselni. Mert a ruha nemcsak tudomány, művészet és szokás dolga, hanem az érzése is. Asszony kell hozzá, akinek dicsőséget adjon és aki neki jelentőséget ad. Ezjt ruha igazi testegyenészeti rendeltetése: a lelket kell helyrebillentenie. A pszichológusok jól tudják, hogy az asszony minden pórúsán át érzi egy új és jó ruha diadalát, lelki egészsége függ ettől és megroppanása, szeszélyei és kegyetlensége forrása lehet egy divatját múlt ruha, mely a versenyben megalázkodásra kényszeríti. Természetesen. Minden magassarkú cipő és minden toronyfrizura, minden széles kalap és minden hosszúkás kivágás egy-egy gólyaláb az önérzetnek. De tegyük mingyárt hozzá: mindennek az ellenkezője is így hat, ha akkor éppen ez az ellenkezője a divat. Vagyis végeredményben: az elegancia nem a ruhában van, hanem abban a nyugalomban, mellyel viselik. A divat pedig: osztó igazság, mely hol a szőkéknek kedvez, hol a barnáknak, hol a soványaknak, hol a moletteknek, a szőkét megbarnítja vagy a barnát megszőkíti, a divat egy soha el nem múló háborúságnak örökké mosolygó békebírósa.

DIVATHULLÁMOK

Ha divatról van szó, csaknem minden illetékes fórum arra gondol, hogy ez is a modern kornak egyik kellemetlen találmánya. Férj, feleség, szabó és divatlapszerkesztő egyet-értének abban, hogy az élet zúgó tengerén az ő kis sajkájuk csak piciny eszköze a vak hullámoknak, bábuk ők egy végtelen hatalom kezében. A férj: „Ezzel a folytonos divat változással nincs a természetben vesztes csak én.” A feleség: „Tavasszal sellővé kellett finomodnom, ősszel tenyeres-talpas medveboccsá szétlapulni.” A szabó: „De hogyan csináljak a jó külvárosi polgárnőből ókori hetérát?”... A divatlapszerkesztő: „Istenem, honnan sejtsem én, milyen lesz a divat három hónap múlva. Hiszen azt sem tudom, hogy milyen ma”... És így tovább. A divat pedig zúg, háborog, recseg, ropog. Családi boldogságok roncsai úszkálnak a tetején. Ezer végszámra készült szövetek és selymek süllyednek el a „maradék-áruházak” tajtékos habjaiban. Új nagyságok, színésznők, mozistarok, kokottok és egyéb lótusz-virágok vetődnek a partjaira. A divat szeszélyesen, látszólag minden törvény nélkül hömpölyög, csapkod és tombol. Rohan a végletes partok közt. A merev, testhez simuló ruháktól a harangaljakhoz, az uszályos szoknyáktól a bokorugróshoz. És levágja az ujjakat, vagy cipővá dagasztja őket. A hajnak bűnbánó Gretchen-koszorút tesz a tetejébe, vagy tavasz ébredését játszik a fiús fűrtökkel. Látszólag cél, értelem és szándék nélkül történik mindez

mint a messzi, olajoshátú tengeren. Ó, mily boldog, békés, árkádiai élet lehetett hajdanán, mikor egy-, sőt kétszáz esztendeig meg sem mozdult a divat. Így sóhajtoz férj, feleség, ruhamérvnök és bankigazgató. Leányok beleszülettek a tógába, vicsurába, kimonóba, krinolinba, örökölték a jó pruszlikot, taffota-szoknyát, prémes bekecset és viselve vált el, hogy milyen százesztendős és elpusztíthatatlan egy-egy karmazsin-bársony meg taffota-selyem anyaga. Ki törődött akkor divattal? A ruha olyan volt, mint egy megbízható burkolat. Csak az asszonyt kellett alatta itt-ott kicserélni, a burok eltartott egy pár emberöltőig is . . . A nagymama megcsináltatta, a lánya örökölte, az unokája alakíttatta, megszépítette . . . illatosabbá tette. Így véli ezt a mának ájult hóbortosa.

Jelen sorok célja megvilágítani, hogy ez hajdan sem volt egészen így. Bizonyos, hogy a régi időkben az, amit ma divatnak nevezünk, ismeretlen volt. Ennélfogva a divattörténet írója odamódosítaná szándékát, hogy viselettörténetet fog írni. A világtörténet akkor is zajlott és hullámtaréjon száguldott. Az emberi érzések, szenvedélyek és szerelmek akkor is magasra lendültek. De e ruházatban csak üde, tarka szigetecskék látszanak, amint a nagy történeti Óceánban fel-felbukkannak. A történet folyamatában a viselet sekélyes, szürke, izgalomtól és érdekességektől mentes. De ott, ahol magasabb hivatásra, finomabb, a többinél differenciáltabb öröme egyesülnek, ahova távol világok fűszer-számaait és illatszereit hozzák a hajósok, lassan kis oázisok támadnak asszonyok sikolyával, dalpengetéssel. Látni ma is mindenfelé kőcserépből készült apró Tanagra-figurákat. Kedves kis dámák, szépen fésülve, könnyű, fodros ruhácskákban. Vájjon mik ezek? A hajdani Róma divatbabái, mannequinjei. A császárság szalonjainak utazó próbakisasszonyai. Küldi őket a messzi tartományokba, Afrika partjaira, Ázsia gyarmataira, a távoli Galliába egy terpeszkedni akaró divatcultúra. A császárok az ő nagy kedveseiknek lábaihoz rakják az egyiptomi fátyolszöveteket, a kínai és szíriai selymeket, az északi prémeket, az afrikai gyöngyöket, a struccok hazájából való legyezőket. És a dámák eltanulják a germán szökeségek hajviseletét, a keleti

tündérek átlátszó selyemruháit, a hajbafont lótuuszfürtöket, a mozaikot a padlón, az ezüstbíbort a lakásban és mindezért cserébe adnak a gyarmati világnak sikket és pompát. Nem divatot. Csak sugallatot. Ahányszor hajósok eljutottak törekeny bárkáikon a messze Keletre, egy-egy szenvedélyes ruha-imádás a következménye ó-korban és középkorban. A génuai és velencei hajósok elhozták a spanyol-arab kenőcsöket, fátyolokat és nyakláncok divatját a középkorban s lett belőle egy tarka keletiesség a nyugati viseletben. Hátha még a sárga tengerre is eljutottak volna? Mi lehetett ott a társasélet finom formái közt! Még máig is megvan a „Cha-noyák” ünnepi tea-ceremoniáinak szokása. Az első tipegések; a finom modor; ahogyan a teát készíteni, inni, a csészét fogni, a társalgást élvezni, a selyemruhát magára öltetni kell. A japán úrinő életében sokezeréves hagyományok kristályosodnak ki. Visszakövetkeztetve: évezredek előtt is kényes ruházati ízlés lehetett ott. De menjünk tovább. A középkor tarka viselettörténetének apácák bóbítái, katonák, poroszlók, zsoldosok, egyenruhái, lovagok nehéz vértjei adják meg komoly alapszínezetét. De a sok hemzsegő rendi, egyházi, társadalmi, kari és hivatásbeli ruha visel et közepette a fényűzés itt is megteremti az ő kis tündérszigeteit. Egyik volt a Spanyolországban letelepedett móroké a tizedik században. Csaknem hatszáz éven át élt a világon. A spanyol élet máig is át van szöve vad hullámaival. Másik volt: a burgundi királykastélyok

vitézi szép pompája. Ott kezdett a test a lovagi finomságok levegőjétől megszépülni. Hosszú-ruhás szoknya. Szűken, szűziesen összefűzött derék. Magasan tornyosuló fejdísz. Süvegforma fejék. És királyi gőg sugárzása. Még hányszor látjuk a régi történelemben, hogy a viselet egyhangúságából sudárba szökken a divat-akarás! De mindig csak az örömök tanyáin. Majdnem mindenütt divatlugasok támadnak ott, ahol királyok és szeretőcskék játszanak a virágágyak közt! Hát még ha a kettő egy személyben jelentkezik egy vérbélű királyasszonyban? Ilyen volt a híres Navarrai Margit. Körülötte európaszerte sötéten terpeszkedik a spanyol viselet méltóságos unalma. Bő, széles, földigérő fekete ruha. Mindenütt, de főleg a hason: kipárnázva múhurkákkal. Bő ujjak, csúf, lesimított haj, mázsás keményített gallér a nyakon: malomkőformájú. Sötét, komoly, vallásháborús viselet. Hanem a navarrai király felesége, akinek a monda szerint szeretői fejével van kitömve a hasa környéke, az mit tudott csinálni ebből a tizenhatodik századi gálából az ő éjféli kalandjai cimboráival! Mint egy igazi örömtanyán, úgy élnek ezek a Mignonok. Orrukban aranykarika. Apródruhába öltözve járnak és magas fejdíszekkel. Na és persze mélyen kivágva. Fehér mellük annál fehérebb, minél több titkos port szednek. Hajukat a napon süttetik vörösre. Fürtjeikét a velencei kéjnök módjára hullámoztatják. Egymást utánozva, bódultan, rajongva, felőrli őket a kicsapongó élet. Szegények még alig huszonöt évesek, mikor a halálra készülnek és az ezüsttükröt még akkor is mereven tartják vékony ujjaik közt. Divatok... bengáli gyufák sercenései. Piciny, színes lángok az élet nagy farsangi éjszakájában.

A sok apró, cikázó viseletből egyszerre csak elkezd előre hömpölyögni a nagy láva, a mindent elborító Divat. Ó, Divat, te szeszélyes, te elragadóan pajkos, te játékosan bolond, te minden évben többször kama-tozó nílusi áradás, megöntözöd a közgazdasági lápokat; magasba szókteted a társasélet vetéseit, öröme vagy pénzügyminisztereknek — ó, Divat jöjjön el a te országod! így imádkozott Franciaország és mert hívta: nála telepedett le örök vendégjogon. Két olasz nő, akik a francia trónon szerepeltek, bevitte Párizsba a finom hangot, a rózsás udvariasságot, az *al modo*-t. Ott-honról a Medici-udvar selymes puhaságát és a humanista költők szeretetét hozta magával Medici Katalin. Spanyol divat, olasz divat helyett gyökeret ver a francia ízlés. A világ kénytelen a piperéző erkölcs ezen friss áram-

latát elfogadni, melynek csomagolására ez a szó van írva: Párizs. A francia udvar — arbiter elegantiarum. S megdönthetetlenül az lesz, mikor IV. Henrik második házasságával — az első az a nevezetes Margot volt, kiről szoltunk — egy fiatalabb Medici-hajtás, Mária kerül a trónra. Okos diplomata-nő volt. Okossága Richelieut fedezte fel, műízlése: Poussin és a Rubens finom képsorozatait szerezte meg Párizsnak. A társaséletben messze világított szépsége a roi galant-férj oldalán. Az *à la mode* fogalma azontúl egyet jelent ezzel: parisien. A nagy paloták és csörgedező szökőkutak közt gyökeret vernek a szerelmes nők, a lyoni selyem és a sèvres-i porcellán. Azt jelenti ez, hogy a divatszabók világuralma egy évezredre Párizshoz van kötve.

Igy született a világ számára a divat. Ez pedig ettől kezdve — azért divat—leng, változik, kanyarog. Előbb tízévenként ad más arcot a szalonoknak, azután ötévenként, majd kétevenként, ma már kéthavonként. De úgy van-e csakugyan, hogy örültség ez, amelyben nincs semmi rendszer? Úgy van-e, hogy egypár francia grande cocotte, vagy világcég főszabásza ki-gondol valamit s abból lesz az, amit utolsó divatnak neveznek? A divat-történetnek van egy tudós és szellemes történetírója, Max von Boehn, az úgy vélekedik, hogy a francia divatnak megvan a maga törvénye kétszáz év óta s a fejlődés ehhez igazodik. A divat — ez az ő megállapítása —

mint az inga úgy leng két szélsőség közt folytonos ritmusban. Egyik a karcsúság, másik a gömbölydedség végpontja. A fejlődés egyszer a nyúlánk termetet iktatja szépségjogaiba, akkor a testforma naturalizmusa az uralgó vonás. Ekkor a tapadó uszályos ruhák uralkodnak (XIV. Lajos) vagy a szűk ingre emlékeztető chemisek (Napoleon) vagy a hosszú sleppes toaettek (1870-es évek) és a megnyúlt nő a szépségideál. Még a fejük is ahhoz igazodik hosszú süvegével (burgundi udvar), vagy nagy hajtornyai-val (Fontange-ok XIV. Lajos alatt), esetleg egyéb loknikkal és frizuraművekkel (second empire, 1870), melyek a nőt kecses gazellává varázsolják. De közben az inga meg nem áll. A másik felekezet is trónra akar jutni, a moletteké. S ekkor történik az, hogy a ruha elkezdi térfogatban bővülni, az asszonyok szépnek látják az anyaságot. És egyszerre megjelenik a stilizáltság, a természetes testvonaltól való elszakadás, a ruha bővül, önálló életet él, megmerevedik. A neve pedig egyszer spanyol rokolya (XVI. század), máskor széles panier (rokokó), azután krinolin (XIX. század) és Reifrokk (XX. század). És hogy ez nem véletlen szeszély, hanem ősi formája a stilizált ruhának a háromszöges szoknya, a harangszabás, arra négyezeréves tanúink vannak a Kréta szigeti kigyó-istennő knossosi agyag-figuráin. Szakasztott olyan darázsderékkel, bő aljjal, melyről még a volantok sem hiányzanak, mint a modern táncosnők viselik, mikor Chopint táncolnak. Sose higyük tehát, hogy a francia divatot a fess, nyúlánk párizsi próbakisasszonyok természetviszonyai irányítják. Egy mélyebb filozófia uralja ezt, a belátás, a mindenki igaza. Az őzikék és a kövérkések érvényesülési hullámjátéka.

De van egy másik ily divatkutató is: Franz Blei. O is keresett és talált egy törvényt, mely az egy divaton belül való ruházat tömegviszonyait állapítja meg. Ezt pedig akként lehetne formulálni, hogy minden divat körülbelül egyenlő mennyiségben halmozza fel a toaetteszközöket, csak az elrendeződésük más és más. Egyszerre csak elkezdi a szoknya bővülni, az ujjak vége puffosodni. De ami idejut, azt a derékbőit kell levonni, a derék tehát annyival szűkebbé válik. Egyszer megint az történik, hogy a kalap kezd el nőni. Valahonnan ezt is el kell vonni. Honnan indul ki mégis minden változás? Egy moletból, akinek megvan az energiája, hogy a karcsúk divatját elmozdítsa helyéből vagy viszont. Ezt lehetne a divatok súlytörvényeinek nevezni.

Tíz-húsz évvel ezelőtt százéves divatlapok voltak divatban.

Ezt nem úgy kell érteni, hogy a szabászok és a varrólányok, a kövér főszeresné és a sovány hivatalnoklányok, egyszóval a Chic Parisien-nek és az Ullstein-szabásminták hívei egyszerre csak megbolondultak és a múzeumok hírlaposztályába jártak öltözködni. Akik megbolondultak, azok az esztétika örök rabjai voltak. A régi énekek szerelmesei, a levendula-imádók. Előfutárai egy veszedelmes archaizmusnak, mely azóta ráült a világon mindenre: fércregényre, operettre, szobafestőizlésre és kárpitos-munkára. Mi voltunk azok, akik a jelennek sivár, vagy trágár ízetlenségeiből a régi divatok oázisaiba menekültünk. Szó sincs róla, hogy ezt a vállalkozásunkat a divat örök formáinak, színeinek és hangulatainak megismerésére irányuló vágy tüzelte. Láttuk a képeket, melyeken az évszázadok szépei, mint egy nagy mozgó viaszpanoptikumban, megfagyott mosollyal ajkukon elvonultak előttünk. Láttuk őket ülve, legyező alatt sétálva, hímezve, mandolint pöngetve, Mme Récamier módjára kinyújtózva, batárból kiszállva, pálmák alatt unatkozva, vagy piciny matrózruhás fiacskájukkal sétálva, — látni, megszeretni és megenni őket pillanatok műve volt. Mert hiszen mit mondhattak nekünk ezek a száz-százhusz éves, biedermeier- és empire-ézelgősségben fuldokló papirosfigurák? Ezek a muszlinos, tarka-virágos, kasmir-sálós vagy spenceres, zuávós, kozákos, garibaldi-ruhás szépek? Mit mondhattak azoknak, akik régi divatokért, eleganciáért, színpompáért sokkal-sokkal régibb mesterekhez jártunk; Rubenshez és Van Dyckhoz, a delfti Vermeerhez és a mindegyiknél selymesebb, lágyabb Velasquezhez? Szegény,

nagyon is szegény színes műmellékletecskék a nyárspolgárság első divatképei. Sonkaujjakkal, zsiráf-frizuráikkal — rézbe metszette őket Stubenrauch, vagy Tyroler — szerény házikisasszonykák azokhoz a bravúrokhoz képest, melyeken a rokokódáma hintázik, táncolja a menüettet, cirógatja az abbé tokáját, — metszette Debucourt, festette Watteau, leírta Goncourt. És ezeken minden a selymek suhogásába, testszínű harisnyák villogásába, ágyneműk és csipkedessouk felhőibe fullad. Szegény, szerény divatlapszerkesztő urak a tizenkilencedik század elején. Az akkori idők meggazdagodottjainak, a krétát szopogató vidéki gentry-kisasszonyoknak ízlésirányítói ők. Hogy is lehetne őket összemérni a tizennyolcadik század nagy divatcsinálóival? A ... a királyi metreszekkel, a francia szabódinasztiákkal, az összes udvari festőkkel, balletmesterekkel, porcellánszobrocskák mintázóival, a divateszmék virtuózaival? Olyasféle nevetséges párhuzam volna ez, mintha az ember a XIY. Lajos korabeli nagy dáma széles, ünnepi vertugadin-je, erkölcsörző szoknyája mellé, vagy a XV. Lajos korabeli fitos szépség panier-je, tyúkkosár-rokolyája mellé odatenné a nemrégmult idők turnürös dámáját az ő betegesen felfújt alsótestével. Hiszen igaz, igaz, szabók csinálták, divattervezők gondolták ki ezt is, azt is. Egyazon nyugati civilizáció édes gyermekei voltak mind a ketten. De amazok egy aranyos, ledér ancien régime-bői származtak. Nem mosdottak, nem fürödtek, szökőkutat csináltattak a versaillesi W. C-ből, hitetlenek voltak, isteni léhaságban teltek éveik. Azok a becsületes princeszszabású ruhácskák a pántlikákkal, a vuklikkal viszont egy olyan kor szülöttei, melyben gérokkot öltöttek a férfiak, a frankfurti Rotschildok voltak a szépségideálok és a ládában utazó ál-Obolenszky herceg, ez a szélhámos lengyelzsidó volt a vendégségek és a bálók kedvence. Mert nem a köntösöket szabják az emberek testére, a ruhákhoz születnek a megfelelő emberek. A régi divatlapokat tehát nem érdemes a régi divatképekért forgatni. Hanem azért, ami e képek közt meghúzódik. Az egyiptomi királýsirokban sem a fáraók holtteste a fontosak, hanem a rongyok, amikbe csavarva vannak s a bálványok, melyekkel a sírkamrákat a faragó-művészek feldíszítették. A divatlapokban is a hulladék a fontos, amiket szellemi táplálékul a szerkesztő urak — anno dazumal — belenyomkodtak nemes, nemzeti és vitéz előfizetőik számára. Semmi sem mulatságosabb annál, mint kinyitni ily régi divatszépek cifra marokkói bőrbe kötött almanachjait. Lapozni a kötetek elefáncsontszínű merített lapjait. Elvezni a buta kis olvasmányok tömkelegét, mely ezekben a tipográfiai remek-

művekben felsorakozott. Csak Mária Antónia idejében kezdtek feltűnedezni ezek a divatfutárok. A különféle *Galerie des Modes* és *Magasin des Modes* című francia folyóiratok, melyek aztán felbátorították a németeket, hogy egy-egy *Journal der Mode und des Luxus*, *Wiener Modezeitung* nevű német divatközlönyben utánozzák őket. S felbátorították a magyarokat, hogy kedves csacskaságokkal körítsék a divatképeket a *Honderüben* és a *Regélöben*. Jó isten, mi mindenre kiterjed egy ilyen lapszerkesztő figyelme! Nemcsak az abesszíniai divatról, az allegorikus legyezőkről, a színszokásokról, a cipők megkötésének módjáról, a speieri kapucinusok csuklyájának új szabásáról közöl terjedelmes divattudósításokat. Ó, nemcsak ez, hanem sok egyéb közérdekű tudnivaló is. Újfajta lakások leírása, a párizsi márványerezésű tapéták; a „Vergissmeinnicht” szó eredete; a veraszavalás mint egészségmentő és hasonló értekezések is helyet kapnak egymás mellett. Nincs olyan memoár és nincs olyan kortörténeti essay, mely közelebb vinne a tizenkilencedik század elejének szív világához és eszejárásához, mint e pletykagyűjtemények és divatfecsegések. Eyslen úr

Bécsben levegőben ugráló lovokról röpdülő kutyákra és gépmadarakra vadászott. Ezt époly komolyan tárgyalja egy cikk, mint a keresztény fátum kérdését a modern drámában. Grillparzerről öt sor, Anakreonról harminc, Ayrenholtcs. Kir. tábornoszernagy drámaírói bemutatkozásáról százötven. Egy társadalmat, mely másutt gálában és koturnusban jelenik meg, itt a budoárban látunk, amint pirositja magát, a szellem rongyaival tömködi ki bájait és gyorsan magára hint egy kis elmeszagosítót a tudományos palackból. Egyik oldalon Bertusch szerkesztő úr új szót ajánl az Aufklärung szó helyett, mely már sok bajt csinált. A másik oldalon viszont egy névtelen cikkíró felháborodik Corday Saroltán, az elvetemedett és közönséges nőn. Lélek-

tanból legszívesebben Lavaterrel és a koponyagödrök meg a jellemvonások

összefüggésével foglalkoznak. Fizikában nagyon divatos a palingenesis. Egy új tudomány, mely a szervesetlen anyagokból a napfény sugaraival szerveket és élőket csinál s komolyan vitatja, hogy csatatereken és temetőekben emberi alakok árnyai jelenhetnek meg. Messmerizmus és bábjátékok, a pulikutyák szőrszíne, a varázsoperák kritikája, a görög ásatások, a melódiákkal való kockajáték bemutatása, — ki tudná még megmondani, mi minden fért meg egy divatévfolym tarisznyájában. Kedves, balga, együgyű világ ez, mely így remeg tovább a maga poemáiban, dalocskáiban, társasjátékokban, babonákban, nem, nem mint egy fáraó az ő aranyábláiban, hanem mint egy fiatal, alig kihült szép asszonytest él tovább a tükre lapjában és a rogue-a hegyében, a selyem viganója fodrában és a zongorája csontbillentyűjén. Egy kor meleg, érzéki élete van összepréselve a régi divatlapokban.

... De most már tudunk gondolkozni, modern divatlapok mellett is.

És itt megint ne azokra tessék gondolni, amelyekért az ember a szabónőhöz, az újságárusítóhoz és a barátnőjéhez rohan. Ezek a divatlapok, amelyeknél mi melegsünk, egészen másfajta divatlapok. Félő, hogy szakértő-szemmel véve nem is a „la dernière mode” közlönyei. Kevesen vannak és nem is okvetlen az utánszabás céljaira szolgálnak divatcroquis-jai. Hanem a nagyvilág társas kultúrájának, a dáma toalett-esztétikájának, az

életélvezés ünnepeinek örömhangjai csendülnek fel bennük. Ma az amerikai, tegnap a párizsi, holnap talán a berlini divatrevű a felkapottabb és mulatságosabb. Bocsánat, de minket a vonzalom és egy csöpp romantikus ábrándozás fűz ezekhez a divatszépekhez. A divatos színésznőkhöz, dollárkirálynőkhöz, hercegnő-menyasszonyokhoz, vadászó viscountokhoz, netvetve lovagló királylányokhoz és aranytrónon körülhordott párizsi midiettekhez. Mi tőrés-tagadás: toalettjeik szabásának, a nagy divatcégek reklámjának egy tündérvilág szolgál háttéréül: a Côte d'Azur ibolyamezőitől Interlaken havas hegycsúcsáig és a kairói Shepherd-szállodának terraszáig. És mindenütt emberek. Tőlünk elütő, vidám, kacagó, szép és erős emberek, akik árkot ugratnak át piros frakkban, belenevetnek a mozigépbe a Pullmann-kocsi ablakából, szakadékokon robognak át száz lóerős autójukon, teveháton pezsgőznek a Szaharában és krizantémumok közt csókolóznak Yokohamában. Nekünk nincsenek tavaszaink, virágszirom-hullásaink, nekünk nem kiáltoz a beszállásra Cook, nem verik a szállodák gongyját, csak hajnali álmunkban szállunk be Cattaróban egy yachtba, nekünk nincsenek többé valórávált reményeink és kitervelt utazásaink, csak egy örök vágyunk van: Keletre szállni és Nyugatra szállni, óceángözösök füstjét, narancsfák illatát, dolomitok porát szívni magunkba. Igazán: száz bajunk és ezer apró gondunk száll el, mikor azon tűnődünk, vajjon a rövid hajviselet áll-e jobban a kényes amerikai missznek, vagy a hosszú borostyán cigarettaszopóka, avagy a sealyham terrier nevű lompos kis vizsla, amelyik ott ül mellette a biarritzi pálmafák alatt. Roskadtt vágyunk, mint a fátyol uszálya száll a meg nem nevezett albán hercegnő után és a kalitkába zárt szabadság minden rabgondolata körülöleli a smaragdzöld és citromsárga téli sportdresszeket, melyek élesen virítanak ki a fehér hegyoldalakból. Földrengések és világégések közepette nem finom kábulat-e bepillantani az indiai maharadzsa párizsi filmdíva barát-nőjének monacói villájába, egyenesen a gardero-bejába, a tizenkét tucat toalettje kellő középpontjába. Ne ítéljete meg ezért bennünket, akik szegény Lázarái vagyunk egy halálrávált kultúrának. Mily vékony szálak fűznek már bennünket mindahhoz, ami még a világon fényel lobog, illatos és élni érdemes: néhány selyemszál az egész, amellyel a divatlapokat összefűzik.

A R A B M E S E

„A gazdag Ibrahimnak volt egy kissé öregedő felesége, Sára. De a gazdag Ibrahim nem őt szerette, hanem a szép és fiatal Hadját. Mikor az öregedő feleség ezt megtudta, bosszút állott a leányon és hogy megcsúfítsa őt, egy hosszú tüvel mindkét fülét keresztülszúrta. „Te szegény, szegény leány“ — szólt a gazdag Ibrahim. És a szép leányt vigasztaló szóval tartotta. A sebek szépen lassan hegedtek, de sohasem forrtak be egészen. Ibrahim pedig gondoskodott róla, hogy egy-egy igazgyöngy takarja el a szégyent. Ezt a szép szokást a környék összes női utánozni kezdték és — így keletkezett a fülbevaló divatja.“

Íme: a férjek, feleségek, szeretők és divatok pszichológiája.

Az emberiség nyugodt és jólnevelt része elolvas egy különös újdonságot, amely — mondjuk — Amerikából jött és kissé furcsán hat. Ebben az újdonságban, teszem, az foglaltatik, hogy X. úr ráfestette a balkeze kis körmére menyasszonya zománcos arcvonásait. Vagy Y. kisasszony elkezdte a cipője csatján viselni egy ifjú acélkirály arcképét, aki iránt stb. Az emberiség e hűvös és konzervatív fele ekkor nevet egyet és így szól: számárság. Vagy azt mondja: örület. Jó. Azután olvassa, hogy ezt számos X. úr és számtalan Y. kisasszony is így csinálja.

Erre már egy kicsit elmosolyodik, de rögtön megállapítja azt is: divathóbort. Pedig ezt a két szót így együtt használni nem helyes. Mert egy dolog csak addig nonszens, vagy ízléstelenség, amíg az, aki kitalálta, csak maga él vele. Mihelyt divattá válik, már nem hóbort, hanem — divat. Egypár évvel ezelőtt egy francia színpadon egy táncosnő jelent meg, az orrában — a cimpákhoz erősítve — egy szép nagy karikával. Erre a táncosnőre azt mondták: groteszk ötletei vannak. De nem utánozta senki, csak a medvék Mármarosban. Ebből szerencsére nem lett divat. De mikor a francia forradalom idején a nők lebernyegekkal a ruhájukon jelentek meg és denevér-

szárnyakkal a kalapjukon — mint merveillesők — és a férfiak épily madárijesztők voltak, — az incroyable-ok — azokat miért utánozták vagy tizenöt esztendeig a jobb társaságok? Vagy talán abban a divatban több volt az észszerűség, mely a tizennyolcadik században a hölgyek frizurájából egy kis magasépitményt csinált, Fontange-nak nevezvén el ezt a kóccal bélelt hajtornyot? Vagy: akik megütköznek azon, hogy újabban az ó-ezüst, arannyal átszótt haj a divatos jobb társaságokban a lamé estélyi toaletthez, mit szóltak volna, ha XVI. Lajos idején éltek volna? És látták volna a különböző színű frizurákat: a kék szélmalmot, a bágyadt bolhaszínű postakocsit és egyéb ilyen haj költeményeket!

Egyáltalában: tessék nekem mutatni egy kort, egy időszakot, amelyben az emberek valamelyik testrészüket el ne torzították volna egy frizúrával, mely leforrázott kutyára emlékeztet, egy keményített gallérral, mely nagy malomkő módjára vágta el a fejet a nyaktól, egy fejdísszel mely egy csillagászati távcsövet juttat eszünkbe. Az emberiség, mely örökké át akar ájulni egyik divatvégletből a másikba, ezt mindig valami ordító ízléstelenséggel kezdi, vagy zárja le. A divatmelódia minden második taktusa egy műkitöméssel kezdődik. A lovagkorban a mellre teszik a zacskót és tésztával tömik meg. A harmincéves háború Landsknechtje a csizmájának és a pocakjának ad vele keretet. Falstaff a hasára rakja és illatos széna van benne. A múlt század hatvanas éveiben a zacskóviselést a nő veszi át és hátul helyezi el. *k* neve turnűr. Egy nő turnűr nélkül akkoriban annyit ért, mint a túrívásár sátor nélkül. A divat ingatag.

És mivel ingatag, éppen azért azt szereti, hogy a vaskosságot, a nehéz, becsavart, kitömött, szásrétű posztódivatot pókháló, könnyed irány váltsa fel. Néha még el sem ment az első vonat, már ott van a sín páron az új. Ilyenkor jönnek az ízlés-karambолоk. Ilyen volt például a harmincéves háború szertelenségei közepette az a kis szélsőség, hogy nagycsizmájú, bőplundrájú katonák bekecsein egyszerre csak csipkék és rózsaszín szalagok kezdtek megjelenni az ujj szegélyén és — ó, istenem — a csizmaszáron. S ha már divathóbortokról és csipkékről van szó, ki nem hallotta hírét azoknak a merész kísérleteknek, melyeket Amerikában végeznek ugyancsak szertelen misszek a finom, a csipkésvégű, a szoknya alól kibuggyanó pantallettekkel. Talán egy év, talán kettő és — mint egykor biedermeier-időkben volt — újra divat lesz ebből is. Aki pedig ezt nem hiszi, vagy szörnyű erkölcsi eltévelyedésnek bélyegzi, annak figyelmébe ajánlom a következőket: A divat nem azért van, hogy valamit eltakarjon. A divat nem

igazodik erkölcsi aggodalmakhoz. A divat egyedül arra törekszik, hogy kiemeljen, megnyújtson, aláhúzzon valamit. Valamit, ami a nő egyéniségéhez tartozik. Időnként más és más tartozik így az egyéniséghez. Például a harmincéves háború után aranykarikába foglalták a melleket és gyémántos láncot csavartak köréje, akkor ezen volt a hangsúly. Medici Katalinnak még a mellbimbói is rugóra jártak, két finom kapun át engedte láttatni, akinek engedte. A tizennegyedik században az akcentus inkább lent volt: a szoknya csípőig fel volt hasítva, ott mutatta meg, amit isten adott. A neve volt: „ruha a tátott szájhoz.” „Robe a la grande gorge”. Viszont a nagy forradalom idején Mme Hamelin úgy jelent meg az ő operai páholyában, hogy a derekat felejtette a szabóműhelyben. Akkor ez volt a hangsúlyos testrész, mert az maradt pucéron. Egyáltalában: szokjuk már meg a gondolatot, hogy a divat örökös hullámvás. Amelyben hol főt hangsúlyozódik valami, hol odalent feslik fel valami, hol a szoknya alatt buggyan elő egy új ötlet. Mire csakhamar tízezer követője akad az új ötletnek.

Mindezek után pedig igen nehéz valami olyant kitalálniok a francia divatművészeknek, aminek ne lett volna meg már a régmúltban a hóbertos előzménye. Vagy aminek ne volna meg a párja a rézbőrűeknél. így például ők is, mint az amerikai misszek: a testükön hordják valakinek az arcképét.

Toalett-stilusok

A LA POMPADOUR

Mennyei boldogság lehet: régi dámák viseletébe bújva idézni vissza az ő életérzésüket. De a boldogságok üdve mégis: a rokokóba szállni és mint egy nagy tarka pillangó libegni bóbításon, Soubise és a Szarvaspark körül — legalább képzeletben. A történetnek a mámora egy asszonyra nézve abban teljesezhet meg, ha magára ölti a nagy Pompadour korának köntösét. Minden asszony megrészegszik a gondolattól, hogy a régi köntösben ő testesíti meg a nagy démont, az ő meleg testének hullámozása tölti meg formákkal egy kihűlt csillag burkolatát . . . Legszebb mámora egy asszonnak. ... A rokokóra is vonatkozik az a kétségtelen történeti igazság,

hogy a ruha semmi, az ember minden. Az asszony, a rokokó asszonya nem szabóművészeti teremtmény, össze van szöve a tizennyolcadik század gáláns világával, józan természetbölcseletével, édenkertjeinek levegőjével, túlfinomult piperkőcei-vei. Ha valaki a szabónőre bízna, hogy annak segélyével röppenjen e korbá vissza, úgy járna, mint aranyhalacska, mely egy olcsó akváriumba került. A Pompadour-figura tökéletes összhangban van a kecses mozgásokkal, a menüettek zenéjével, a pasztell színeivel, Watteau langyos-lila égtájaival, a rózsacsokrokkal és pásztorbotokkal, a legelésző báránnyal és az udvarias abbékkal, az aranyos kis szalonokkal és a zöld fűvön muzsikáló szerelmesekkel — filozófiával és a költészettel. Az à la Pompadour toalett azúrkeék vagy sáfránysárga; ezüstösen hangolt selyem vagy fehér linón millefleur-virágokkal; vakító fémekkel átszótt avagy szederjesen lágy színű; rugalmas vagy omló. Annyiféle, ahányféle egy kurtizán vágya lehet, akinek kilencéves korától öregségéig egy gondolat fűti agyát: élni, tobzódni, uralkodni a király mellett. Hol a decens bájosság, hol a fenség erőszaka szól belőle. Illata az a különös odeur de femme, amelyhez egy lehelletnyi vanília vagy egy parányi mósusz társul. Formája: az egész felfújott koré, amely mindent gömbölyűre dagasztott: fák koronáit, felhőket, ernyőket, toalettet. Csak a testvonala karcsú ... Próbáljuk anatómiai pontossággal kifejtetni az à la Pompadour-toalett részeit: vázát, csontjait, kültakaróját, rostjait. Mit látunk? A tizennyolcadik század közepén az asszony még époly bő, széles, nagyharangra emlékeztető szoknyában és pánccelosán összeszorított derékban jár, mint az előző kétszáz évből fönmaradt képeken látjuk. Gondoljunk a tizenhetedik századi Velasquez búbajos selymekben vakító kis infánsnőire s előttünk van e ruha tradíciója. A kosztüm mindig valami fenséges stilizáltságot, néma glóriát fejez ki, melyben a gondolat közel sem fér a testiséghez. Ezt az alaphangulatot adja meg a széles, bő, mereven eső szoknya, amely keményítve, vagy lefelé egyre szélesebb karikákra varrva áll el a testtől. És erre a szoknyára, mely körítve van a virágkoszorúk és szalagcsokrok, volantok

és csipkefodrok egész felhőivel, mint egy színjáték függönyének kárpitjai, úgy omlanak rá a puffos, oldalt buggyanó selyemszárnyai egy manteaunak, középütt kivágott felsőszoknyát alkotva. Harmadikul pedig e két főalkatrészhez a derék tartozik. Ugyanaz a selyem, ugyanazok a virágcsokrok, rüssök, csipkefelhők. De ez szorosán simul a testhez, szinte páncélba szorítja a derekat. Már most ennek a három darabnak (esetleg még néhány rejtett alsószoknyának) szabad játéka a rokokó-kosztüm. A század elején puffedt és nagyon széles. Azután kicsit nyúlni kezd, majd a cipőt is láthatóvá teszi, végül hirtelen szeszéllyel megint nekigömbölyödik. Ekkor mindenféle oldalzsebekbe rejtett lószőr-pompotteok dívnak. Ezek adják meg a táncoló Pompadouroknak porcellánfiguráikról felénk szálló édes könnyedségét. Íme főlemeiben a toalett, melyet a század elején még úgyneveznek, hogy vertugadin-szoknya, mely a nemesasszony erkölceit őrzi. De lehetett-e soká annak hívni, mikor csakhamar a parasztlányok a mezőn ebben járnak kapálni? Így lett a neve: panier vagyis tyúkkosár. De mi szívesebben nevezzük kellemes muzsikája miatt „à la Pompadour”-nak.

Hódolat a kornak, mely e halvány, pasztellszínű és napfényesen nevető ruhákat a világ legszebb divatjává változtatta. Az édes, gömbölyű nőknek, akik érzékiségükkel stílust tudtak teremteni a divatból. De hódolat mindenekfelett a festőnek, aki legszebb álmait és leggalánsabb udvarlásait szötte bele a nagy olajképekbe, melyeket Pompadourról festett és azokba a kis ceruzatanulmányokba, melyeket a ruhaszabók számára papírra vetett. Boucher kezének ördögi ügyessége csinált a király szeretőjének mennyezetes kék ágyat és muzsikáló angyalokat föléje. Piciny cipellőket a titkos kabinet színpadi táncaihoz és gitárt, amely énekét kísérfje. Elefántcsontlegyezőt aranyos küllőkkel és rózsáskerteket bolondos fiúfigurákkal. Mindent a lábaihoz rakott, amit egy királyi metressz kívánhat. Végül pedig törekény figuráját megfestette a halhatatlanság számára. A magányos órák olvasmánya közben, majd a kerti sétákban, azután kottái közt és végül kis szalonjának meghitt aranyában. Hiszen minden akkori divatos festő hódolt és hízelgett neki. La Tour Louvre-beli pasztelljén pedig egyenesen a múzsa büszke fenségével néz le a vastag enciklopédikus könyvekre, földgömbre és metszetekre, amelyek az ő kíséretéhez tartoznak. De igazi lényét e nagyravágyó kis macskának mégis Boucher közelítette meg legjobban. Egy pikáns kis asszony, egy elragadóan nevető, derűs,

selymesbőrű szerető. Sima, rizsposros frizuráján átvilágít a székeség, halványkék ereiben, nagy, sötét szemekben egy csöpp elfojtott melankólia — az elhagyott férj, a meghalt gyermek, a legázolt királyné emléke. Tüdőveszes lényében az uralkodás energiája, a kedv a színjátszásra. És örök maszka a szív hidegségének. Körülötte pedig a vidámság színei. Rózsás ütemekben megy eléje az öregedésnek, a kegy vesztésnek, le — egészen a kerítőnő megtúrt szerepéig.

Ezt a nőt nem lehet kivetkőztetni ruhájából, környezetéből, a cifra ledérségből, amelybe történelmi sorsa behelyezte. Párizs a világ közepe, az örömök városa akkor lett, mikor ez a kis Etiolles nevű asszonyka beleült a Chateauroux hercegnő megüresedett „tiszttségébe” és Boucher, a nagyszerű festő, az örömök mestere megcsinálta neki Bellevuet, a versaillesi kastélyt. A nagy „napkirály” unalmas ceremóniái után akkor a fia udvarában a pikáns életöröm ütemei harsannak fel. Vallásháborúk után, Corneille-féle komor drámák után és a Maintenon-szerű kegyeséletű szeretők után jön egy igazi race-nő, egy mindenre képes, mindenkihez értő kis tigris. Tudomány, művészet, Voltaire, cinikusok, színészek, hitshónokok, Cythere vidám istenei, mezítelen mitológia, titkos kuruzslók, akik a haj őszülését, az ajkak hervadását megakadályozzák, ellenséges miniszterek, akiket bájakkal kell leszerelni, parasztlányok, akiket szívük alatt hordott magzatukkal kell eltenni láb alól és azután gavotteok és baettek a csillagos ég alatt — ez a rokokó. Mindehhez pedig szorosan hozzátartozik a toalett à la Pompadour. Mert ne higyjük, hogy a dolgok találkozása véletlen. Párizs az örömök fővárosa, az enciklopédista tudomány központja, a felvilágosodás gyűjtőpontja, a kagylós, szeszélyes rocaille-művészet bölcsője, a kert és az ékszerművesség, a tánc és a szép asszonyok, az emlékiratok és a Casanovák, a gobelinyártás és az álarcosbálok, a Robinson-regények, a reménytelen sóvárgások és a csattanó dialógusok városa. Párizs tehát nem véletlenül lesz a rokokóban megteremtője egy eladdig ismeretlen fogalomnak, mely et úgy lehetne nevezni: femme à la mode.

Mert addig is voltak: fényűzések, viseletek, kosztümök. Volt egy burgundi pompa a tizenötödik században. Volt egy renesszánsz asszony viselet a tizenhatodikban. Volt spanyol előkelőség a tizenhetedik század senoráin. De csak a tizennyolcadik évszázadban lett mindebből szeszély, hullámmás, divat, örökös bolondság, selymek, kelmék, színek cikázása. Az asszonyi test pedig részévé vált az életörömnek a maga festői rebbenése vei, illatával, zenéjével.

Az à la Pompadour-toalett volt az első a történelmi karneválban.

Isten ellen való véték ezt a köntöst kívágni az ő álarcos-menetéből, kosztümbájljából s azt mondám: íme, a halhatatlan ruha. Bele kell merülni, Madame, ennek a különös, ellentmondásokkal teli, gáláns világnak tündérekertjébe, paradicsommadarai, pincsijei, majmai és kakadui közé s velük kell érezni, beszélgetni, ellesni titkaikat. Nincs olyan aprólékosság, még a test legelrejtettebb rejtekein sem, melynek ne volna meg az ő hangsúlya az életörömben. A nő maga is egység, mely éles reliefként illeszkedik bele a kor élőképeibe. Hol van a valóság és hol van az, amikor kezdődik a levegő, festék, semmi...? Feje búbjától cipője talpáig átítatott festészet a rokokó nő. Frizurájának legalább ötszázféle formáját lehetne összegyűjteni. Kezdve a sima, aranyos porzóval teleszórt, hátul szalaggal leszorított, „catogános” parókától egészen a fém pálcákra szerelt hajsátorig, melyet a korán elhalt királyi szeretőről, a húszéves Fontange-kisasszonyról neveztek el kegyeletesen fontange-frizurának. Ha szerény és kecses ez a haj dísz, akkor kis birkafejre emlékeztet („tête de mouton”). Ha nagyozol és ég felé tör (amit mindig olyankor csinált, mikor a rokokó-szoknya elkezdett uszályt kapni), akkor a szélmalom, a társaskocsi vagy a kínai torony jellegét ölti magára. S mi mindenféle szerszám, csat, aigrette, karika, forgó, hányfélekép fürtözött hajtincs, milyen ágas-bogas ékszer, gyöngy, párta, virágfüzér, a másliknak („falbalas”) hányféle változata alkotta ezt a coif-

füre-t? A nagy Pompadour kezd erre a hajékre egy könnyű kis szalmakalapot is rácsapni oldalt „à la jardinière.” De legtöbbször a pongyolaszerű toaletthez csak főkötőt hordanak, míg a díszesebb toaletthez „tricorné”, háromágú kalapka járja.

Az arcfestésről szóljunk? A százféle pirosítóról és arról a százegyedikről, amelyet csak Vénus kóborló leányai használhattak? A kékekről beszéljünk és az ólomfehérekről, amivel teintje selymét és a halványerecskéket varázsoltta oda petyhüdt arcára a Pompadour-tanítvány. Vagy a jól ismert mouche-okat részletezzük, a fekete selyemből kivágott szépségflastromokat? Hogy mikor, mit jelent az orr mellé, az ajkra, a gödrös kis állra ragasztva?

Ennek a gyönyörű tarka divatmadárnak azonban van egy szüzi fehér sziget a ruháján a décolleté. Nyakakivágása egyre nyúlt, az idők szálltával. Szigorú erkölcsprédikálók megütközhetek rajta, durva papok odakívánhatták a légben röpködő sokféle állatok — sóhajait. De a décolleté csak nőtt, nőtt, gömbölyűbbé, majd egyre hegyesebbé vált, már a lényévé vált a pihegő selymes toalettnak, mint a puffok a fejen, a nyakon, mint a hosszú fehér bőrkesztyű a kézen, mint a gyémántokkal kirakott csat a lábon, mint a piciny cipőcskék, amelyek hímzett selymében lábujjai hegyén járt a szalonok virága, a budoárok tündére. Már nem is járt, már szállt, libbent, mint egy-egy gömbölyű, felfújt pillangó . . .

A gavallérok pedig ekkor találták őket a legelragadóbbaknak. Az egész Szarvaspark, az egész Soubise, az egész világ paradicsomai tele voltak velük. Egyiket gyaloghintón vitték és a puffedt szoknya messze röppent utána mint két színes ballon. A másik egy finom kocsiban térdelt szegény, a nagy, kéményes frizura miatt, mert nem tudott ülni. A harmadik hintázott és elveszett cipője után sikoltozott. A negyediknek egy gavallér készült éppen hódoló vallomást tenni s ezért a szép fiú finom selyemkendőt hajtogat a térdei alá. És mindenütt, mint istennek tarka lepkéi, gyönyörű bogarai suhogtatják brokátszoknyáikat, a széleset, a titokzatosat... Il est rien de beau, de doux, de grand dans la vie, que les choses mystérieuses, — írja valahol Chateaubriand, pedig ő igazán tudta, mily gyönyörű az élet. Azután nagyot lobogtak az örömök lángjai, melybe ők rajokban röppentek bele. Elégtek. És vége lón a titokzatos dolgoknak.

DIRECTOIRE ÉS MEZTELENSÉG

Uémis, az antik istennő meztelen volt, „Jozefin pedig megelégedett vele, hogy annak látszik.” Így szólt egy elmés francia Napoleon első hitveséről. Bátran hozzátehetjük: ilyen volt a direktórium és a konzulátus idejének minden asszonya. Vénus! A tizennyolcadik század utolsó idején hányszor felsóhajtott a francia nő: ha én Vénus lehetnék! Talán csak mondta, talán gyakorolta is az erkölcsöt, mely ebben a fehér márványszoborban rejlik. Mikor azonban a forradalom jóléti bizottmányai kötelezővé tették a megmaradt „citoyennek”-nek, hogy görögös tunikát és bő, lágy szövetből való ingszerű ruhát viseljenek, akkor makacsul ellenálltak. Utálták a kosztümöt, mely egyenruhát szab rájuk. A szabó-festőt, a divattervezőt: Jacques Louis David-ot, aki köztársasági eszmét akar a testükkel játszani. A parisienne gyűlölte a kényszeret és nem hordta a zubbonyát. Hanem mikor ez a kényszer megszűnt kényszer lenni . . . Mikor a népjóléti tervezőből divatos festő lett. . . Mikor a táncot már nemcsak a Bal des Victimes-ben lejtették, a nyaktiló tövé-

ben ... Akkor a párizsi nő azt mondta: nini, hiszen ez a görög és római szabás nagyon megfelel az én divattörekvéseimnek. És nyomban felöltözött görög papnőnek. Ebből a felöltözésből lett az „à la directrice”.

No, az talán mégsem egészen helyénvaló kifejezés, hogy felöltözött. Mert aki Aspasiának, Psychének, Vesta papnőjének jelmezét ölti fel, annak sokkal több a toalett-gondja, hogysen az öltözködésre is jutna belőle. Mikor Beauharnais Hortense egy kerti ünnepélyt rendezett Neuillyben, a parkban mindenfelé élő görög istennők álltak a szobroknak való talapzatokon. Ahogy azután vége volt az élőképnek, a szobrok leszálltak a helyükről és balettet táncoltak. A directrice asszonya megelégszik azzal, hogy hasonlítson Yénushoz, esetleg ideig-óráig annak higyjék ... De azontúl szüksége van valamivel több szabadságra, mint amennyi a görög istennőknek volt. Ennek a szabadságnak története van beleírva a directrice-divat tízéves uralkodásába, mely valóságos divat-szabadságharc pikáns mártással.

Mindenekelőtt a karokat kellett felszabadítani. (Ezt a görög-római asszony viselet mindig nagyon támogatta.) Előbb csak a karok kellettek, a szép fehér karok, amikor Gluckot énekelték kórusban és ez az ária csegett az ajkakon: „Le dieu de Paphos et de Cnide.” Azután már valamivel több is kellett: a keblek fehér hava is kellett, mikor a nő szavalt az alkonyat óráiban. S ha még a hárfá húrjait is pengette hozzá: kellett, hogy le is csússzék valami. Egy vállszalag, egy öv a kebel alatt, egy kapocs, mely gátja az érzéseknek. Azután a redővetést sokallotta és a bőséget kifogásolta a parisienne. Az ilyesmi szép a cameákon, a vázaképeken, a pompeji falakon. De mikor az embert a valóságban mégis inkább Mme de Bassano-nak, Mme Regnault-nak, D ucha - tel-nek, Montesson-nak, Genlis-nek, Yaleska-nak hívják, akkor mégis megfontolandó, nem többet mutat-e bájaiból egy szűkre szabott ruha. Elvégre, mint a rokokónak, a directrice korának is megvan a maga női szépségideálja. S ezt úgy lehet jellemezni: ideges, mint egy macska, amely a talpára esett. Hosszú, sovány, névrosée; arisztokratikusán megnyúlt és érdekesen karcsú. Bájosságában van valami,

ami dacosan elüt az új-gazdag kisasszonykáktól (akiket „duchesses subites”-nek, hirtelen hercegnőknek csúfoltak). Arcaszínén ott van az érdekes morbidezza, mely lehet a szenvedésektől, de lehet a kreol szülöktől is. És nehogy valaki jó arcszínét, pompás egészségét dicsérje tévedésből. A femme à la Directoire sohasem egészséges, mert ő „romanesque.” Ha könnyű musszlinruhájában ott sétál a divatos, angolos kertben, a görög romok, a szarkofágok és az aeolhárfa zenéje közt, nagy sóhajok törnek ki kebléből. Mert lelki titkai vannak. Így nem csoda, ha legalább a testi titkaiból elárult egyet és mást. Az ilyen árulást már akkor is szívesen látták mindenféle rendű férfiak. Mindenekelőtt tehát arra törekedtek, hogy a bő ruhát megszűkítsék. Fent, ahol a kivágást mutatta, maradhatott bő. De lent, ahol a karcsú test formákhoz tapadt, szűknek kellett lennie. Végül is azt a ligne droite-t mutatta a szabás, azt az egyenes testvonalat, melyet csak a kebel alatt levő öv tagolt kissé. Később már ez is feleslegessé vált. Teremtő isten, mi minden felesleges volt és elmaradt ebben a divatban. Az egész divat szinte úgy tűnik fel, mintha minden állomásán elhagyott volna valamit ruházatából a sikkes nő. Előbb elhagyta a harisnyát és hússzínű trikóval pótolta. Azután elhagyta a cipőket és finoman kivágott, görögös szandálokkal pótolta. Majd elhagyta fent a corset-et s ezt már semmivel sem pótolta. Ekkor írta a Le Thé című kis pletykalap: A nők kétezer éve hordanak inget és ez már igazán elavult

szokás. S mit tettek erre a szóbanforgó nők? Az inget hagyták el. Utoljára nem maradt rajtuk más, mint éppen csak a vékony robe. De ki hitte már akkor arról a súlytalan, légies anyagról, hogy az ruha? Készült musszlinből, gaseból, pókhálóból. Ruha! Csak a divattörténelem nevezi ruhának. A kortársak ingnek nézték és chemise-nek nevezték.

Így alakult át görög tunikájú istennőből átlátszó ingű divathölgyé az élő szobor, a szép polgártársnő. A divatnak meg is volt a hatása a testi és lelki jó egészségre. Soha annyi hőlés, nátha, spanyolláz, mint ebben az időben. És soha annyi válópör. De sohasem futkosott annyi divatbolond sem a világban, mint akkor. Ezerféle formája a ruhának s ezerféle neve. Robe à la Yestale, à l'Anglaise, garrickok, spencerek, prémmel szegett vicсурák, hosszú köpenyek, douillettek, redingote-ok és ki tudná mind elsorolni őket. De mi volt mindez a sálok tengeréhez képest. Az elsőt állítólag Napoleon küldte Párizsba, a szép Jozefimnek. Az utolsókat már neki kellett eltiltania rendeletileg, annyi férj vérzett el a sálok csatáján. S hát még a haj- és fejdíszek divathóbortjai. A paróka — az ancien régime építménye — eltűnt. Es a görög frizura, mely helyére lépett, egy ideig nem is zavarta a stílust. A beletűzött tűk ragyogtak, az ékszerek szikráztak, a fátylak, melyek leszorították, kacérkodtak. De amint a ruha az elhagyás állomásait futotta, a fejdísz gazdagodott. Keletkeztek coiffure-ök à la passion, à la conseillère, frizurák à tapet, à bandeau. S jöttek rájuk bolondnál-bolondabb kalapformák: toque-ok, bonnet-ok, chouk, cornettek, turbánok és mindenféle óriás szalmakalapok. Az egyik, hogy — ne lehessen alája látni. A másik, hogy — mégis lehessen látni valamit. Jó kalap megszólal és megszólíttatik.

De mind és minden: a feltűnésre, a csodálatkeltésre, az izgatásra. Ezeket a divathóbortosokat, mezteleneket, félőrülteket nevezték akkor merveillesöknek, olykor pedig nympháknak. A férfibolondot pedig, aki ott futott mellettük, óriás batisztnyakkendővel, sárga selyemmellénnyel, kék frakkban, haja frizírozva, mint egy Antinous, óriás kesztyűje tigrisbőrből, mérföldes csizmája a la Suarow, a fején pedig éktelen kétszarvú kalap, bicorne, ezt a szerencsétlent nevezték incroyable-nak. A nevek azután egy század folyamán elfakultak. A híres dandyk és szépségek elhalkultak. De ki merné azt mondani, hogy összes hóbortjaik elaludtak?

Hiszen a legdivatosabb szépségek arca, maszkja, hóbortjai még évtizedekhosszat világítottak a híresség címen az egykori divatlapokban. Történeteik feljegyezve, életleírásuk megörökítve. Ki volt köztük a leg-híresebb? Talán Mme Tallien, aki később régi arisztokratákat, írókat,

művészeket gyűjtött Napóleon-ellenes szalonjába. De fiatalkorában, még mikor citoyenne-nek szólították őt is, maskarának jelent meg a Champs Elyséen. Vala pedig rajta egyetlen vékony tunika, amelyről nem lehetett tudni: fent rövidebb-e vagy lent. Ezenkívül pedig két karika a felső karjain, négy karika a felső lábszárán, mezítelen lábujjain a szandál fölött pedig annyi aranygyűrű, hogy Odiot ékszerész is megirigyelhetette volna érte. Meg is fordult utána a Bois valamennyi kocsikázója. Az öreg bankárok az ő berlinikék „tabatière”-j ükből épúgy szürcsölték az isteni látványt, mint a kismetresszek az ő halványlila bonbonniérjükből. És másnapra már egy merveilleuse ékszeres lába százat csinált.

Igazában azért mégis: a bálterem volt az ő bohó ötleteik helye. Ahova a komoly directoire-hölgy a legjobban nekivetkőzött, a merveilleuse és társasága legdühösebben felöltözött. A klasszikus párokból a kicsinyített balettek alakultak ki és az istennőkből lettek Fanchon leányai, világárusnők és szilaj zöldséges kofák. A fiúk is megnöttek. Egyikből huszár, muskétás, másiból vándorköltő, Ossián, harmadikból londoni Tower-torony lett. Az ilyen tömeg-felvonulásokat, jelmezbálokat caracatéres-nek nevezték. Egy 1804-ből való divatképen egy Circe nevű balett résztvevőit látjuk. Ekkor már minden istennő Circevé lett és minden hős disznóvá változott. Égszínkéék félmeztelen istennőkké és barna dolmányos szőrösszívű disznócskákká. Egy báli éjszakán azután vígan rőfögtek együtt.

S itt, a táncőrület e pontján ragadhatta meg a régi directoire a mai francia társasági szellemet. A „dansomanie”, melynek oly ragyogó lapokat szentel rézmetszetei közt Debucourt, napjainkban újra feltámadt és mintha magával hozta volna az akkori divatot is. Ma persze szép, tetszetős keretet

kap a tánc-düh. Egyszer „Lybiai éjszakának” keresztelik el, máskor „Oázis” a neve. És ilyenkor Nizzától a Montmartre-ig csupa néger fiú és kreol nő táncol a pálmák között. Ugyanakkor pedig szinte tegnaptól mára újjáéledt a directeire-divat is. Itt, a mai szabóművészetben végkép elmaradt minden belőle. A görögség, a papság, a tunika és a szalagok. Teremtő isten, csak az utolsó szép emlék: a chemise-ruha is el ne maradjon . . .

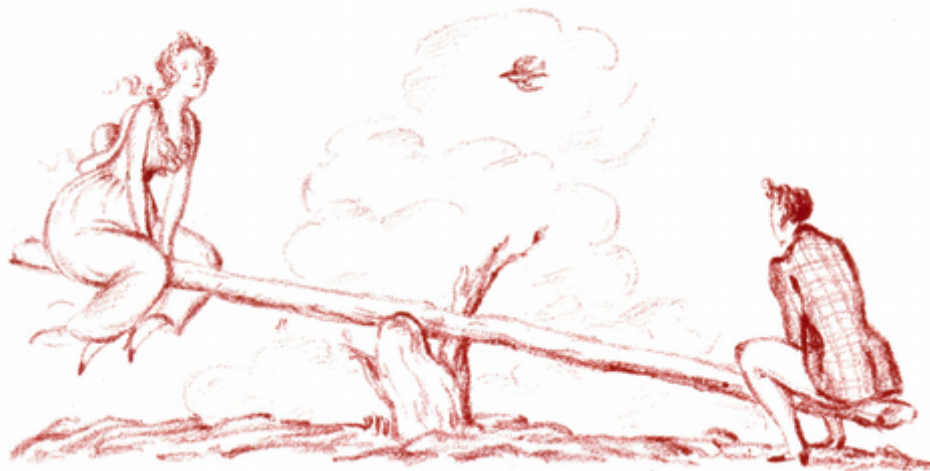

ikor és hogyan lopódzott be Európa divatjainak színpadára? Minő attitűdök közt jelent meg egyszerre ösanyáink képzeletét foglalkoztatva? Hogy tűnt fel azokban a szalonokban, melyekben addig csak a színes lobogású pillangókat szerették: a királynőket és udvarhölgyeket, a filozófusnőket és táncosnőket, az édeskésen elhízott polgárasszonyokat és libegő vesztaszűzeket? Hideg, egészséges eleganciájával hogyan toppant be a hamiskás érzésvilágú Európa divatgalériájába? Mert bizonyos, hogy két évszázad művelődéstörténete van befoglalva kontinentális útjába. úgy jött át a csatornán, mint a tiszta erkölcsösség ideálja. Mikor a nyaktiló már abbahagyta véres munkáját Párizsban és a világ a forradalom vérzápóra után egy kis frissítő nyugalomra áhítózott, egyszerre csak könnyű muszlinruhácskájában, fején széles florentin-kalappal, kezében kis babyjével, vagy ölében kutyuskával, megjelent a divatlapokban. Nem szenvelgett és nem volt megtörtén imádkozó arca. Még benne volt az a tiszta, édes báj, melyet Reynolds adott neki ké-

pein. Elszabadult fűrtjei, tarka hajszalagja alatt a szemek kék vagy zöld ártatlansággal kapaszkodtak a szemlélőbe. Férje karján sétált egy kertben, százados fák alatt, vagy kisgyermekait ültette lábaihoz, amint maga szép,

hosszú és bő empire-ruhájában nekitámaszkodott egy zöld repkénnyel befutott tört oszlopnak. Míg leány: mennyei ártatlanság és pajkos jókedv a szemében. Mikor asszony: karcsú, arisztokrata lényéből az ápolt, fürdőzött test jó illata árad. Nem is kellett, bogy megelőzze jóhírét. A Sterne és Richardson regényei, a puritán papok szónoklatai, a rémuralom napjait Angliában töltött emigránsok levelei, mind hirdették jövetelét. Az idők, a szerencse és az erkölcsök forgandósága divatba hozták *yowig lady-ik* vértől és mámortól hangos kontinensnek meg kellett 1790 táján ismerkednie vele, épúgy, mint a gyomor felfrissítőjével: a zabpehely-levessel, az izmok felfrissítőjével: a hegymászó-sporttal és az idegek felfrissítőjével: a mindennapi fürdővel. A vérrel való nagy korhelykedés után egy kis étvágygerjesztő kellett a világnak. A felső tízezernek: osztriga. A polgári tömegnek: lovasport és háziáldás meg szentimentalizmus. Valamennyit Anglia szolgáltatta.

Mialatt a különféle regélő almanachok szép, érzelmes történeteket tudtak mesélni Anglia szüzeiről és anyáiról, azalatt mint a bomba csapott be a polgári háztartásokba: Lady Hamilton. Feleségek sietve ellapozták azokat a színes metszeteket, melyeken Reynolds felbomlott hajjal, barack vi ragokkal, hátrakötött selyemkendővel, bogárfekete szemeinek egész kacérságával mutatta be Európának elegbűnösebb metresszét. De a férjek akkor már hallották hírét annak a nőnek, akinek plasztikus pózait Goethe is megcsodálta és vázákról ellesett, tüllbeburkolt meztelenségét részletesen elemezte. Azt mondták egymásközt: a legkitűnőbb Niobe és a legszenvedőbb Iphigenia és csettintettek a nyelvükkel. De ezt az ördög sem hitte róla. Hanem mindenki arra gondolt: hogyan tudta ez a gyermekkertésznőből lett nápolyi nagykövetné, Hamilton felesége így az ujjai körül csavarni azt a rettegett admirálist, Nelsont, akit a férje után szeretett, miután a férje előtt annak unokaöccsével volt viszonya és miután közben a nápolyi királynéval, Karolinával is volt egy barátságnál többnek nevezhető »eset«-e. Mondom, így jött ez a helyesen írni-olvasni sem tudó, de rabokkal szeretkező és rabokat gyümölcscsel mérgező démona világtörténelem égboltozatára, hogy Aboukírnál és Trafalgarnál ágyuk dörögték a nászindulóját. Ah, ah, mondták ekkor a gyanakvóbb lelkek, Angliában sem minden barackvirágos lány rózsaszűz. Akkor persze még nem igen lehetett tudni, hogy ez a nő, akiről elragadtatással írták a lelkes férfiak, mint Beckford, a történetíró: »She affected sensibility« —, hogy egykor valóban nyomorúságosan, alkoholtól, szegénységtől átrágyva, összeaszottan, csúnyán fog meghalni a calais-i közkórházban.

Legjobb elhinni, hogy ez a vég a sorsnak méltó büntetése volt és ő csak ama kivétel volt, aki megerősíti a szabályt. A szabályszerű angol nő pedig a tizenyolcadik század végén és a tizenkilencediknek szinte egész folyama alatt *a sporting miss* és *sporting lady*. Az, aki az évnek kilenc hónapját tölti szüleivel, férjével, családjával a falusi birtokon, messze várkastélyokban, barátságos kúriákban. Ott, ahol a zöld gyepek fölött aranyos párákkal csillog az őszi napfény és kutyák meg pirosfrakkos gavallérok lovas-raj vonalait közt ugratnak át riding-coatjaikban a keménykalapos kisasszonyok árkon, bokron, sövényeken. A szabályos férfi: a tiszteletreméltó squire, akinek a bőséges reggelik és az egészséges farm élet ott virítanak beefsteak-színű orcáin. És a főtisztelendő reverend, aki Szt. Hubertus áldását osztja a hajtóvadászat résztvevőinek, mielőtt megszólalnak a kürtök. A szabályszerű erkölcs: a jó házaset, az unatkozás, a boldog stupidity, a társaséletből a tea, a füstölthússal borított vajaskenyér; a karácsonyi álmok: a mince pie, vagyis köznyelven: a puding. Így volt ez III. György alatt, aki a legjobb férj, sokgyermekes családapa és a legunalmasabb király volt a világon és hatvan évig élt e csendes butaságban és elborult elmével halt meg.

Ha az ember kedves, finom angol misszekkel, a legbájosabb öreg kisasszonyokkal kerül össze a világkerekség valamelyik nagy hotelteraszán,

szalónfülkéjében vagy fedélzetén: felsóhajtanak, mikor IV. Györgyről van szó és a sóhajukba bele van foglalva a vágyódás: *merry old England* után. Beszélhetsz velük bátran és lelkesülten Anglia nagy századáról, amelyben épúgy tenyészték a költők, mint a portréfestők és a Ruthland hercegnők, a Pamela Fitzgeraldok époly komolyak és huncut-mosolygásúak tudnak lenni, mint amily finom volt Byron feje, vagy a fiatal Disraeli. Mégis: ajánlatos lesz kerülni ezt a szót: *Carlton-House*. Mert ez fellegbe borítja az édes emlékezést az öreg missek arcán. Egy pillanat ... egy döbbenet és egy „shoking” az arcon. E szó hallatára ugyanis a legádázabb miss sem arra a tejszínhabos eperre gondol, melyet manapság mérnek az ötórai tea és a toast mellé a Carlton-szálloda sárga szalónjában. Hanem gondolnak egy igen vidám fiatal régensre, aki, mikor az apja öreg király volt, a Carlton-Houseból intézte országa és szíve ügyeit s elsősorban csodálatosan fess mellényeinek az ügyét. Gondolnak az akkori fiatalságra, mely nemcsak a görög háborúk számára adott önkénteseket, hanem a Carltonban unatkozó kül- és belföldi princesszek számára is — önkénteseket. Gondolnak az izmos ifjúságra, melyet szokás volt a manapság divatos dandy név helyett maccaroniknak nevezni és gondolnak köztük a legelőkelőbbre, Brummelre. Gondolnak továbbá az egykori bálokra, melyek itt zajlottak le, olykor álarc alatt, de mindig csipkés

eleganciával, csengő kacagásban, gyertyák remegő lobogásától kísérvé, hogy hajnalban egy-egy önfeledt hercegnő gavallérja karján Vauxhallba siessen, vagy egy-némely férj fleurettel keresse a vérbeli hercegnőt és a szöktető *beau-t*. O, merry old England, amelynek nem minden évtizede volt oly halálosan unalmas, mint az öregedő III. Györgyé és akorai Viktória királynőé, hanem voltak IV. György alatt vidám korszakai is, amelyeknek árnyait még ma is ott

látja hosszú karneválban kergetőzni vendég, aki a sárga szalonban ül és a Pall-Mall hullámzó forgatagát nézi .

(Még szerencse, hogy a történelem kegyes és átlag minden negyven-ötven évben ad egy-egy uralkodót vagy walesi herceget a világhatalom teljében pompázó országok e vidám fajából.)

Látnivaló ez előzményekből, Hogy a tizenkilencedik század harmincas-negyvenes éveitől fogva miért volt oly csökönös betegség egész Európában: az angломánia. Akinek a smart szépség, a csengő szökeség az ideálja, a szigetországban megtalálja. Es aki boxoló-championokat helyez szíve oltárára, ott készen vannak. Ebből az egészséges falusi és kissé szemforgató városi erkölesvilágból születik meg: a sportlady, aki az európai biedermeier-világot meghódítja a divatlapokon és a viseleten át. Üssétek fel a régi zsebkönyveket s elöttetek áll széles szoknyájában, övén selyemszalaggal, keble fölött kis csokorral, amint az egyetlen szívügyével, a virágoskertjével foglalkozik. Lapozzátok az egykorú divatképeket s minden másodikon szívósan lovagló nőket láttok, mert nincs nagyobb sikk, mint a reggeli napsütésben a Hyde Parkba vagy a Práterbe lovagolni. Dès lors tout devint hippique — mondják a divattudósítások. Es a női szépségideál a magas, sovány, rövidderékú, férfiasan izmos nő, aki érzékenyebb óráiban harisnyát is köt, de még szívesebben nyíllal lő célba, mint ahogy Viktória csinálta ifjabb éveiben. A női divat közben el-elhajolhat a krinolinok puhaság, a Murger-féle romantikus Mimi felé vagy a Carmen-szerű hatalmas plasztika, vagy a gésák és a midinettek tipegő bájossága irányában, de azt az angol sportladyt, aki a nyárfák közt lovagol és a bakon ül merev eleganciával, háta mögött a livrés inassal, ezt a finombőrű, lányhajú angolszász típust többé nem lehetett számúzni a jegenye-fasorok közül és a divattörténelem filmjéről.

A vasút, a romantikus skóciai utazások, a brit világalalom csodálata, azután Brighton s azután Wight sziget — és ki tudja még mi minden — lassan az egész európai életet is átította az angol életszokásokkal. S nem utolsó sorban az angol leánynevelő-intézetekből kikerülő nő. Az öntudatos,

izmos egyéniség, aki még állóírásával is egyéniségét hirdeti. Mi mindent köszönhetünk neki: a spencerektől és redingote-októl, melyek a hatvanas években virítottak, a fiveo'clock-tea-ig, mely a kilencvenes években kezdett a társaséletnek kellemes színt adni. Csak két mozzanatot emelek ki, amely új fogalomvilágot ültetett Európa kedélyéletébe. Az egyik a spleen, a másik a flirt. Az egyikre III. György udvara tanította meg a világot, ahol tudni kellett előkelően unatkozni. A másikra IV. Györgyé, ahol érteni kellett következmények nélkül szeretni. Az angol erkölcsnek mindig ilyen furcsa kettős arca volt. A tizennyolcadik század missze agarakat kergetett, lovagolt, vitézzel vívott. A tizenkilencedikben a mail-coach tetején ült vagy vitorlásában hanyattfekve mutatta finom bokáit. A huszadik században ő vezeti az autót, ő szeli át a pilótaülésben a kék levegővet, az ő kezében tülköl a sziréna, őmiatta hasadnak szét a vizek, mikor motorcsónakját irányítja. Túl van a naturalizmusnak azon az egészséges korszakán, mikor golfot és hockeyt játszott, izmait erősítette és reggelenként tiszta, langyos vízzuhatagban edződött. Ma mindenén túl van: az arcbőre halvány és az ajka piros, mint a Stevens-képeken. A rövidrevágott haját chignonok teszik göndörébbé és fiúsabbá. Este félórán ül a levendula-vízzel telt üvegcádban. S mialatt yachtja Plymouth kikötőjében várja félgőzön, hogy mikor szaladnak Afrikába, ő maga a Piccadilly mellett egy klub estélyen Cornaro Katalin jelmezében velencei éjszakát játszik barátaival, a lordokkal és fiaikkal. Mert már rég nem az a szőke, pirosposzsgás arcú angol nő többé, ami volt, hanem öntudatos, erős amerikai milliárdosasszony. Mikor a grande season kezdetén megjelenik Velencében, Párizsban vagy Londonban s utána ezrével, mint a lepkék szállnak ide a gondos anyák és az özvegyek, a bankárok feleségei és a divatos filmdívák, hogy a Fifth Avenue-t elcseréljék valamelyik Carltonnal vagy Ritz-cel, — egyszerre megváltozik Európa divatábrázata. A »ligne droite«, a természetes testvonal megint úrrá lesz. Az a vonal, mely a magas, sovány, jóarányú termeteknek kedvez. És ilyenkor — bármilyen szeszélyes görbéket írt is le a téli divat — a testszabás megkomolyodik. A krinolinok, a merveilleusók, a bizánci császárnői stílusruhák után — a keblek, a csípők, a gömbölyűségek eltüntetésével — egyszerre a vállak s az izmos karok veszik át a szót. Egyszerre transparensé lesz a szoknya, hogy a lábak finom kecsessége átvilágítson és megvakítsa a rönt-

genszemű férfit. Egyszerre megfiúsodik az amerikai lány. Százötven éve érezteti hatását Európa divatkultúrájában a sportoló nő, de igazán csak azóta venni észre a ruha minden árnyalatán, a testszabás egész formáján a nagy változást, mióta az angol izomkultusz helyét az amerikai önállóság- és milliárdézés nyugalma vette át. Ma nem a devonshirei hercegnők és a lady Campbellek diktálják a divattempót, hanem a Mrs. Waldorfok és Miss Gouldok. Az ő testalkatuk, életfelfogásuk, szociális vágyuk szerint igazodik a párizsi divatirány az estélyi ruhától a sportdresszig. Nézd meg, amint a hegyet mássza a finom lady s tisztában leszel férfias alkatával. O, nemcsak az ingblúz és nemcsak a kabát . . . Sokkal inkább a nadrág az, a simulékony knickerbocker és a bőségebb breeches, amiben benne van a sportdáma egyénisége. Itt van az az elkanyarodás — a régi testvonaltól és női fazontól. Vagy nézd meg, amint a fürdőtoalett divatját rendeli alá fiús vágyainak. És minden modern szólam, feminista program és dolgozó nőket illető felköszöntő nélkül is egy titkos »szabadságharc« katonája ő. Egy harcé, amelyben nem veszed észre, hogy a keble hullámozna, amelyben nincs is keble, nincsenek csípői, amelyben visszaszorít magában minden indulatot és nem enged semmi ellágyulást. Egy szép előrevetődő árnyéka annak a világnak, melyben kosztüm dolgában is — ő legalább így hiszi — egyenlő lesz örökkön-örökké, világ végéig a férfi és a nő.

A K R I N O L I N

Hatvan éve, hogy meghalt és hatvan éve ijesztgeti feltámadásával a világot. A kis fecskék a kora tavaszi báléjeken rémülődnek tőle, mint az ismeretlen kányától. A kis kokottok csipogva nyújtogatják fel csupasz nyakukat a láthatár felé, de a jó divatmamák őket is megnyugtatták: nem, fiam, a krinolin örökre meghalt. Ami a levegőben kering, ami ijesztget és nyugtalanít, csak egy idetévedt pinguinmadár a világ túlsó sarkáról, mely mihamarabb belebukik a történelem óceánjába. A krinolint lehet tisztelni, félni, kinevetni, operetté felmagasztosítani, utánozni, kacérkodni vele, rémülődni tőle, de feltámadni nem fog többé... Soha, soha... Tizenöt éve lehet, hogy először és utoljára láttam művészettel, gráciával és szűzies félénkséggel himbálni egy sanzonetten. A legszebb magyar ritmusokat kísérte ez a mozgás, egy muzsikáló óra pattogott és csilingelt festett ajkai körül, ahogy szelíden és nyájasan lebegett rajta a gaze- és tÜllvolanok, szalagesokrok és fodrok közt felfújtt nagyharang. Azóta elolvastam egész kultúrhistóriáját. Attól a szépséges Montijo grófnőtől kezdve, akit Eugénia császárnővé tett Európa egyik legnagyobb kalandora és kéjence, III. Napoleon ... le egészen a budakeszi sváb asszonyig, akinek száz szoknyája fölött ez a százegyedik: a krinolin. Ismerem születése legendáját, mely a híres szép császárnőt vallja értelmi szerzőjének attól a pillanattól, mikor a francia udvari dámák előtt el akarta titkolni, hogy egy kis dauphin gömbölyded körvonalai mutatkoznak a láthatáron. (Mese és hazugság! Már a kisázsiai Tanagra-sírok terrakotta figuráin ott van a

krinolin.) Ijedeztem terjedelmétől, mely végül egy udvari bálon tízméteres szoknyabőség, 25 volant-t és ezerszáz rőf mindenféle hozzávalót jelentett a liliomderekű császárnőn. Összeroppantam a súlyától, mikor elolvastam,, hogy egy jól fejlett, egészséges krinolinhoz három kiló lószőrt (crin) csavartak fel az egyik alsószoknya bélésébe varrt karikán. Nem is szólva a többi karikákról, dróthálókról, halcsontokról és alsószoknyákról, amelyek még tizenöt kilót jelentettek bruttó súlyban. Élénk csodálattal adóztam ama Delirac nevű franciának, aki az isteni sugallat egy pillanatában kitalálta az acélrúgóra járó szoknyaalatti drótkalitkát, mely feleslegessé tette az összes melléképületeket és összsúlyban nem volt több egy félkilónál. S ami fő: egy gombnyomással felfújta vagy összenyomta az egész nőt. Fájdalmas mosollyal adóztam azoknak a vértanúhölgyeknek, akiknek túll-, gaze-, jaconet-, selyem-, de mindig könnyen lobbanó krinolinja egy perc alatt égett végig a gyertya- és spirituszlámpa felett olyan tömegben, mint muszlincák szoktak széllámpákba fordulni. És fel-felnevettem az egykori bécsi Hanswurst-tréfát olvasva, mikor egy színjátékban Harlekin megjelenik a rivalda előtt, krinolint ölt, parókát tesz a fejére, aztán beszél, szaval, énekel s mialatt ő szépen elsüllyed a színpad alá, ottmarad állva a krinolin. A krinolin.

És mégis, mégis — nem tehetek róla — szeretem. Értem a tréfát, mely kinevelte; a gyermek fájdalmát, aki nem tudott az anyja kezéhez férközni; a hintót, melybe nem lehetett belegyömöszölni; a lovat, mely megvadult tőle; a férjeket, akik mélabúba estek; a derék Hausmann építőt, aki sietve kiszélesítette a párizsi boulevardokat; az udvarnagyokat, akik nem számolva terjedelmével az udvari ebédeknél, kegyvesztettek lettek. Értem, hogy a hatvanas években egy általános hálaadó karének szállt az ég felé, mikor megsemmisült és mégis, mégis szeretem. Mert én azokra a rokokófinomságú nőkre gondolok, akik utánozhatatlan gráciával — mint virág a porellánkehelyből — nőnek ki a krinolinból, hogy egy pasztellképen megcsókolják a tükröt. És azokra a kompozíciókra gondolok, melyeken tavaszi rétek felett hat-nyolc tarka krinolin-szoknyafelhő öröme csattog és palackok durrognak és titkok susognak, az élnívágyás himnusza zeng ezekből a szabadságharcok utáni képekből. Majális-hangulat és krinolin.

Túlzott, erőszakos, egy gondolatnak a végsőkig felcsigázott túlhajtása volt az alsótest gömbölydedségét és a darázsderekak karcsúságát kiemelő krinolin. De kultúrhistoria van benne. Egy erőszakos, természetellenes* felfújó és mondvacsinált államrend felett úszik, mint az agave a különféle melegvizek felett. Igen, igen, az államrendbe is belejátszik a krinolin.

Ezt az államrendet III. Napoleon, illetve a második császárság rendjének nevezik. Egyszer Lamartine a kamarában szónoklatot tartott és ezt mondta: Röstelkedve bár, de be kell vallanom, uraim, hogy Franciaország unatkozik. Röviddel azután Franciaország nem unatkozott többé, hanem mulatott. Csak mulatott. Az uralkodó akarta így s hogy a nép jobban mulathasson, feleségül vette Montijo grófnőt, akinek a színét, a zamatját, az illatát Spanyolország napja adta meg. 1853 január 30-ikán volt a császári esküvő és ezzel egy majdnem húszéves multság kezdődik Párizsban, a seconde empire. Az eleje lakodalom, a vége — egy csúnya tragédia, a sedani vereség. De ami közben van, egyetlen nagy vigalom, melyben Párizs a világ „*parc enchantée*“-je: egy részeg Cythere, ahol mindenki horgonyt vet, ha az örömök szigetére vágyik. Csak a forradalom után közvetlenül mulattak ilyen jól Párizsban, mint most a nagy vereségek előestéjén. A vállalkozó szellemű Bonaparte jól megtrágyázta az örömök divatja számára Párizst. Gazdag és kövér nyárspolgárok, kaliforniai bányaspekulánsok, tőzsdések: „*enrichissez vous*” — tessék meggazdagodni — mindenfelé. Nagyipar, mely szurrogátumokkal, olcsó rongyokkal, utánzatokkal és hamisítványokkal dolgozik. Katonai reakció, mely a föld alatt

is távoli forradalmakat szagol.

Egy kalandor- és parvenüvilág egész erkölcsi atmoszférája. De Párizs jól mulat. Királyok és császárok látogatják minduntalan és az élvezetek lehangosabbak Compiègneban. Itt, az udvari bálokon s a színházi théâtre paréeken legragyogóbbak a császárnő ékszerei. Ezek a csodás gyémántok, rubinokkal, zafírokkal, türkizekkel, smaragdokkal, topázokkal, gránátokkal összeforrva, csipkék, rüssök, szalagok fölött csillogva ott tündökölnek a királyné vállai és keblei felett. Victoria-látogatás, Erzsébet királyné-látogatás, a gyémántok és a vállak egyre tündöklőbbek.

Mert tudni kell, hogy azért is lett ilyen a krinolin. A király úgy szerette, ha a gömbölyűségekből és fehérségekből minél többet, minél szélesebben árul el a décolleté. Ezért van, hogy a derék fönt elszélesedik s a szoknya lent elbővül . . . ravasz és huncut találmány a csipőket eltüntető, de a nyaktájakat lemeztelenítő krinolin. A császár így szerette és ez elég ok volt arra, hogy a compiégnei színházi estékre ne kaphassanak meghívót azok a hölgyek, akiknek nem elég kerek a válluk s nem elég üde a keblük. A császár így szerette s ezért terjedt el úgy a krinolin. Kicsit szemérmes, kicsit kacér viselete e vidám korszaknak. Szemérmetessége abban van, hogy szinte tizenöt évre eltüntette a női bokákat, lábikrákat, combokat. De tizenöt év után éppen azt kezdték keresni, amit eltüntetett. E keresésben a császár vezetett és a kor divatos színésznői, táncosnői, kokottjai jelentkeztek leghamarább a pályadíjért. És sok elsárgult, megfakult daguerrotyp árulja el, hogy nem is éppen eredménytelenül. A szép mademoiselle Finette a megrövidített krinolinon is túltett: piciny topánkáit a fej magasságáig emelte fel. Mlle Colembat a lábait keresztezte művészettel és sokat sejtetn. Clementine kisasszony pedig úgy tudta hátul összekapni a rövid krinolint, hogy szőke fejét valóságos koszorúként övezzé „a lebegő felhő”. A világ legszebb, leghíresebb táncosnői, Európa nagy kurtizánjai, táncolnak egy óriási szemétdomb felett. Egyik-másik hercegi férjet táncol ki magának, mint Blanche de Marconnay az ő Bourbon herceget. Van olyan, akit a népharag ostromoz ki, mint a hervadt bájú Lola Montezt a müncheni rezidenciából. De a legtöbb megelégszik azzal, hogy

hangadó legyen a társaságokban, csillogjon az Offenbach-operettekben, botrányokkal foglalkoztassa a szalonokat, szentimentális szerelmeivel meg-
ríkassa a kaméliás regények olvasóit... Mocsarak fölött nyíló virág a krinolin.

1866-ban, egy udvari bálon megjelent egy hölgy gyönyörű fehér toalettbén. A lapok elragadtatással írták le öltözékét s hozzáteszik: Nagyszerű volt. És nem volt krinolinja. Ekkor már pár év óta agonizált e ruhamű. Mielőtt jobblétre szenderült volna, arcát elváltoztatta, megrövidült, majd megnyúlt, uszályos lett és . . . meghalt. Sohasem fog többé feltámadni. Megérdemli, elég vétke volt e földön.

És én mégis, mégis szeretem. A császárnékra, a táncosnőkre és a könnyű tarka felhőkből szőtt angyalokra gondolok s Theophil Gautier-vel éneklek:

*„Que tu me fais dans cette robe
Qui te déshabille si bien ...”*

zelőtt csak a múzeumokban lehetett velük találkozni. Berlinben Mária Lujzáét, Bécsben a Grillparzer szerelmeiét, Budapesten Elssler Fannyét mutogatták. Nemcsak mályvaszínűek voltak ezek a rokokók. Voltak szeder- és lazacszínűek, voltak orgonalilák és májbarnák, hamvas barack-színűek és olyanok, melyek a tenger zöld színében pompáztak. Voltak azután átmenetileg mindenféle sárgák, a pomeráncstól egészen a couleur Fifiig, mely tudvalevőleg a szabadon tenyésző kanárik és a kis színházi madarak színe volt. Es természetesen másfélék is: azürkék, hajnal- és felhőszínekből szőtt rokokók. Mert hosszú volt a tizenkilencedik század biedermeier-fele és nagyon szerette a színeket. Mikor Napóleont száműzték és a bécsi kongresszus elparentálta — szóval a biedermeier-idők kezdetén — a polgárasszonyok és lányok még legszívesebben fehérbe öltöztek, vagy egészen sötétbe. Akkor még a férfiviselet volt tarka, mint a papagáymadáré. De mire elérkezünk a Vormärz időkhöz, a negyvenes években, az alkonyodó biedermeier a legrózsásabb, legvirágosabb selyem-, taffota- és organdi-anyagok szivárványában ragyog, de a férfiviselet elszürkül, mint a kiégett láva és elfeketedik, mint a nyugalmazott pipa.

Azelőtt csak múzeumok félhomályában köszöntöttük őket kegyelettel és kevés érdeklődéssel. De jöttek az egykori divatlapok és az egykori miniatűrök, a Stubenrauchok és a Daffingerek művészete. Azután jöttek a regények és a memoárok és az egész rajongás a nagymamák idejéért. Porcellánkannák, gyönggyel hímzett csengetyűhúzóok, tubákos szelencék szösze szépségei és azok a Lanner-valcerek, melyek a Paradisomkertből terjedtek el Ferenc császár Bécsében. Ettől azután mindezek a polgárok megelevenedtek. Ma már nem a múzeumok penészszagú és

foszlott látnivalóit jelentik a nézőknek. Ó, ma már istennők köntöseinek érezzük őket, a rokolyákat csakúgy, mint a viganókat, a derekakat és ujjasokat épúgy, mint a spencereket vagy a pruszlikokat. Formáktól duzzadnak meg a köntösök. Az egykori kávéházak kötényruháit is édes érzemények dagasztják élővé. És ami valaha csak egyszerű Stubenmadlleibli volt is, Metternich kegyencévé lép elő és egy ballerina varázsa lebeg fölötte. De mindenesetre — és kivétel nélkül minden ruha — darázderekúvá nyúlik visszamenőleg. Mert ez volt a biedermeier szépségideál. Rövid derék, törékeny, karcsú. Nem nagy fej, de érdekes, fürtös, szenvedést szenvedő. És egy hattúnyakú nőről ábrándozott minden költő, képfaragó, svalizsér és finánc. Ezért volt az, hogy a biedermeier-idők érzékeny leányai keveset és ritkán ettek. Kesztyűiket lakomákon a pohárba dugták és csak sóhajtoztak és citromos vízzel a szájukat öblítették. Ez azt a látszatot keltette, hogy virágkehelyből pattantak ki, súlyuk nincs is és darazsak maradnak örökké. De ha jól szemügyre vesszük ennek a félszázadnak női divathullámain, akkor be kell vallanunk magunk előtt, hogy önmagában véve egyáltalában nem volt esztétikus ez a divat. Tulajdonképpen a kor és a naivitás, a romantika és az aprólékosság szépíti meg őket, nem a toalettek. E félszázad alatt sokféle változáson esett át a női ruházat minden részlete, de a szépségnek alig volt beleszólása ebbe a változatosságba. Vagy mi lett volna az, ami az előző stílusok festőiségével, tiszta körvonaljaival vetélkedhetne? Az empire határán, a század húszas éveig a nő még szoborszerű megjelenségű. Azután a szoknyája elkezd bővülni, előbb röviden bő, azután térdig-érő és úgy bő és a híres rokolya lassanként az „elefánt-szoknya” nevet kapja. De a felső test sem soká maradt hű a klasszikus szobrok arányaihoz. Az ujjak előbb hosszúságban növekedtek meg, azután szélességben. Utoljára már éppenséggel a sonkának plasztikai vonalait vették kölcsön. Hogy a húszas években a toalettnek segítségére sietett a fűző, az igazi, a Párizsból Lacroix-tól rendelt corset, ennek csak

a darázsderék örvendhetett. És azok a bizonyos svalizsérok, akik most már maguk is kezdtek fűzöt viselni a barna frakkhoz, a fehér nanking (porcellán) nadrághoz, a szürke cilinderhez és aranygombos nádpálcához.

Vagy talán a fej ékessége tette volna esztétikusabbá a nőt? Regényesebb lett tőle, de szebb aligha. Hányféle frizurát találtak ki e félszázad unatkozó asszonyai a száműzött paróka helyett! Kínai frizurákkal, viklivuklikkal, mandarin-fésűkkel, szőke dugóhúzóknak és fekete csilingelőknek egész rendszerével találkozunk a divatképeken. Míg azután meg nem unja valaki és simára nyalt hajának kontyát hátul jól fel nem nyomja, elnevezvén e találmányt „kokk”-frizurának. És a kalapok! Saphir, a kor nagy csúfolkodója mondja: O, mennyi kalapod van és mily kevés fejed! Gros de Naples, bébéforma, turbán, tollas toque a látogatásnál, az uccán és fejkötők ezernyi változata otthon. Majdnem mind arra való, hogy eltorzítsa a fejét.

. . . Sonkaujj, zsiráffrizura, hattyúnyak és őziketekintet — valljuk

meg, hogy ennyi természetrajzi metafora kissé furcsán hat, mikor a Himffy-ek szerelmeiről, a Daffinger modelljeiről, a Schubert álmaidról van szó. És ha jobban megfontoljuk, alig is van más szépség e divatban, mint a tavasz és romantika falusias lehellete. A légiesen könnyű és olcsó anyagok: a muszlin és a tüllanglé, a sok gazefodor és a sokféle rücs, a szalagok és volantok,

a máslik és a fisuk és a berthek és a tollboák — a kisvárosi kellemesség ezerféle bája. Házias, pedáns, finom, légies, szenvelgő, édes, de — valljuk meg — egy kicsit piperés és egy kicsit nevetséges is a biedermeier nő.

Ma azt mondják róla: egy kicsit giccses is. Almanach-lágyságát, szemforgató erkölcsösségét, emlékkönyv-poézisét, valcerozó érzelmességét kicsúfolják. Ez jórészt igaz is. Ő is érzelgős, mint az egész kor, mely rózsaszín lornyetten nézte a világot és elájult egy forradalmi kurjantástól. O is mélyen vallásos, mint a Metternichek, Gentzek és egyéb állam- és rendőriminiszterek. De ő is szeretett bálozni, mazurkát, sottist táncolni, varázsoperákban mulatni, újbort kóstolni Hietzingben, hecceket nézni kutyák, lovak és kakasok viaskodásával, a Guckkasten viaszfiguráit nézni a Práterben, hegyek közt kóborolni és frissen fejt tejnél randevúkat adni, éppen úgy, mint a rendőr-és államminiszterek, ez istenes férfiak cselekedték egykor.

Tulajdonkép tehát a biedermeier nőnek is kettős arca van, mint a korának. A kor politikusai atyáskodnak és szerelmesleveleket írnak. Gentz európai diplomáciát csinál, de közben ősz fejjel tizennyolcévesnek érzi magát Elssler Fanny mellett. Kisfaludy a tiszta rózsaköltészet szívhangjait zengi és közben megszőkteti a férjes ballerínát, Meduna Máriát (akinek a szélesen lebegő viganó-szoknyát köszönhetjük mint egyetlen emléket, mely férje nevét örökíti meg). A biedermeier nő is olyan, amilyenné a férfiak formálják. Rózsákat ápol kis kertjében, mint Ferenc, a virágok császára. Hárfahangok mellett stoppolja a harisnyát, mint Ludovika, a császárnő. Vagy szellemes leveleket vált költőkkel, mint Varnhagen Rachel az öreg Goethevel. De ha egy őrizetlen órában, mialatt az ura az éjszakai nimfákat eteti habosfánkkal a cukrászdában, elszőkhet, akkor egy percre ő is levetheti a jó háziasszony álarcát és megoldhatja az ezernyi csokrocskáját, bandoletjét, egyszerre lehull róla a bábékalap és ami vele jár. A mályvaszín rokolyából pedig fehér dominó lesz, vagy még annál is kevesebb, hússzínű ujjakkal és görög istennők válláival meg kebleivel.

POIRETTÓL – VIONETTIG

Ki csinálja a párizsi divatot? Mert hogy a divatot az egész világ számára Párizs csinálja, az kétszázegynéhány év óta fellebbezhetetlen igazság. De hogy Párizs számára ki csinálja a divatot, ez az, amin tízezer divattudósítás szokott évenként tovább-siklani — felelet nélkül. Ha valaki XYI. Lajos idején tette volna fel ezt a kérdést, akkor igen könnyű lett volna rá válaszolni. Nos, a párizsi divatot akkor a királynő, a szép Mária Antoinette csinálta Mme Rose Bertinnel együttesen. A királynő kigondolt valamit, a nagy Róza pedig ezzel a gondolattal felöltöztette az ő bábuit. Minden hónapban felöltöztetett így egy-pár bábút. És az okos picardiai nő ápolta tovább azt, ami Párizs szerepe I. Ferenc óta a divatban: az ízlésirányítást és az exportgazdaságot. Mert közhelynek hangzik, dele kell írni százezeregyedszer is: nincs esnem lehet más termőtalaja a világ sikkjének, asszonyi eleganciájának, mint a francia főváros nője. Ennek megvannak a gazdasági, a nemzetközi, a diplomáciai alapfeltételei. De legfőbb és döntő feltétele mégis: a francia szellem. Képzeljük csak el: egy világváros, melyben minden ragyogóan könnyed. Az éghajlat és a humor, az ínycsók és a társalgás tónusa, a selyem és az éneklő hangsúly. A költők és a királyok az imádat trónjára ültették a nőt. Büszkék reá, mutogatják, egy kicsit kínálják, dédelgetik, drágaságok prémjével övezik a meztelenségét. Hogy nem szép? Hogy inkább erőszakos és affektált, mintsem keresetlen és bájos? Mégis az érzések egész orgonáján játszik és két kézzel szórja a sugalmazó szépségeket a gondolkozó és a művész elé. A párizsi divatnak tehát megvan a termőtalaja magában a csodálatos

párizsi életben, mely magábazár irodalmat és színházat, löversenyt és kiállításokat, karnevált és akadémiai felolvasást, autótúrákat és divatrevüket s mindehhez a Boisnak friss zöldjét és a Szajnapartnak lágy, csillogó levegőjét használja keretül. Maga az élet, az ezernyi hangulattal átítatott élet az, ami a tervezőművésznek — s így a divattervezőnek is — színeket ad a palettájára. S maga a francia nő az, aki finom vonalával, „testének arcjátékával” formaalkotó gondolatokat ad. Mindebből pedig az következik, hogy egy világot átölelő divatnak csak Franciaország lehet a középpontja.

Mindamellett a divatok megszületése ott sem történik oly kényúri egyszerűséggel, mint ahogy azt egyidőben képzelték. A múlt század kilencvenes éveinek női divatjában Worth, Paquin és még néhány szabó voltak az atyamesterek. Akkoriban a világ úgy képzelte a divat „kreálás”-át, hogy a legfőbb hatalmasságok valami közös ítélszéklet tartanak tavasszal és ősszel, melyre elhozzák modelljeiket s ott azután megállapodnak a divat irányvonalában. Mily naiv elgondolás! S hányszorosan gyermekesebb ilyesfélét képzelni ma, mikor vagy százra tehető maguknak a vezető, divatirányító cégeknek a száma. Már a régmúltban sem így volt, mikor évszázadonként mozdult el a divat egy-egy újítás irányában. Most sem az egyesegyének szándék ossága, közös törekvése dönti el, hogy milyen is legyen az új tavaszi, vagy őszi divat a Bois de Boulognetól az Aranyszarv-öbölíg.

Akkor hát mi dönti el mégis?

Ha az egyének pusztá akaratát nem fogadjuk el döntő erőnek a divat irányításában, a vak véletlent sem tekinthetjük az új divatszülöttek édesapjának. Nem beszélhetünk tehát kozmikus erőkről, vagy csodás véletlenekről. Még az a bölcs, de kevesetmondó igazság sem segít, hogy a szűk szoknyára a harangszabású, a rövidre a hosszú következik holtbizonyossággal. Mert ez sem magyaráz meg mindent. Így például nem magyarázza meg a színeket, azt, hogy miért egyszer prém a divat, máskor a bársony, megint máskor a Liberty-ék keleti selyemmustrái az uralkodók vagy a nehéz virágos brokátok? És a kalap hol duvetine, hol ragyogó bársony.

Az igazságnak tehát valahol középütt kell lennie. Emberek teremtik a ruhát, de ízlésirányok jelölik ki a vágányát. Egyszer azt figyeljük meg, hogy a keleti és az izlám-kérdés van az érdeklődés előterében s biztos, hogy a női divatba Kasmir, Angora, turbán és fez játszik bele. Máskor az angol suffragette-mozgalom s az asszony felszabadításának társadalompolitikája az uralkodó bolygó. A divat menten hajlik rá és a longchamps löversenyeken igen bő nadrágszoknyákban jelenik meg egypár vállal-

kozó szellemű próbakisasszony. Egyelőre csak egy, kettő . . . aztán mulatókban, kaszinókban, strandokon három-négy . . . tarka léggömböcskéi

egy új fashionnak. Es ki nem veszi észre, hogy mikor marokkói bonyodalmak vannak, akkor spanyol bolerok és tarka Carmenkendők röppennek elő a divat porondjára. Mikor a balkán-háború véres árnyai kísértenek, a francia divatszalonokban tarka hímzések borítják a ruhát: „ces sont des bulgares!” — mondja öntelten a directrice. S nincs világtörténeti ízlésvándorlás, társasági botrány, melynek árny-képei oda ne világítanak a divatszalon ablakára, a legérzékenyebb lencsére. A szabóművészet főpapja pedig ihletével megragadja ezt a képet s a várakozás talaján elindítja, hogy divat legyen belőle. Nem kitalál tehát, csak felfog, ingerekre felel, az asszonyvilág érdeklődésének ütőerén tartja a kezét s megérzi, amit mások még

nem sejtenek. Ez is egy neme az alkotó-ösztönnek. És majdnem csálhatatlan. Tizenöt-húsz évvel ezelőtt, mikor a világ már tökéletesen tisztában volt azzal, hogy a nőt a férfi mellett egyenlő jogok s az anyaságban, a pályaválasztásban egyenlő megbecsülés illeti meg, az „új asszony” kiformalódó típusához megfelelő ruhákat is kerestek. Nem a francia, hanem a német tervezőművészet vezetett ebben sok jelszóval, sok elmélettel és — mint rendesen — igen kevés gráciával. Reform-ruha, női munka uniformizált ruhája, észszerű divat, le a fűzővel s más ily szép jelszavak kísérezénélje mellett gondolták ki ruhaterveiket német iparművészek, mint a szecesszionista Grenander, Mohrbutter, Brauchitsch és mások. Soha annyi hazugság és esztétikátlanság a női ruhadivatba be nem férközött, mint akkor, a munka- és anyaság-védelem folytonos hangoztatásával. A szociális és tömeg-törekvések e német konfekciós-ipartól támogatott hangzavarai közepette lépett fel Párizsban egy új irány, melynek látható feje, friss és merész lendületével Poiret Pál volt. Ezt az irányt az „individuális ruhadivat” törekvésének lehetne nevezni. Alapelve volt, hogy: minden női test egy-egy különvált egyéniség, melyet a szabónak ruházat szempontjából külön is kell mérlegelnie. Hajszín, arcbőr, termet, járás, testmozgás

és lelki hajlandóságok mind komponensei annak, hogy milyen legyen az ő ruhája színe, szabásvonala, mit emeljen ki és mit hallgasson el a szabó, akinek így egyben költőnek és filozófnak is kell lennie. Aki ismeri a francia nő, a párisienne, de sőt az egész világ nőinek lelkét, a hiúságérzésnek ezt a becézését, melyet Poiret itt az „individualista” jelzőbe burkolt, azt csöppet sem lepheti meg, hogy e perctől kezdve vége volt minden „uniformizáló” és a „munka ünnepe”-t dicsőítő női divattendenciának. Poiret divatálláspontja nemcsak a francia esprit-nek a némettel szemben való másik világsarkát jelenti, de ép úgy jelzi az örök nőiességnek déli égtáját a feminizmus északi és elméletekben kigondolt, papirosszagú világával szemben. Ez azonban nem volt egyedüli titka Poiret kétségtelen nagy sikereinek. Ez a még ma is csodásan aktív, örökké utazó, beszélő, előadó, manequineket mozgató divat-uralkodó a töretlen és égő színek legmámorosabb korszakában, nyomban a neoimpresszionisták világsikerei után lépett fel. Emlékezzünk csak vissza: 1910-ben, bécsi útjában felfedezi a délszláv, magyar és cseh paraszthímzések ragyogó melegségét és nyomban harsogva jelenti be, milyen sokszázados színforrásokra bukkant. Lgyanakkor a világot járják az orosz balett csodás színhatásokra beállított táncsnői és Bakst jelmezei, egy pillangó-számyakon röppenő képzelet szülőttei. Ez is szláv szín-szonjúság gyümölcse. Azt lehet mondani: Európa minden sarkából színek lávája hömpölyög Párizs felé. Poiret pedig kiválasztja ebből azt, ami a francia nő ragyogni vágyó természetéhez hozzáülk és a nagy színfoltok, a pompása η összehangol t sel y emakkordok zengésében jelenteti meg estélyi diszben. A társadalom-lélektani erő tehát, mely e divatban kivirágzik: a nő egyénisége, és színes hangulatmámora. De adva van ugyanakkor a gazdag kelléktár is, melybe Poiret bele nyúl, s ez a következő körteyezőkből alakul ki: népművészet, orosz tánc-

kultúra, a német vegyipar tökéletes festékprodukcója. Poiret divattörténeti jelentősége inkább sugalló hatásában érvényesül s nem annyira a szabóművészet szakszerű fejlődésében. Az Atelier Martine, amelynek vezetője lett, újabban inkább az ő finom szín- és vonalhangulatait igyekszik a szövetek, a hímzések, a bútorok különféle területein továbbfejleszteni. De a ruhadivatban elvesztette irányító szerepét. Lejátszott henger lett az ő muzsikáló-dobozának egész kelléktárából is: a divatteákból, divatrevükből, uzsonnái revükből édességek és muzsikaszó mellett (ami különben angol eredetű szokás, Lucile kezdte Londonban vagy két tucat szép, sikkes lánnyal, akiknek ruhája a meghívott nőket, a többi részlete pedig a meghívott férfiakat érdekelte).

Az a nemzedék, mely Poiret-t követte és jelenleg ragyog a francia divat-kreálás egén: Patou, Armand, Yionnet és még néhány ismert márka, céljaiban és erkölcsében is előkelőbb nála. Ha kissé zavarosabbak is az utak és módok, melyekkel divattendenciáikat követik, de választékosabbak és Poiret az impresszionista festés színeiben lángoló „nagy kokott”-ot, a lóversenyek és a táncrevük, az előkelő restaurántok és a balkáni fejedelemségek királyi metresszét tartotta szem előtt. Az újabb divattendencia képviselői az előkelő élet gáláns aszszonyait, az arisztokrácia, a színpad, a nagy esküvők és a kosztümbálok mondaine-jeit tekintik kreációikban. A vonal, a nő silhouette-jének grandiózus finomsága ihleti meg őket. Telve vannak az angol arcképfestők tizennyolcadik századi allűrjeivel a régi nagy parvenüvilág e szépségeinek galéria-hatásával. S ezért van, hogy a mai divatbemutató is tarkább, pompázatosabb keretek közt zajlik le, mint az egykori five o'clock tea. Rendszerint hatalmas kosztümbálok — Bal Directoire az Operában, grisettek felvonulása Louis Philippe és felesége előtt a Luna-parkban, egy-egy nagy divatcég Katalin-napi felvonulásai a cég ünnepi termeiben, amerikai arányú karneválok Nizzában, a Pickwick-klub alakjai tarka ünnepi menetben, lóháton és giggeken Monacóban, concours hippique-ek és a Femina

kerti ünnepélyei Trouvilleban stb. stb. — olyan esztétikai tornajátékai a mai divatkirályoknak, melyeknek bandériumaiban igen súlyos tőkék szellemi és propagatív munkák vannak összehalmozva. S már maga az a műhely, melyben egy nagy cég direktrice-e a válogató, kíváncsi asszonylátogatókat fogadja, méreteivel és külsőségeivel inkább emlékeztet a hajdani olympiai tornajátékok termeire, mintsem a múlt század intim kis szalonjaira. Mme Vionnet-nak divatházát például De Feure, a divatos berendezőművész tervezte meg oszlopos csarnokkal, óriási falfestményekkel, drága mozaikpadozattal, finomhangulatú, teátrális bútorokkal, úgy hogy az egész úgy fest a XIY. Lajos stílus házban, mint egy óriási előadóterem, melyre gazdag menetben fognak pár perc múlva egy kosztümös színjáték szereplői bevonulni. Vannak persze kisebb intim próbatermek is, de ezek is más és más jelleg szerint vannak festve, díszítve, berendezve: a szigorú komolyság, a humor, a gyász, a leányos egyszerűség hangulatai szerint. Nem kell azonban azt hinni, hogy ez a mai francia divatesztétika csupa történeti stílus-forrásból táplálkozik. Az eleven élet, ami körülöttünk zajlik és a jövő sejtésében remeg, őket is megihleti. Ha nézzük a divat-tendenciákat, melyekfelé a ma halad, eléggé megbízható pontnak látszik egy eleven orosz befolyás. A politikai menekültek és a Párizsban szertelenül elszaporodott orosz nagyhercegi szalóntulajdonosnők oda-terelik az érdeklődést, ahol a drága prémekek, a kék madarak, császári táncosnők, az Arcübasev hősnői, a Ssorin-portrék törékeny, finom színésznői teremnek. Politikai, irodalmi, gazdasági érdeklődés hívja Európa egére az új orosz divatot muzsikában, komolyságban és — last but not least — ruhaszabásban. Nem nehéz belőle megjósolni, hogy egy új orosz-barátság első taktusait fektetik le a francia szalonokban. Amelyek mindig értettek a diplomáciához és a baráti viszonyok ápolásához.

Az ékszerekről

A NŐI TEST ÉS AZ ÉKSZER

Egy nő megállott a víz színe mellett és hosszasan nézte magát. A barlang szája előtt egy gödör volt vájva esővíz számára s ez a csatorna volt az ő tükre. Itt állt meg a nő és karjait hátra-szorítva előbb a haját igyekezett rendbeszedni, azután meztelen testének mozgását nézte, amint a vízből visszaverődött. A barlangban már egy kőlapon ki voltak rakva a legkülönbözőbb csillogó ékességek: néhány farkasfog átfúrva gyöngyfüzérré, egypár tarka kagylóhéj, csontocskák, de a nő kelletlen keresgélt köztük. Végre megtalálta, amit keresett. Egy kicsiny állatformájú kövecske volt ez borostyánból faragva. Messzi vidékekről került ide és a férfinak nemcsak egy egész medve húsát és bőrét kellett érte cserébe adnia, de még néhány kőbaltát is ráadásul. Ámde a nőnek pontosan erre a különös formájú állatkára volt szüksége. Most megállt a víz mellett és egy diadalmas mozdulattal nyakába akasztotta a hánccszalagra fűzött majmocskát. És hosszán, elragadtatással nézte melleit, melyekhez ez az ékkő odatapadt... A kőkorszak Évájának testén így született meg az első ékszer.

A tudósok persze vitatkoznak rajta: minő ösztön, vágy, vagy isteni sugallat hozta létre az ékszert? A darwinista tudomány maga is elágazó nézeteket vall. Egyik a nemi gerjedelem szolgálatába állít minden ékszert, akár színes toll, szőrme vagy gyöngykagyló lett legyen is az. Másik a törzsi eredet megkülönböztető jeleit látja bennük. Megint más a testen ütött sebek

és hegedések hősi fitogtatásában véli a színes kövek őseit felismerni: De mindez csak szürke teória, melynek bizonyosságát alig lehet elfogadni.

Az igazság az, hogy már az őskorban volt sokféle eredetű, célú és rendeltetésű ékszer. Volt olyan, mellyel az ember az Istenhez fordult, vagy a rontó szellemekhez. Volt olyan, amellyel a testvériség gondolatát szolgálta. Voltak egészen praktikus ékszerek is: ruhacsattok, derékövek és hasonlók. Csakhogy a legtöbb — sőt idő folytán valamennyi — ékszer mégis azért volt, hogy a testnek ékesítője legyen. És valamennyi ékszer mögött ott bujkált a gonosz, hűséges emberi indulat: az, aki viseli, ki akar tűnni a többi emberek közül, szépséggel, ragyogással, kellemmel. Megnagyobbítani önmagát. S ennek van egy lelki megfelelője is: felfokozni az öntudatot mámoros magasságig. Minden ékszernek közös érzéki varázst ad ez az érzelem. A papirendek szalagon lógó jelvényeinek, a nemesi kasztok kitüntetései-nek és a régi kőkorszak Évája keblein is a diadalmas kis csont-majomnak.

Ezért tulajdonképen a legtöbb ékszer nem is más, mint kapocs a nő testi és lelki élete közt. (Hiszen többé-kevésbé egyéb ékességei is azok: a ruha és a virág, a toll és a prém, a jó illat és a necessaire-e is.) Minden igazi ékszer a testen születik meg, a testiségből; és a lélekbe ragyogtatja színeit. És mint a női test járuléka: ősi a ruhánál is. Mert bizonyos, hogy a vaskorszakban, sőt a fémkorszak legelején, sőt még azt megelőzőleg, mikor az emberiség a fémeket nem is ismerte, csak a csiszolt követ, a nők már sóvárogtak a nekik szokatlan és ritka üveggyöngyök után, melyeket Egyiptomból szállítottak az akkori importőrök. Illetve, mikor még üveg sem volt: a nephritkövecské után vágytak, mely fontos cicoma ott van már a barlang falába vésett portréikon is. Pedig akkor még a ruházat ugyancsak hiányos volt. A női test tehát az ékszer első hordozója és mindmostanáig melegágya. Az ékszerek stílusváltozásai, formájuknak alakulásai, díszítés-módjaik is legszorosabban evvel függnek össze. A női test szépségideáljával. Avval, hogy koronként milyen alkattal, ruhával, mozgásvonalial, silhouetttel érzi jól magát a divathölgy. Hiszen

bizonyos, hogy az ékszerdivatok változásainak gazdasági okai vannak. Másképp nem lehetett volna Egyiptom az ó világ legnagyobb ékszerszállítója, mely épügy ellátta üveggyöngyökkel, vaskarperecekkel, aranyba foglalt scarabeusokkal a nyugati, hellén kultúrát, mint a Keletet. Technikai haladások is bizonyosan sokszoros változást hoznak az ékszer szellemébe. Például mikor a gall népek még a rómaiak előtt feltalálják a különféle hideg és meleg zománczó-eljárásokat, egyszerre ők lesznek a világ legnagyobb ékszerszállítóivá. Az életmód, a foglalkozás is beleszól egy-egy szép ékszer divatjába, így a görögöket a Földközi-tenger partján megelőzött krétaiak sírjaiban nagyrészt olyan ékszereket találnak a régiségtudósok, melyek haj ókat, hajóalkatrészeket ábrázolnak. Ilyeneket szerettek kőbe metszeni a hosszúkás, színes, lencsealakú kövekbe, megvetvén ezzel a későbbi glyptika alapjait.

De végeredményben mégis: a női test mozgatja a legtöbb aranyműves, kővéső és zománcművész fantáziáját. Az idők ritmusa szerint megnyúló, gömbölyödő, libbenő vagy hömpölygő női test. Ennek a testnek minden részlete. Az is, melyet ruha főd, de még inkább az, mely csupaszon marad. Hiába: a hajtű, a ruha-csatt, a deréköv szükséglet, de a fülbevaló, a násfa, a karkötő több annál: ékesség. Az előbbieket a toalett erősítése teszi szükségessé, ezért el is senyedtek, vagy megszűntek az idők folyamán. Hanem a többi, melyeknek a decolletét, a villanó fehér bőrt, a halánték ívét és a karok gömbölyűségét kellett kiemelniök... a többi — mindmáig diadalmasan ragyog. A kozmetika legyőzte az iparművészetet.

De mi is az a szépségideál? Csak az esztétika késői századai látják világosan egy kor női divatának attitűdjéből a fővonalat: a szépségtörekvést. Maga az a kor, melyről szó van, csak ösztönösen érzi. A görögség virágkorának szépségideálja oda van írva templomainak romfalaira és csonka női szobrainak testalkatára. A ruha itt is, ott is a testnek, a tudatosan edzett, fürdőtől, sportolástól rugalmas testnek lágy kísérezeneje. A peplos redői, a simuló szöveten átszillanó testformák ritmusai összecsengnek, mikor Anadiomené jár. Minden ékszer jogosult, mely ezt a redövetést hangsúlyozni tudja és a mozgó test szépségét kiemeli. Van díszes diadémjük a hajon és mindenféle kapsok a ruhára varrva. Viselnek (a gyarmatok görögjei) egy merev aranyperect a nyakon és sok minden egyebet. De — úgy tetszik — a legnépszerűbb görög ékszer mégis a fülönfüggő. Kezdetben az alakja egyszerű kis aranypiramis, mely lefelé fordított hegyével lóg a karikákról. Apró csengetyűi a járás ritmusának. De később mozgó, táncoló, rezgő alakok simulnak a fülbe kapcsolt gyűrűhöz: madarak, szirének, apró táncosnők és

Erosok, kordéba fogott lovak és büszkén szálló Nikék. Angyalai egy mozgó mitológiának. Ezt a női szépségformát, ha kissé laposabban is, a római divathölgy ismegtartja. De az ő alakja inkább a nyugalom enyhességében pompázik. A nagy császári fényűzés idején több a fedetlen testrész a nőn, mint a puritánabb görög világban. A nyugvó asszonynak tehát nem rezgők kellene. Nagyobb szüksége van ívalakú diadémokra, tűkre, melyek benső üregeiben parfümcsöppök vannak, karperecekre, melyek karjaihoz vagy vakító lábaszárához simulnak, kígyókat képezve s az örök fiatalságot jelezve. A Kelet színszeretete, a babylonok s az egyiptusok fényűzéseinek lehelleteráborul a világbirodalom pompájára. És megajándékozta őket gyöngyökkel, zománcos ékszerekkel, a drágakövek nehezebb, merevebb formáival. Egyszerre csak nagy változás esett a világ szelleméletén és vastag máz borult a nő testére. A keresztes vitéz, a középkori dalnok csak a kesztyűs kezét csókolta a nőnek. Az ő ideálja a talpig bő ruhába burkolt nő. Így volt ez a karolingi időkben, egész a XIII. századig. Hanem már egy-két évszázaddal később az az elragadó finom, törékeny és kacérmosolyú szűz kerül uralomra, akinek alakját aranyos faszobrokról ismerjük. Hétrét görbülő teste, nyakának elővillanó kivágása, bő ruhájának érzeki redővetése sejteti engedni, hogy szemérme mögött a sátán kísért. Ennek a végighosszú, kígyózó testvonalnak a deréköv ad pikáns tagolást. És mintha ez erotikus zónába volna rejtve egész lénye, itt viseli asszonyisága jelképeit. Ezerféle függőlóg itt: kulcsokkal, tűpárnákkal, a legfinomabban vert ezüstapróságok. De rejtelmes, színes bijouk és könyvecskék is, melyek egy dob belsejébe göngyölődnek fel. Szarvacskák, amikből mosusz-illat árad. És hiába prédikál-

nak a sátán e szerszámai ellen szószekeikről a papok. A középkor is a maga luxusművészete alkonyába fut. Amikor legbujábban nyílnak a virágok: a frank és burgundi fejedelmi lakomákon, torna-játékokon mindent elborít az ékszer. S végül szinte az egész feudális világ a perzsa selymek, bíborok és arannyal kivert brokátok kimondhatatlan pazarságába fullad bele gyönyörű halállal. A gót ízlésirányt a renaissance pompája váltja fel. A korai renaissance Botticeli-figurái dekadensek és törékenyek. Szűkmellű nők, finomtestű szeretők, kissé csontosak és szögletesek. A bársony, mely testükhöz tapad, a fehér és színes foltok: csupa apró törés-felület, ékességek borítják, de ezekben az ékszerekben, amint a homlokhoz vagy a nyakhoz simulnak, mértéktartás, grácia van. És mikor a quattrocentoból átmegy az olasz világ a virágzó renaissance pompájába, az

előkelő dáma nagyvonalúsága is kibontakozik. Omló szöveteiből megálmodott kép lesz, melynek gyönyörű kerete a palazzo márványa és a faragott trónusszék. Ez a legmagasabb testkultúra. Szépsége belülről világít, a lélekből. A renaissance csúcán, az ünnepelt és méltóságos nőnek alig van szüksége arra, hogy öntudatát fokozza. Következésképp csak kevés és nagyon gyengéd ékszert alkalmaz. Semmisem zavarja testalkatának büszke építményét. Komoly grandezzaján csak rontana az aprólékos dísz. ... Mind e korszakoknak ékszerei azon idők asszonyainak testéhez voltak szabva. Szülte őket a jókedv, a hiúság, a ruházat gondja, a ledérség. Egyik század felveti a szeszély röpke ötletéből, a másik eldobja, elfelejti. Kincses-kamrákba, vagy múzeumi gyűjtemények üveggoporsójába temeti. De vannak ékszerek, melyeket az idők komollyá érlelnek: hivatást, rendeltetést is adnak nekik. Hierarchiát kapnak az ékszerek társadalmában s rangjelzőkké válnak maguk is. Ilyenek elsősorban: a gyűrűk. Bizonyosan ott voltak már csontból, vagy fémből a régi prehisztorikus ember ujjain is. De ott sem volt az ilyesmi henye dísz, hanem rangjelző. Ennélfogva a gyűrűk történelmének legszebb példányai a férfiak ujjait ékesítették. A babylonok kezdtek az ujjakon egy kis pecsételő hengert viselni, az egyiptomiaknál már külön jelentőségük van a pecsétgyűrűknek. Hát még a görögöknél! Nagy színes, kámeás gyűrűjük, vagy a finom

intaglioval ékesített pecsétgyűrű a felemelt ujjon, valóságos meghittetést jelentett és olyan súlyos volt, mint az esküvés. A rómaiak gyűrűkultusza pedig úgyszólván minden életnyilvánulásukba bepillantást enged — a jogtól a szerelemig. Amily mértékben terjesztik ki a jogokat, olyan mértékben kapják az engedélyt új és új társadalmi rétegek: szabadosok, volt rabszolgák, nők is a pecsétgyűrű viselésére. Pedig valamikor csak követek viselhették, akik a köztársaság

vagy a császár bevésett jelvényeivel igazolták küldetésüket.

De a jogok terjedésével a gyűrűk luxusa és jelentősége is megnőtt. Már a felületét drága zafírok és gyöngyök is díszítik, az üres belső csövében pedig illatszert lehetett tartani vagy egy kis fehér port, — minden eshetőségre készen. És a gyűrű egyre közelebb férközött az ember szívéhez, érzéseéhez. S éppen ezért került a gyűrűsujjra is, melyről ősi hagyomány, hogy egy idegszál fut belőle a szív pitvarába. A gyűrű is átesett tehát a korszellem változásán,

mint minden ékszer. A keresztény vallás misztikus kezdete elhalmozta Krisztus titokzatos jelbetűivel, — halott rabszolgák és elhullott gladiátorok csontkezéről ilyenek peregtek a sírokba. A diadalmas kereszténység azután megnövelte terjedelmét és belerakta a legszebb ékköveket. Az episcopalis gyűrűket így hordták kesztyűs ujjukon a kardinálisok és magasrangú papok. Hát még a renaissance asszonyainak öröme, rajongása, szenvedélyes műszeretete. A gyűrűből remekművet csináltak, a zománcozás, a vésés, a finom plasztikájú naturalista díszek remekművét. A felpattanó fedél alá pedig a titokzatos csodáit ültették. Egy képet, miniatúrát, egy virágot, melynek kelyhe szerelmet vagy halált mér. Egy picinyke órát, borsószemnél alig nagyobbat. Vagy egy összecusukható karikákból alkotott gömböcskét, telve a csillagképek babyloni jeleivel: az astrolabiumot, melyről a világűr egész térképét leolvashatja a csillagászat értője.

És ebből a sok-sok titokzatos szépségből csak a felvilágosodás évszázadaiban józanodott ki az ember. Mikor a németalföldiek megtanították rá ékszerészeket, hogy a gyűrűnek táblakővel és 16 meg 32 facettas csiszolt gyémánttal való díszítése szikra-játékot varázsol a felületre. Egykor babona, varázslat, most pedig drága anyagok materiális kora következett.

A Z É K S Z E R E K N Y E L V E

Volt egy idő, nem is olyan rég, amikor az ember, mint valamely rejtelmes, titokzatos nyelven, érzéseinek és hangulatának akart kifejezést adni az ékszerekkel. Szerelmes lányok, hódításra készülő asszonyok titkos jelbeszéde volt az ékszer. Az a misztikus varázs, mely a kövekben szunnyad, a babonás hit, melyet évezredek fagyasztottak beléjük, a hajdani bűbájosság emléke halk szimbólumokat sejtetett bennük, melynek a szív életében szerepe van. Mint a virággal, mint a színes csokrokkal, mint a levélboríték pecsétjeivel, vágyat és érzéseket igyekeztek tolmácsolni. Ma mosolygunk azon a gyermekes csacsogáson, mely drágakövek színeivel, tűzével, elrendezésével egy szerelmi es-perantónak világnyelvét akarta szótárba foglalni. De nem vagyunk-e úgy ezzel is, mint az álmok babonáival, melyeknek kaldeus álomfejtőkönyveit mosolyogva forgattuk, míg az újabb tudomány fel nem csillantotta az ál-

mok mélyén szunnyadó igazságokat, elfojtott vallomásokat és egyéni akarásokat, igazolva ezzel némiképpen e régimiszticizmus előbb lenézett papjait és jósait.

Igenis, az ékszereknek is van nyelvük. De nem egyének, hanem korok életérzésének kifejezői. Forma akarásuk, mely színben, rajzban, kompozícióban és anyag-választásban jut kifejezésre, egy világhangulat felszínrevetődő vallomása. Elsősorban régi ékszereken figyelhetjük ezt meg. Itt állunk mellettük a piros bársonnyal beborított asztalnál, melynek széles üveglapja alatt sok-sok családi kincses kamra legszebb példái vannak összeszedve és halomba dobálva. Mint muzsikákból, vagy fakult könyvekből: egész embertársadalmak életelvei kiolvashatók ezekből. Próbáljuk őket egy pszichológiai múzeumrendezés skatulyáiba gyűjteni és kicsiholni azt a művészi akaratot, melynek öntudatlan hordozói.

Az ujjongás ékszerei. Boldog, derűs, egyenesen dőlyfös korok szülöttei. A tizennyolcadik század elejéről valók. Mikor a világon a francia XIV. Lajos udvarának rideg előkelősége és a gáláns XV. Lajos rózsás életbölcse-sége uralkodott. Tőlük valók ezek a gyönyörű gombok, ezek az aranytűk és csattok, melyek a kebel fölött a hullámzó láncot összefogták. íme: itt egy büszke aigrette, egynéhány fejedelmi tollal, — talán egy kócsag-madáréval (esprit), — mely alatt szikrázó csokorba sorakoznak a szabályosan köszörült gyémántok. A homlok fölött hordták, a fej díszéül. Büszke diadalívek árnyékába takarta a hullámos fürtöket. Azután ezek a mindenféle csattok. Apró kövekkel kirakva, zölden és pirosan villogóak vagy gyémántkristályoktól cukrosak. A könnyed »boucle«-ok, a nehézkes »agrafe«-ok, hány remegő váll titkait őrizték s hány piciny lábón villantak elő? De ne higyük, hogy ez a magáról megfélemedezett kor mindvégig ékszerekben tobzódott. XIV. Lajos egyenesen beolvastotta az arany- és ezüstékszereket — az államjegyek fedezetéül. Amit meg lehetett menteni, az a trésorok fenekére került, vagy secretairek rejtett fiókjába. És a rokokó nagy dámája is közelebb érezte pikáns érzékiségéhez a hajába, vagy övébe dugott virág

színpompáját, mint az ékszert, melynek mosolya fagyos. Aztán meg?... Nos, a forradalmak előre is vetik árnyékukat és hátra is. Egy félévszázadon át egészen Napoleon császárságáig nem lihegnek az igazi, a nagystílu ékszerek, csak csendesen pislognak a fiókok fenekén. Az ékszerek fitogtatása különben is inkább az új gazdagságok jellemvonása, mint a régieké. A *directoire* alatt, 1795—99, mintha már mind kikíváncoznának, a napfény és az üvegcsillárok alá. Ott vakítanak a Champs Elyséen sétáló divatos merveilleuse-ök vállain, lábain, karjain és a szandálok fölött, körülölelve a finom selyemharisnyákat. Soha annyi ékszerész nem nyitotta meg piciny, de gusztusos boltját a Louvre szomszédságában, mint most, mikor az Odio-k és Gouthiérek, Nitot-k és ki tudja még mily sóhajtva ejtett nevek kerültek arany-kalligrafiával a fekete cégtáblákra. Es a császár, Napóleoni., az újgazdagok legboldogabbja, a legnagyobb parvenü? Mint egy igazi pompa káprázatába merült bele a briliánsok kultúrájába. Gyűjtötte őket: a korona gyémántjait, a forradalom e menekültjeit összeszedette, helyrehozatta, Nagy Károly koronája mintájára csináltatta meg a magáét. És szétszórta őket: a Mária Lujza esküvőjén látta csak a világ, mit tud ontani a római imperátor-álmok megtestesítője. O maga a kalapján nyolc sor gyémántot hord, felesége toalettje pedig olyan volt, mintha gyémántba lett volna öltözve. »Holdsugárból szótték ezt a palástot!« — kiált fel csodálkozva a történetíró, Frederic Masson. És a kíséret, az udvarhölgyek a nagyszerű homlok-diadémekkel, a görög-római jellegű arany babérgallyakkal a selyem toaettek felett, melyek zöldje smaragdosan fénylett és a pompás aranyhálóval hajukban — arachné — mely Bacchus vidámságára emlékeztetett. ... Mintha mindaz a vidámság, számító gög és nagyszabású élet-stílus, mely a római időkől még a világra maradt, utolsó lobbant volna fel az empire nagy briliáns-szeretében. Ezekbe az ékszerekbe van belesűrítve a nagy éjszakák lázas vetélkedése. És a szalonok nagyvilági nőinek élnivágása.

Az érzelmesség ékszerei. Erre a dobozra azt írjuk fel, mert benne gyűjtjük a szenvedés és szenvedés, a meghittség és a szegénység ékszereit. Hiszen a lélek e komoly hangulatállapotai régen is tarkábbak voltak, mint a jókedv zenéje. S következésképp ékszerei is. Nézzétek meg a hosszú nyakláncot, melyet eleinte csak nők, később — a biedermeier-időkben — már férfiak is hordtak. A nyakról lóg le, a mellen csatt fogja össze, finom sárga aranyból fonott lapos szemekkel. Mennyi büszkeség van a nevében: »chatelaine«. Mintha minden tulajdonosa egy-egy várkastély szülötte volna. S mennyi gög, lemondás, hidegség van benne! XVI. Lajos idején egyszerű

aranyosvégű fekete csüngőlánccá válik. A komor időket jelképezi ekkor és hozzáigazodik a finom, lapos órához, mely most már a zsebbe került. Nem az övhöz tűzve, láthatóan hordják, mint a rokokó-időben. Egyszerű, józan időmutató vált belőle. Nem az a gazdag, domborműves fedelű, en quatre couleur pompázó, vidám kis jószág többé, ami vígabb időkben volt. S mit mondanak nekünk a többi ékszerek? A nőkről beszélnek, akik becsvágyukat a római ásatások, Herculanium és Pompeji emlékeinek megfigyelésében lelték. A cameák, a köbevéselt, mellen hordott Venusok és Ámorok, az urnák és amforák, a lyrára vagy gitárra emlékeztető gömbölyű órácskák, az ici-pici gyűrűk a rajongó barátság templomaival, a parfümös flaconok, melyekre Rousseau ligeteit festették zománcképpen. Mintha ők valamennyien egy nagy szövetséget alkotnának, mely a forradalom alatt némán pihent s csak titkos hunyorgatással jelezte nemesi származását. S mikor forgatjuk a tizenkilencedik század elejéről való nagy vaskeresztek, a nők kicsiny medaillonjait, Szűz Máriás plakettjeit, az aranyból való pecsétnyomókat, bennük a nemesi címer és kezdőbetűk elegáns körrajzával, a sok apró jelvényecskével, miniatűr emberkével, a hit, remény és szeretet emblémáival, az ezernyi lánzólgó szívvel, elfog a kereszténység visszasóvárgásának e templomi hangulata, ama nemes matrónáké, kik hosszú nyakláncaikon mindezt ott viselték a fekete gyöngyök közt: az apró breloqueokat, amelyeket együttvéve chari-varinak neveztek a húszas és harmincas évek tréfás szólásmódjával. S most fektessük ide melléjük a szegénység ékszereit. Nincs már stílusuk, csak panaszuk és valami finom melancholiájuk van. Féltékenyen, lemondással nézik azokat a kacér játékokat, melyeket a csúf újnemesek, parvenü senkik, hadseregszállítók és egyéb félműveltek Louis Philippe estélyein ékszereikbe burkolva játszanak . . . Még mindig a vas, majd a platina komor, egyszerű stílusa az övék. Bapst nevéhez kapcsolódik az új ékszerdivatok formakomponálása.

De már itt vannak a harmincas évektől fogva a devalváció és a szegénység élmesei is: az ékszereket hamisítva gyártók. Tanítványai ama híres Strass mesternek, aki 1758-ban Párizsban feltalálta a róla elnevezett, kvarccal gyémántot játszó ékszereket. Oh gyönyörű romantikával és rajongással átszőtt idői a polgári rendnek, nevezetvéen egyrészt Louis Philippe-kornak, másrészt biedermeiernek. Mennyi csüggés a régi formákon és mennyi csüngő az öveken: a kulcstartótól az Orleánsi szűz arcképéig. Meséljetegek egymásnak a dobozok sötétjében és az antik-üzletek kasszáiban egy boldog feltámadásról, egy új virágzásról, ti, akik annyi Golgothát jártok a zálogházaktól a vagyontmentő vásároki!

A miszticizmus ékszerei. Nevezhetnők őket ékszertalizmánoknak is. Ok is a kor lelkét szólaltatják meg; de egy olyan nyelven szólnak, mely több, mint jelbeszéd: az örökké visszatérő ősi érzésvilág mélyébe eresztik gyökereiket. Ez az ékszerdivat annak a váagnak kifelé fordítása, hogy az emberiség s kivált annak a gyöngébbik fele hisz, fél, szeret, bízik, vagy körülrajong valamit. Szimbolikus nyelve annak, amit valaha naivabb őszinteséggel aranyból való borjával jelképeztek, körül táncoltak, imádtak és a mőzesi komorságú parancsok ellenére is mélyen a szívükbe zártak.

A szimbolikus ékszerek, a vallásosán misztikus ékszerek tehát úgy kísérik végig az egész emberiség fejlődéstörténetét, mint egy csöndes akkord, mely a templomok hideg bensejéből zúg ki. Abban a tobzódásban, melyet a gazdagság az ékszerekkel mindenha kifejtett, ezek a remegő, befelé elhaló indulatot jelentik. Sohasem volt úgy, hogy a királyok és hercegek ne hordtak volna a szívük felett egy amulettet, mely egy elhalt vagy élő szerelmükre, az istenanyára, vagy a földire emlékeztette őket. Tutankhamen sírjában ott találtak egy picinyke edényt, mely az életet jelentő hieroglyph-betű alakjának felel meg és parfümös tartalmát szokás volt a fáraók lakomáin sorra szagolni, az »élet illatát magukba szívni« — jelképesen. És az örök scarabeusok aranyba foglalt drágakő-testükkel — ki tudja mindnek gyógyító, üdvözítő és babonás jelbeszédét megmagyarázni?

Hogy ki tudja? Hát bizony ennek a tudománynak is megvoltak az ő tudósai. És ez talán régibb tudomány, mint a csillagjóslás, vagy az aranycsinálás tudománya. Az őseember, aki a mindenféle gonosz varázslatok ellen az amulettet mint varázsrontót a nyakába akasztotta, még fejből tudta, minek mi az elkergetője. De már a babylonok, akik pedig nagyon értettek az ilyesmihez, már írásba foglalták a titkait. Ótólük tanulta meg az az Onomakritos nevű görög költő, aki az V. században egész rendes tanító-

költeményt írt a kövek erejéről. Mikor Solon, Perikles, Phidias szelleme ragyogta be a hellén égboltozatot, még ilyen gyermekes dolgokkal bíbelődött a klasszikus nép,— mondhatnók ma. De hát vájjon megóv-e a tudás az ilyen dőreségektől? Ha a világ történelmét forgatjuk, joggal mondhatjuk, bogy a kultúra, a fényűzés, a városias élet úgy tenyészt az ilyen csillogó babonákat, mint a főveny a szentjános-bogárkákat. Bizony komoly egyházatyák, mint Sevillai Izidor, épp oly behatóan megtárgyalták ezt a kérdést a XI. században, mint ahogy egy Glar Ditrich nevű lovag és trubadúr is csodálatos övek talizmánjáról tudott zengen. Es a római időkbeli anya ép úgy védte a maga gyermekét piros és fekete korallal betegségek ellen, mint ahogy a renaissance anyái tették a drága kis bambinóval. Csak-hogy ezek már egész kis potpourrit szereltek fel az ezüstcsörgő nagy karikájára: rozsmárfogakból, szarvaspata darabjaiból és mindenféle búcsújáró emlékpénzekből, hogy mindig kezénél legyenek a féltett gyerekek.

Ki érti ma már az ékkövek abrakadabráját? Valamikor egész szótárunk volt ezeknek a köveknek, melyeket minden kor a maga gusztusa és hite szerint bővítgetett. A középkorban a rubint jelenti a belső derűt, a saphir az égi szerencsét. Smaragddal világi jósorsát biztosította a halandó, gyémánttal viszont ellenség fegyvere ellen vértelmezi magát. A renaissance — mint afféle természettudományos század — pedig a természet ajándékaival bővíti ki a szótárt. Es olyan szelencéket akaszt a nyakláncra, melybe rákszemetet préselnek: oculi cancrorum, ahogy a régi vénykönyvek mondják. Szép és hatásos amulet ez is, akár a berár (a perzsa bad-sahr = ellenméreg), amelybe perzsa kecskék bélköveit tették azok a nők, akik meddőn áhítoztak gyermekek után . . .

Minden időknek megvan a maguk miszticizmusa és ezt ékszerek köveivel, mint távoli Morse-jelekkel kopogják bele a világtörténetbe. Hogyne volna hát meg a mainak is a maga ékszer-babonája. A Rue de Rivoli ékszerészei jól tudják, hogy milyen fétisekre van szüksége ennek a a kornak. A buta világnak, mely ópium-álmokba merül, teozófiában hisz, meztelen táncosnőkben gyönyörködik, hindu bölcseket olvas és belerintgatja magát a nőfelszabadítás illúziójába. Ezért gyártják ők a legdivatosabb ékszerformát: Buddhát, aki egy smaragdon gubbaszt. És azt a kígyóformájú arany karkötőt, melyet a boka fölött viseltek a római rabszolganők.

(Feljegyzések és töredékek.)

zínhely: a Rue de Rivoli egy kis ékszeres boltja. Palisanderfából keskeny kirakat, skatulyaformájú belseje meggyzín bársonnyal bélelve. Idő: decemberi este, villanyfénytől, parfümöktől, motorberregéstől, túlköléstől és elfojtott sóhaj októl terhes. Szereplők: a kecskeszakállas üzletvezető és én, lírai hamvassággommal. Az üzletvezető: hátulról, a bolt belsejéből pusztá kezével megfog egy kis topánkát, mely nem nagyobb egy becsukott tenyérnél, színes bőrök szalagjaiból van összefonva és az ormán egy onyx-csatt ül brilliánsokkal, ezt beemeli a boltba. Én (aki kívülről félórája az üvegtáblához vagyok tapadva): Pontosan azt a csattos topánt, amelyet tizennyolc nappal ezelőtt kiszemeltem magamnak. Magamnak? Nem. Igazán nem tudnám megmondani, kinek. A tilos vágynak, a meztelenség látomásainak, a ... a halálos ölelésnek? Nem tudom. Itt hagyta a statisztákat, a kórus csillagait s elvitte a start. Tizennyolc este és tizennyolc délelőtt... vájjon ki fog egy melegen fűtött szállodaszoba tükre előtt ma este magához ölelni, te örökké felejt-hetetlen! Távolságok keserű józanságától, távolságok a Ligier-Richier középkori síremlékeit bemutató vetített képektől, távolságok a művészi tanulmányút minden reális céljától egy némajátékot játszani itt mindennap kétszer. Egy kicsit szégyellem magam. Nem a szerelemért. Hanem a romantika modern formájáért. Hogy nem üveges batáron baktatok álomországba. Hanem autón száguldók én is, modern ábrándjaim szárnyán. Szégyellem magam. Aki egykor esőcseppekből is kiéreztem Chopin bánatát, most a zúzmárás délelőtt napfényében százezer frankos topánkákról álmodom, mint egy kereskedelmi attasé.

... 1451-ben egy olasz származású szerzetes, Johannes Capistrano végigjárta Sziléziát és Szászországot s minden templomban kiprédikálta

az asszonyok ékszerreit. A Sátán szerszámainak nevezte őket, a divatos násfákat, amelyeket el kell égetni, máglyára kell vetni, mint édes testvéreiket: a játékkockát és az ostábla-figurákat. (Még szerencse, hogy mind odahordták a máglyára — kivéve a legértékesebbeket.) Vájjon miféle sátán-cimborának, ördög pribékjének nevezne ma engem a szószeákról? És hát a modern pszichiátria Krafft-Ebingtól Freudig? Hány szép latin szavuk van az én bűnös szenvedélyemre! Tudom, tudom. De tehetek-e én róla, ha a huszadik éven túl és harmincon innen nekem a szférák muzsikálnak ezekből a drágakövekből. Vannak túlfomult idegzetű emberek, akiket színes ékkövek úgy ejtenek bűvöletbe, mintha megfagyott, édes és csodálatosan remegő ital-kristályok volnának. A topáz egy csöpp körteillattal kedveskedik. A smaragdban valami régi olasz méreg keveredik karthausi barátok fűszerszámai val. Az opál a divatos francia költők absynthes vizeitől ködlik. S a gyöngyökben mintha középkori szent szüzek teje kristályosodott volna ki. Ó Eros, Eros, te örök reménykergető, aki itt muzsikálsz az én ártatlan szembeszédemben is a boltkirakat előtt! De tehetek-e róla, hogy egy materialista kultúrába csöppentem bele én is? És lehet-e rossz néven venni tőlem, hogy mikor a calaisi csatorna felől már lágy párák ereszkednek ide esténként, én még csengő szánokon, diadalmenetben szeretnék repülni orosz mezőkön egy prémbundás nővel? Messzi, messzi fenyőerdők közé s ennek a nőnek egy frissen lopott diadém vakítana a szüzi homlokán... A sátán szolgálai pedig nem a délibábkergető poéták, hanem az ékszerészek.

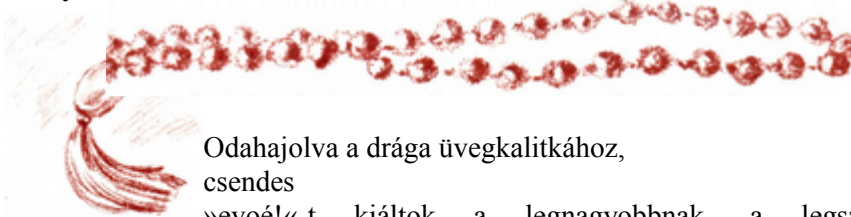
Igazgyöngyök és topázok közt ártatlanság virágai: piros korallok, sötét gránátszemek, sárga borostyánkövek. Gyermekkezek szép emlékei — vájjon mivé lettetek? Kis tömzsi gyermekkézre gondolok, a legmeghatóbb kis kacsóra, amit nekem Isten adott (és amit azután el is vett mindörökre). Kis gyermekek énekes korálja, hogyan kerülsz e bábeli város zenebonájába? Itt játszótok ispilángi rózsát, ahol balettet rendeznek, operai kórusok énekelnek, tömegdrámákban csapnak össze a színjátszó kövek? Kedves rózsaszín, skarlátpiros és lehellethalvány korallszínek. Valaha a mágia, a varázsrontás, a naiv babona bimbói voltak. Ebben, egyedül ebben az olcsó vásári ékszerben van még valami a hajdani búbájosság emlékeiből. Ez tud elsápadni, szenvedni és együtt reszketni annak a csöppségnek pulzusával, akinek védelmére rendeltetett! Apró piros korallok! Ti csöppnyi gyermekszívek!

Ötven évi elhanyagolás, meg nem értés után most újra előveszik. Ó, de már nem a rejtelmes erői miatt. Éppenséggel nem. Hanem egészen

más okból lett divatosá. Az erős, tüzes színei miatt. A mostani ékszerész festői hatásokra törekszik. És az üvegpult bársonyán kis színskálák és színtrillák zengenek. Színek meleg akkordja! — ezt szereti a mai francia ékszerész a façon szép és gyöngéd rajza mellett. Ezért üti meg az uralkodó hangot a fekete és fehér arisztokráciája az onyx- vagy platinalap gyémánttal kirakott síkján. A sötétkék kövek zenéje

kíséri, vagy a smaragdok zöldje ugyancsak fehérrel. És hogy a legexkluzívabb ékszer, a gyöngy zavartalan tisztasággal uralkodhasson, hosszú láncokon lógatják a karra, vagy egy selyembojt szálaira fűzik. Platina-órák finom ovális rajzát erős briliánsok szinte odaszorítják a keskeny karkötő-szalaghoz. A kalap hosszú nyilainak szívébe hivalkodón ülnek bele a köszörült kristályok. Es a gyűrűk is, azok is a színszimfóniába illeszkednek. Nagy, zöld kövük a fehér drágakövek övezetében éles kontúrokkal tapad oda a mutatóujj rózsaszínjéhez. Mennyi keresetlen elegancia ... Csak lopózva, halkán száll ki belőlük a multak árnya: a stílus... Itt van a régence-idők késő unokája, a châteline utóda: a csüngő lánc. Ám a hajdankor fejedelmi bősége helyett férfias egyszerűség díszíti. Fekete szalagján mindössze egy gyémántmonogramot és egy kis breloque-ot tűr meg. A modern francia ékszer, legalább a férfiaké, anyagszerű, mértéktartó és józan. Minek egy társadalmat még jobban felcicomázni, mikor az úgy is elaszszonyosodott:

Odahajolva a drága üvegkalitkához,
csendes
»evoé!«-t kiáltok a legnagyobbnak, a legszínesebb ékköre rendezőnek: Benvenuto Cellininek. Mert I. Ferenc francia király nemes vendége volt az oktatója az egész mai párizsi ékszerművességnek. Evoé Mester, aki pompás életeden, nagyszerű Trattatodon és hihetetlen könnyűségű ezüst asztaldíszeken kívül a világ egyik legszebb ékszerét hagyta nekünk örökül a Lédában. Mi minden van ezen az egyszerű kalapdíszen: zománcok szonettjéből, rubintos liliumkelyhekből és abból a

törött cameából, melyet Lédává magasztosított az ötvös keze! Színek, színörömek, szín-karnevások csengenek ki a renaissance csaknem minden festőjéből, aki üveg-festésen, kővészen, fémművészen kezdte a pitturát s bájos signorinák portréinak keblire álmolta ékszerterveit. De korának szenvedélyes színszeretete mégis a hivatásos ékszerművéssé lett Celliniben lángol legmagasabbra. Négy évszázad választja el a mai francia ékszertervezőktől. S ezek legjobbainak munkáján — Boucheron, Templier, Yevev márkáján — mégis az arányok és a technika finomságai mellett az ő színeinek öntudatlan visszhangja csendül fel. Egy negyedszázadnál több idő áll e modern stilizálású ékszerek mögött. Útjuk Lalique-tól, a természet finom megfigyelőjétől a szellemes Georges Fouquet-ig, annak szinte geometriai formáiig, az abszolút ékszerig vezet. Harangvirágok, szitakötők, majd finom emblémák, csattok, csokrok, virágok rajz-kompozíciója jelzik az utat, melyet a valóságérzéstől az absztrakt formákig megtettek e negyedszázad alatt. A mai francia iparművészetre annyira jellemző természetességgel, könnyedséggel csinálják, ezt. Mikor egy apró kis zománcos szelencét terveznek, melyben összesimul a gyufa, a tükör és a pirosító pálcikája, — mintha a nagy olasz ősnék építőtechnikája újulna föl. Aszelence födelén a nap ragyogása beleszáll a tengervíz színeibe. Mikor pedig egy gyémántív abroncsát ékesítik, mely egy asszony homlokához fog simulni, fajuknak minden kecsessége, gáláns finomsága szóhoz jut. Ilyenkor ők azokra a meztelen vállakra és nyakakra gondolnak, melyekhez azoknak az ékszereknek simulniok kell, — hideg, elfojtott szenvedélyük ott lappang a kövek tüzeiben.

Mert nem szabad elfelejteni, hogy — akármi volt is az eredete — az ékszer ma: ékesség, bujaság, meleg erotika. Mint a neve is mutatja, mely a »joie«-val, az örömmel függ össze. Es a »Jubel« szóval, mely az életnek hangos, kitörő vágyát jelenti. Akárhonnan ered is: szentektől, vagy hetérák-tól, ezt mind en ékszer örökkön magában hordozza. A né v pogány gyönyöreit.

Parfümök esztétikája

Telen és múlt, álmodás és költészet: csupa illat-émlék, mely titokzatosságokkal van bélelve. Hoffmann E.T.A., a mesemondó, álmai előtt, az elalvás deliriumában egészen furcsa hangversenyeket élt át: színek, hangok és illatok olvadtak össze mennyei szimfóniává. »A piros szegfű illata valami különös varázslat erejével hat rám. Álmodozó állapotba esem tőle és úgy vélem, mintha messziről, nagyon messziről mély rézkürtök hangja szállna felém« — írja magáról. A lélektan tudománya ismeri azokat a kissé bonyolult lelkitüneményeket, melyekben hangok színérzéseket támasztanak, virágok muzsikaérzést keltenek, illatok pedig felidéznek mind a kettőt. Ám az érzéki élet e heves izgalma nemcsak a poétánál jelentkezik. A köznapi életben is furcsa lelkitüneményeket figyelhetünk meg magunkon. A piros rózsza illatától elbódulva mindnyájan elveszítjük egy kissé a saját énünket. Belemerülünk egy világba, amely mélyen leszállt a lelki történések színpada alá és tele van emlékekkel. Szaglásunk, ez a titokzatos érzékszerv, a legcsodásabb emlékek tündér világát nyitja meg a számunkra.

»O métamorphose mystique
De tous mes sens fondus en un!
Son haleine fait la musique
Comme sa voix fait le parfum«

— énekli Baudelaire. A költő csak szebb szavakkal tudja kifejezni mindnyájunk érzését. A káprázatot, mely egy illatlehellettel átvizs bennünket a gyermekévek rég feledett emlékképei közé, vagy egy távoli szigetre, amelyet sohasem láttunk, egy budoárba, amely nekünk sohasem nyílt meg. Illatérzésünk egy szemrebbenésnyi idő alatt évezredek útját futja meg visszafelé. Az ó-kor keleti népein át száll a történelőttiség kódébe. Egy viráglehellet

szárnyán, amelynek másodpercére kikapcsolom magam a jelenlő világból, egész az ősi hitvilág oltáráig szállhatok vissza.

Homályos ösztönéletünkhátrafelé világít: az emberi kultúra történetének mérföldköveibe s a szag az ökopója. Értelmünk világa csak pislogó mécsesként halad lassan, léptenként utána. Amit poéták megénekeltek, finom ösztönéletű lelkek sejtettek, regényírók, természetbölcselek és történettudósok valóságából, azt egy bölcs elme rendszerbe foglalta. Szárazon tudományos munkája: a szaglásnak nagy monográfszervünknek hőséneke. Hans *Henning-*

nek hívják a német professzort, aki nagy munkájában (Der Geruch, Leipzig, 1924) mindazt, ami addig csak sejtés volt, a tudás vizsgálódó fény csóvái közé állította. És mindabból, amit imitt-amott a történelem évezredeiben papok, költők és tudósok papírszeletekre följegyeztek, felépítette a maga nagyszerű építményét. Abba van belehelyezve az illatok esztétikája, bölcselete, élettana és művelődéstörténete. Ez a nagy munka kétségkívül alkalmas rá, hogy az eddig meglehetősen háttérbe szorított szaglászést az esztétikai értékelés előterébe állítsa. A primitív embernek szaglászékenysége épúgy, mint szín- vagy ritmusérzése a maga ősi ösztönösségével néha előtör a kultúrának ránk erőszakolt palástja alól. Homályos és megnevezhetetlen gyönyöröket köszönünk annak, amikor a szaglászés a maga ösztön-erejével a felszínre tör és a képzetek egész káprázatos tömegével társulni kezd. A pozitív lélektani kutatás persze a maga finom műszereivel s az ismert kísérletekkel igyekszik e komplexeket megfejteni. Igaza van-e, azt nehéz volna eldönteni egy kutatómunkahajnalán. Csak az az egy bizonyos, hogy fokozott figyelem fordul a lélek amaz eddig rejtett sarki tájai felé, melyeknek egyik legelszántabb sarkutazója: Hans Henning, a felfedező. A most következő fejezetekben csak lépést, óvatosan követjük őt az ismeretlen tájak megismerésén okozott gyönyörűséggel. A varázslat világából lassan a gépek közé szállva alá.

ILLATOK V A R Á Z S A

a tekintetünket az ó-kor keleti népeinek kultúrája felé fordítjuk, hogy a Földközi tenger partvidékétől az Indiai óceánig és föl a Japán tenger szigetvilágáig egy nagy illatfelhő úszik az országok felett. Fönt Afrika és Ázsia napja ragyogtatja színeit, lent pedig az egyiptomiak és zsidók, arabsok és perzsák,, indusok, kínaiak meg japánok tündérkertjei illatoznak. Egyetlen kultúráról sem állíthatjuk a világtörténelemben, hogy oly jellegzetesen illatkultúra volna, mint ezeké az egykori hatalmas népeké, mint ahogy egyetlen világ embere sem olvadt össze oly bensőségesen a természettel és az Istennel, mint a keleti ember. Nehéz füstfelhőkben áramlik föl az ég felé áldozattüzeik illata. Myrrha és tömjén, illatos gyanták és áloék, ropogó cédrusfák és édes ámbraillat jelzi az utat, melyen át az imádság az istenséghez tart. Egyik a Napistenhez indítja el a füstölők gőzét, másik bálványképei állít az áldozóoltárra. Az első fohászok a virágillatok nyelvén is a Teremtőt illetik, az övé a zsendülő tavasz virága a zsidóknál és a japánoknál. És mikor az indus pap a halottas máglyára sáfránt és illatos füveket szór, csak az élet örökkévalóságát jelzi ezzel: íme ilyen illatszerű a lélek körútja a mindenségben. Virágokkal, madárdallal és kábító illatokkal van körülszöve a keleti lélek. Neki ez az összeolvadás nemcsak vallásos érzést jelent, hanem a világban való elhelyezkedésnek egy darabját is: a mindenségnek esztétikai átélését. Ma már tudjuk, hogy a keleti embert nem nyugati szemmértékkel kell mérni, hanem egy egészen különös természetbölcselet fényében. Fű és fa, csillag és hajnal, virágzó jázminág és serpenyőn égő illatszer neki valamennyi a végtelen, a mindenütt jelenvaló istenséget jelzi, melyhez őt a világot átölelő szeretet fűzi. Ebből a szemszögből nézve mind egy, hogy a lélek e mély érzésének milyen költői forma ad köntöst. Mikor azt olvassuk, hogy a zsidó »Énekek énekében« így kiált föl az énekszerző: »És ő eljön,

hogy felüdítsen virágokkal, felfrissítsen almákkal engemet, mert beteg vagyok a szeretettől«, ebben a naiv megnyilatkozásban igen mély értelem van. Éppen úgy ha Thu-Fua kínai császárról írva van, hogy a mennynek fia ott ül a mandarinok tanácsában és türelmetlenül várja, míg az ő szép felesége legyezője suhanásával elküldi hozzá szájának édes illatát... S mikor ezt megérzi a mennynek leghatalmasabb fia, felemelkedik, ragyogva a jóságtól«.

Minden bűbáj és édesség tehát, mely a szavakban és az áldozatokban van, az örök hitből ömlik át ezekbe. Mint egy elixir, melynek kiapadhatatlan cserépkorsója az emberi szív. Illat: csak egy vékony selyemszál, mely e szívet a mindenséghez fűzi. Ezért minden illatos cselekvés is, vagy egészen, vagy félig-meddig a rítust szolgálja és a maga ősi eredetiségében metafizikai rendeltetésű volt. Mosusszal, kámforral, henna fehér virágjával, fodormentával legelső sorban a vallási gondolatokat szolgálják és egyik-másik nép-nél egyenesen tilos a szent fűszereket a közönséges test szépítésére felhasználni. De egyáltalában: van-e közönséges, gyarló emberi testápolás? Az isteneknek való ital-, növény- és füstölőáldozat után a legfenségesebb rituálé, az ember létének biztosítása: a balzsamozás. És ez a vallási ceremónia éppen úgy fűszerszámokkal s illatos olajokkal történik, mint az ugyancsak általános keleti szokás: a felkenés, a szent olajokkal királlyá, pappá, prófétává avatás. Nem gondolhatjuk, hogy a hiúságnak, a piperének az ó-kori Keleten is ne leít volna meg a maga kéjes vonzereje. De amikor Tutankhamon kegyencei orra alá tartotta azt a kis aranyedénykét illatszerrel töltve, melyet a sírjában megtaláltak és amely a képírás egy betűjére emlékeztet, az »élet« szó jelképére, ezzel a cselekedettel az élet szolgálataiba állította azt, ami profán gyönyörkeltésnek látszik. És ha azt olvassuk, hogy a zsidók Esztert hat hónapig balzsammal és myrrhával, hat hónapig pedig egyéb jóféle fűszerszámokkal kengették, hogy Ahasvérus vágyainak tetsző legyen, gondolatainkkal ama titokzatos keleti kapuhoz jutottunk, melynél a vallásos érzés egy nagy, sötét barlangba torkollik, a sexualis vágyak kohójába. Mikor ismerjük meg mindazt, ami e kapun túl van?

Megállva e kapu előtt, ragadjunk ki még egy példát, amelyben illat és nemi ösztön ölelkezik össze. A sunamitizmus ez, amely nevét onnan vette, hogy Dávid király lehelletével győzte le Sunemet. Csodás hit, amelyet az évezredek is megőriztek: az öreg emberre csak egy szűznek kell rálehelnie, hogy meghosszabbítsa életét. Maga a lehellet is, melynek illatos voltáért a keleti népek szinte folyton mastix-gyökeret rágtak, bűvös erővel jelentkezik itt. A lehellet a szagos jóérzésnek, a megfiatalodásnak forrása, mint

ahogy a rossz szag vagyis a szél hozza a betegséget, a halált, a teljes pusztulást. Ezzel a példázattal jutottunk minden szagérzés prehisztorikus eredetforrásához: a mágiához. A varázslatos hithez, mely jónak, kellemesnek érezte a szent állatok szagát és rossznak, sőt átkozottnak a tilos állatokét, a tabut. (így volt a zsidóknak tilos és ennél fogva rossz a sertés és a vad szaga, melyet papjai tiltottak el, mivel ez az állat a szomszéd ellenséges népeknél szent volt.) Minden belemagyarázás utólagos elhomályosítása az eredendő tényeknek. Egy istenség, vagy démon hite élt a néplélek kezdetén és ennek kellett áldozni a Föld legfűszeresebb, legillatosabb terményeit, hogy veszélyek ellen megvédjen. Ami neki kedves volt, annak illata csodálatos, fenkölt, életfentartó érzésekre gerjeszt és az évmilliók folyamán is felemelő az énkre. Homályos ösztöneivel lassan elvesztette e démonhit árnyait az ember. De megmaradt belőle mégis egy hangulatérzés összessége, egy kábulat, mely elfog, valahányszor myrrhát vagy tömjént érzünk füstölögni, vagy ha egy csepp rózsajel hull egy szövetre és Sirász rózsajelének illattengere csapja meg emlékezetünket. Ilyenkor beleszédülünk a múltba.

ókori Kelet illatkultúrája, ez az ősi mágia, egy napon megszünt az élő hit és élő illatok tűz-, füst- és virágáldozata lenni a természet nagy erőihez. Mikoracédrusfa-trónusok összedőltek és a ladanum- meg storax-máglyák kialudtak, maradtak a pusztá illatszokások babonái. A perzsák rózsáünnepei (sadkulah), mikor még a csatornákban is rózsaoilaj folyt és a japánok szagjátékai a híres tea-ceremoniákon, mikor a gazda ötféle füstölő szagát találta ki vendégeivel, — mind ily távolbavesző illatünnepek. De amint a démonok meghalnak és az ó-kor keleti világa elszunnyad, egy új varázslat lép a régi helyére: az asszonyiség metafizikája. Erosnak, a szerelemgerjesztőnek parfümjé.

Az átmenetet a Kelet világából a Nyugat illatkultúrájához talán a Persephonét elrabló Zeus alakja jelzi, azé az istené, akinek illata édesebb a virágokénál, mikor zsákmányával elröpül. Ez a görög-római hitvilág, mely át van szöve alvilági szenvedélyekkel és parfümös betyárságokkal, természetimádó hittel és a vallástalanság orgiáival, valóban jelzi a szakadékot, mely a két világ közt tátong. Féllábbal az ezeregy éj szaka elröppent álmvilágában vagyunk, féllábbal egy születő új Vénus keblein. Ebben a nagy völgyben helyezkedik el a görög-római műveltségkorszak az ő valláserkölciségével és népszokásaival. Tornajátékaival és fürdőivel, melyekben a test kenése nem ritus, hanem kéj. Cyprusi vendégségeivel és amfiteátrumi színjátékaival, melyeken narancs víz zuhog a vendégek fejére. A szilárderkölcsű törvényhozók, mint Lykurgos és Solon rendeletben tiltják meg az illatszer-kereskedelmet, Caesar pedig egyenesen halálbüntetéssel fenyegeti meg a parfümöröket, Cosmust, Nicerót, Aureliant és a többieket. De mit használ mindez, mikor a szökőkutakban és a puddingokban, a befőttekben és a borban, mindenben úszik a rózsailat és Kleopátra pedig rőfnyi magasra hinteti szét lakomáin a padozat fölött a rózsaszirmo-

kat és Antonius hajószámra hordatja neki Júdeából a balsamerdők termését. Ó kéj, borgóz, rózsakoszorús mámor! Ó féltékenység, mely a városbemenő asszonnyal fokhagymát etet! Heliogabalus lakomái, melyeken minden vendég belefulladás a mennyezetről zuhogó virágerdők záporába ... mily ózont ígérnek a Te villámló felhőid és messze mögöttük a Megváltó pont!

A keleti illatkultúra szétfoslása után egy új korszak, a nyugati világ illatpáráiból tevődik össze; a lovagvilág, a reneszánsz és a rokokó szolgáltatja a parfümjét. A mágia hite után a galantéria szívvilága. Az ókori után a középső- és újkori erkölcs, egy vallás, amelynek egész lényege és ceremóniája ebben a szóban foglalható össze: asszonyiség. Vénusz varázsa.

Trubadúrok, lovagok, Minnesängerek jelennek meg a színen. Előttük a Szűzanya lobogója, mellükön vért, válluknál a lándzsa, a lován ülő keresztvitész mögött pedig Arábia és a Szentföld minden illata. Rózsák és babérágak, púderok és mérges pirosítók jönnek együtt velük. Így, a keresztetek poggyászaiban, elűzött arab-spanyol alchymisták kotyvasztó-lombikjaiban átcsempészi magát a Kelet a Nyugatba. Ami szép és érzékmegejtő: itt, ezen a csatornán át ömlik a nyugati műveltségbe. Eros Yonne a tied a férfiszív és a bőrbetegség, az Ezeregyéjszaka kamrájának bódító illatai, a festék, mellyel ma minden latin országban pirosra dörzsöli arcát a parasztlány, a fogkrémek és a parfümös kesztyűk, a szagos golyócskák és az asztali gyümölcsöstál a rózsavizet fecskendő Menneken Pissel. Tied az ezernyi vers, melyben csalogány száll jázminok felett és tied az a fürdőkád, melyben rózsavíz tetején úszott a piruló szűz — és lovagok tündökölték a jelenlétükkel.

Mikor az Istenek elszállnak a myrrhából, megmaradnak a füstölő-játékok. Mikor Eros tiszta költészete szertefoszlik, marad a kozmetika, mint érzéscsiklandó multság. Az ősi ösztönélet mélyén ott szunnyad a szagoknak egy meleg szexuális vonzalma is. Anatómiai pontossággal ott a helyük a szaglási centrumoknak az agyban az ivadékszaporító ösztönélet idegcentrumai mellett. Az újabb lélektani kutatás már Jung és Freud előtt is tudta — hiszen mindennapi állatmegfigyelések tanúsítják —, hogy gyakran halálosan összebogozódnak szimpátiák és ellenszenvek ... testszagok miatt. Amíg ez sejtésként él a lélek sötétjében, a legszebb nő-kultusz virágai fakadnak belőle. Mikor ez paráználkodva a felszínre tolakszik, a virágok rothadás-szagába a cour parfüméek ceremóniái kapcsolódnak. Az elhaló középkor, mint hervadó virág a legnagyobb illaterőfeszítést végzi. Az ő diadaluk a képzőművészetben, hogy fák és kövek, ércek és elefántcsont anyagába egy magasrendű átszellemültség arculatát faragják, a matériát

a lélek magasságába ragadják. Kozmetikájuknak is megvan ez a bája. Felbomló hűbériségük, kény őr vonásaik megenyhülnek a sokféle esszenciától, spirituszba párolt virágnedvtől, zsírbasajtott szerelmi kenőcsöktől. Nagy-Lajos magyar király édesanyja komponálja e késő középkor kedvenc illatszerét: az Eau de la Reine de Hongrie-t. 1700-ban pedig az összeházasított citrom-narancshéj és bergamott- meg rozmarinolajnak Johanna Maria Farina adta meg a márkáját Kölnben. De ezeken kívül is, — mennyi, de mennyi

udvari dáma és vegyész, aranycsináló és karmelita-barát foglalkozott a női (és férfi!) varázserő vegykonyháján. A testiség és kéjézés összekapcsolásának illatfelhői közt legmagasabban mégis a rokokó-dáma szálldos. Övé az arcszépítők, a raccomodeur de visage-ok minden hódolata; a parókák és púderok minden illata; övé az a tízféle piros szín, melyből a tisztességes asszonynak csak az erős (lilás) pirosat szabad arcára kenni, mert a teint rózsaszínje a kokottot illeti; övé az az évi kétmillió tégely kenőcs, melyet Párizs fogyaszt XV. Lajos idején, övé azok a kis mouche-ok is, melyeket fekete selyemből vágunk ki apró csillogocska formájára és ragasztanak szépségflastromul az arcra, a homlokra és egyéb szent helyekre. De övé a szem-

bajok és bőrkiütések is, valamint övé az egész rokokó tisztátalansága is. Láttuk, hogy hova suhannak el a vallás és hit nélkül az ambra istenei, szívvilág nélkül a lovagvilág virágjátékai. Most azt látjuk, hogy amint Eros isten hamis futamokra téved erős ösztönélet nélkül, úgy a test ápolása is észszerűtlenné válik a természet kultusza hijján. Az első trubadúrtól, aki meghalt, mert királyi hercegnője pacsuli-illatába nem mártotta a zsebkenőjét, — le egészen a modern párizsi nőszabóig, aki este migréntől fáradtan dől étel, ital nélkül ágyába, mert kábult, orrát és agyát megmérgezte az egész napi parfümök levegője — teremtő isten, mily végtelen láncolata az illatoknak és erkölcsöknek, melyek rombolnak és mérgeznek. Mert célok és ideálok nélkül szálldosnak. Elvetélt gyermekei szép anyáknak.

i a piromániákus? Megfelelhetünk rá, ha arra gondolunk, hogy valaha az egész emberiség tűz- és természetimádó volt. Egy végtelen gondolat fűzte szorosán össze a történet-előtti idők hajnalán az embert: a máglyák és rőzsék lángjainál jelképesen akart összeolvadni a teremtő tűzzel, a Nappal. Ama szegény futóbolondok agysejtjében, kik ellenállhatatlan kényszerből felgyújtják kunyhóikat és szalmazsákjukat s kéjes vigyorgással nézik a lángoló pusztítást, egy régi, régi ősöknek hajdani szenvedélye kapott új erőre. Ezt nevezik piromániának, gyújtogató elmebajnak. Az ősi természetimádásnak és illat-extázisnak vannak ártatlanabb örökletességei is. Ilyen az illat-terheltség minden fajtája és elsősorban az illat-fantázia. Szent gyengeség, főképpen poéták betegsége. Henning, aki nemcsak az illatok botanikáját, kémiaját, lélektanát és műveltségtörténetét írta meg a szagokról szóló nagy munkájában, hanem az illatok költészettanát is, gondosan kikaparta minden poéta, sőt minden korszak illat-stílusát. Elkezdti a romantika parasztvirág- és bazsalikom-stílusán. És végzi D'Annunzióval, akinél vad szenvedélyekben tobzódik az illatokkal való játék és hősnője a jótékony-sági vásáron olyan szivarokat árul öreg kéjenceknek, melyeket az isteni nő előbb hónaljának selymes puhaságában melengtetett. Fantáziák nem egyebek, mint a képzetek és emlékek — néha évezredes emlékek — hullám-játékai. Ezeknek tudatos mágusai a poéták. A magunk irodalmi s életrajzi tanulmányaiból is világos ez. Schiller vonzalmáról olvasva az íróasztalában őrzött, sugallatkeltő rothadt almazag kapcsán, ki nem érezte, hogy itt egy különös szagvonzalom beteges megnyilvánulásáról van szó? Ezt csak meny-

nyisége, súlya, intenzitása különbözteti meg attól az „egészséges” képzelődéstől, mikor mi behunyjuk a szemünket az orgona-szappannal mosakodva és a gyermekévek virágoskertjébe álmodjuk magunkat vissza. Poétákban csak a fogékonyság nagyobb, az emlékképek raja sűrűbb és az ősi lélek felvillanása ösztönszerűbb. Minden idő-

nek klasszikus példája volt és marad erre nézve Baudelaire költészete. Az a nagyszerű „mesterséges paradicsom”, melyben valamennyi szó, gondolat és szín egy illatot üt meg. Ő maga pedig egy „pókháló, régi illatszeres flacon”-hoz hasonló; egy flaconhoz,

mely a fehérmeműs szekrény mélyén, levendulaszagot áraszt. A kényelmes bölcsesség egy kis cédulát ragaszt az effajta flaconokra s elnevezi őket: dekadenseknek. A szavak s érzések művészetének legszebb hajtásai kerülnek így egymás mellé. A tizenkilencedik század végének csaknem egész szimbolista, parnassusi és keresztény-misztikus költészete ide sorozható, legfőként franciák és belgák. Hősük csaknem minden esetben az Essenciák hercegét juttatja eszünkbe, Huysmans regé-

nyének: A Rebourznak hőstét, ezt a beteges illat-elemzőt. Egy hajókabin nagyságú dolgozószobában lakik ez a herceg, ahonnan kertekre és halastavakra nyílik kilátás. Nappal és éjjel parfümököt elemez, különös illatok lelkét boncolja, a távol Keletnek és a királyi udvarok múltjának emlékeit szívja fel az illatokból. Majd gázok mérge közt jár-ke, majd megint versek orgonazúgását élvezi, míg végre alétan dől az ablakpárkányra, szinte ópiumos álomba kábulva. A századvég lázas mámorkeresése, az alkonyodó naturalizmus, mely a lelkeket kielégítetlenül hagyta, rásüti bélyegét erre az új szépség-rajongásra. Főpapja azonban és legfőbb hittérítője mégsem Baudelaire és nem Huysmans, sőt nem is Jacobsen, vagy a szagok természetírói: Flaubert és Zola ... Az egész „fin de siècle” korhangulatból ösztövé alakjával Montesquieu Róbert gróf emelkedik ki, „le chef des odeurs suaves” — mint magát versei cím-

lapján nevezi, titokzatos dandy, a versaillesi Pavillon Madame lakója, aki pontban a délutáni tea végén conferenceokat tartott Párizsban az új irodalomról, álmokról, katolicizmusról, az ékszerek szimbolizmusáról és akinek a gomblyukában egy gardénia volt, az a virág, melynek nincs illata, de a gróf parfümbe mártotta, mert így perverzebbül hat. Pontosan így festette őt meg egy képen Whistler s így látjuk könyveiből is kinőni, mint egy pedáns és előkelő dilettánst, mint egy gáláns világ utolsó, szomorú Don Quijotteját. Ami a hangulatkifejezés szempontjából a poéta, az: a kor tömegérzése szempontjából az esztéta. És ugyanaz a mindennapos élet-

ben az olfaktív típus, a „szagemlék” hajlamosa. Az az ember, aki szagokat tud emlékezetébe visszaidézni. Ha nem is mindenfélét, de sokat, az őket színező hangulattal társulva. A pillanat egy ezredrésze alatt álmodja magát vissza a megpörkölt karácsonyfa gyermekszobájába, vagy a levendulaillatba, mely a nagy mama fehérneműszekrényéből áradt és vele egész boldog gyermekkorának képzetsora társult. Ez az olfaktív, szagemlékező típus az a láncszem, amelyik a magasrendű esztéticizmus költőit összeköti a mindennapi emberfajtaival. O az, akiben még órák múlva is vibrál egy-egy illat, visszatérve ingereivel és a kísérő képekkel, mint ahogy a gourmandok némely fajtája finom ételek ízeit érzi ínyében még órákkal az-

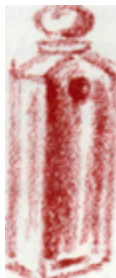
után is, hogy elemésztette. Kétségkívül túlfinomult idegrendszerű mindakettő. És a közönséges, a normál-ember? Ne gondoljuk, hogy az ő szagérzékenységét mérföldek választják el a kifinomodott emberétől. Ez az érzékünk — a szaglás — leghívebben őrizte meg ős állapotát s ezért az árnyalatok ezernyi változatát még ma is éberén tudja követni. Ebben az egyben az évezredek kultúrelét nem tudta az ösztönök remek érzékenységét elfojtani. Lehetünk túlértelmesek és lélekben fáradtak, de képzeletünk és emlékezésünk minden szagra hevesen reagál. Egy illat — mondja Regismanset, a parfümök egyik francia bölcselője („Philosophie des Parfums”) — mint a muskotály, vagy a gyömbér, egy ruhába csöppenve évek múlva is felidézi bennünk a Kelet emlékét, azét a Keletét, melyben sohasem jártunk. És mindenféle vágyat, sóvárgást, tengeri tájakat, Riviérát, arab bazárokat, mohos sziklabarlangokat, valóban átélt és képzelt utazásokat, ezernyi

mozaikdarabot tud felidézni egy véletlen illat, s ezek a tarka cseppek összeolvadnak egyetlen képpé, egyetlen kellemes hangulattá. A szaglás pillanatában az érző énünk felemelkedik, vagy lefokozódik egy olyan komplex lelki állapotba, melyben az öntudat egy percre háttérbe szorul és addig lefojtott emlékképek s vágyak tarkán kergetőzni kezdenek. Egy esztétikai trance-ba jutunk. Ősidőkből világítanak felénk csodás kis emlékbogárcák. A „dējà vu” lélekállapotában vagyunk. Minden tudósnál és költőnél szebben fejezte ki ezt a lelkiállapotot Knut Hamsun, mikor hősével azt mondatja: Újra érzem az egykori illatot, egy régi emlék izzik fel bennem . . . Talán egykor, az idők kezdetén virágzó spirea voltam . . . Az illatoknak nagy társító erejét nemcsak a költők és a kacér aszszonyok ismerik régóta. A színpadi rendezők ötletessége is feléje fordult már egy évszázaddal ezelőtt is. De igazi ötletességgel csak az utolsó negyedszázadban használták fel illúziókeltő erejét. Előbb csak burkoltan, mint illatos szövétnek füstölő-lángja jelent meg, hogy Salome alakját körüllobogja. De a színpadi hangulatok nagy varázslómestere, Reinhardt és az ő iskolája, mint a szín- és zeneingereket, úgy az illatok forrásait is belevonta a kápráztatás színpadába. És egyre több lett a balett és pantomim, mint amilyen a pesti Opera híres Piros cipő-jeis, melyben illatfecskendők szállították a nézőtérre a fantázia-illatok permetjét. Majd jöttek a stilizált táncok délelőtti, a szonettek orgonaillattal, az élő test szép mozgásai, a parfümök halk kíséretével... Az emberi hőskorszak egykori nagy érzégerjesztője, az illat még egyszer úgy érezhette, mintha a kultúra legelső kezdetén volna. Mikor az ájtatos emberszív mélyébe permeteztek cseppjei.

1862-ben történt. Egy angol úr, Mr. Piese, elolvastván azokat a szép vágyakat, melyeket a francia költők (s élükön Baudelaire) illatokról, nőkről és kábultságokról írtak, elhatározta, hogy ő rendszert csinál az illatokból, egy rendszert, melyet ez a szellemes parfümmester a szagok hanglétrájának nevezett el. Hat és fél oktávában állította egymásmellé, illetve fölé a virágillatokat, a harmonikus illatokat véve alapul. A hanglétrán azután dúrban és mollban játszott, aszerint, amint a vásárlója fiatal nő (bassus f-dur) vagy idősebb nő (violin d-moll) volt. A bassus kulcs mély c-jét, a pacsulit csak a leglégiesebb angyaloknak vágta ki, de viszont a sok vihart látott koros divathölgyektől nem sajnálta a violinkulcs magas f-jét, a metélő hagyma-szagot. így mulatott Mr. Piese vagy hatvan év előtt, de a rendszeretők, a széplelkű szagizlés-kutatók fajtája azóta sem halt ki. Poétákkal versengve kutatták a vegyészek és pszichológusok a szagok természetét, törvényszerűségét, rendszerét. Nem múltott el év, hogy egy újabb illatlétra, szagprizma, aromatikus orgonajáték ne keletkezett volna. Amit pedig a költők megéreztek, tudósok rendszerbe foglaltak, az illatot és ihletet, üzleti nyelvre fordította le a francia nagyipar. A művészetet, a női luxussal párosult életfölnyent, az aszszonyi szépség gáláns eszközeit nekik kell szállítaniok évszázadok óta. Erre adva van véralkatuk, ötletességük, az a kissé finomkodó életfelfogás, mely selymekben és ékszerben, gobelinben és porcellánban a legszebb árnyalatokat találja meg immár évszázadok óta. Ki beszélhette volna választékosabb nyelven az aromák és bouquet-k stílusát, mint az ő poétáik,

vegyészüket és gyáraikat? S mint ahogy szellemükhöz és szavaikhoz kerestek és találtak a tizennyolcadik században Lyont és szövészeket, drágaköveket és kaolin-földet, úgy fedezték fel illat-chemiájukhoz: a Riviérát. Ez a nagyszerű föld-darab, melynek vad útjait Napoléon kezdte rendbehozatni, mialatt korzikai emlékek illatát élvezte, pontosan abban az időben lett Nervijével és Sestri Levantejával az elegáns világforgalom egyik nagy állomásává, mikor kultúrált erdei útjai már belelehelték ózonukat a langyos tengerpart levegőjébe. És amikor az Atkinsonok és Lubinok, Chardin-ok és Yiolet-k, Legrand-ok és annyi egyéb divatos márkák nagy tökéikkel a rivierai partok virágtenyésztete mellé hatalmas illatpároló- és sajtoló műhelyeket állítottak. A múlt század hetvenes éveivel kezdődik a francia illatszeripar hőskora. Pompás virágtermesztés és fejlett vegyészeti kutató munka indul meg. Az illúziókeltés

tudományos apparátussal. Hogy hogyan lehet tiszta rózsas-illatot kapni — gerániumból, édes mézillatot — egy kis farkastej fűből, ibolyaillatot — akácfából és ritka állati pézsmaillatot — egy jácintfajtából. A megtévesztés nagyipara tökéletes és utolérhetetlen. A francia parfüméria a legegyszerűbb, legjelentéktelenebb fűvek, cserjék és fák leveléből, hancsából, chlorophylljéből a zamatosán friss illatok egész sorozatát állítja elő, az úgynevezett phantasie-parfümököt, a különböző keverékeket, melyeknek cseppjei egész akkor-

dokat ütnek meg a szagérzőidegeink központjában. A nagyipari felszerelés hatalmas arányai segítik őket ebben. Prések és virágsajtoló eszközök ezek, melyekkel az úgynevezett „enfleurage”-t végzik, a szirmok és levelek illó olajának megkötését vazelinrel, disznózsírral és egyéb aromákat elnyelő anyagokkal. Továbbá retorták és párolókészülékek, melyekben alkohollal és myristinsavval párolják együtt a növényi nedveket, az igazi eszenciák céljaira. Pompás flaconok, előkelő kalligráfia, a csomagolás választékossága segítik elő vegyészeik sok évtizedes eredményeinek kelendőségét. De a század fordulóján hirtelen vetélytársul megjelenik a német parfüm. (A spanyol és olasz ipar szépen, csendesen megfért a francia mellett.) Voltaképp a németek az idősebbek a kozmetikai iparban. Hol volt még a Riviera illatszeripara,

mikor a régi Róma már rajnamelléki illatos szappannal mosdott? Vagy amikor az egész világ előkelői a híres Farina kölni vizét öntötték fürdőjükbe? Most a német parfümőr mégis mint ifjabb testvér lép fel az ő mesterseges illatszereivel, a kátrányok olajaival, melyek egyetlen csöpp virágnedv nélkül is az egyszerű virágok rózsa-, rezeda-, szekfű-, jázmin- és egyéb illatát tudják elénk varázsolni. Ez is stílus, a nehéz, buja és érzéki francia kompozíciókkal szemben: a romantikus lelkek könnyed kerti virágillata. Mint ahogy stílus az angoloké is, akik a rétek virágaihoz vonzódnak és a fodormenta mellett legszívesebben a new-mown-hay (friss széna) illatát csöppentik zsebkendőjükre.

Ámde ne általánosítsunk. Szagízlések ép úgy az egyéniség kérdései, mint a szín- vagy hangízlés. A hagyma-violinkulcson játszó illatszerész ép oly komikus, mint az a modern kartársa, aki a mai, háború utáni gazdagság képviselőinek Khasan-fantáziakevéreket ajánl, mert a »virágparfümök nem divatosak.« Egy szemernyi igazság ebben is van, mint mindabban a léleké!emzésben, mely a szagvonzalmakban jellemvonásokat keres. Blei, a finom erkölcsök történeti kutatója (Damenbrevier-jében) kineveti Pieset, aki életkorok szerint ajánlotta az ő illatszereit a hölgyeknek, de maga Blei úgy osztályozza azokat, hogy testalkatuk a döntő a parfümízlésükben. Karcsú nők, szerinte erős illatokat kedvelnek, a mosuszt és az ambrát, moleítebb nők a hosszúszerű, karcsú virágok illatát. De ennél sokkal érdekesebb az a megállapítása, hogy a túlegyszerű parfümöket nem szeretik a nők, mert lelkivilágukat túlságosan leleplezi. S ezért burkolják magukat a kompozíciók rejtelmesebb illatfelhőjébe. Pedig az igazi illatgourmandok fashionable illatszere: az önálló, a titkos. Egy olyan korban, melyben nincsenek többé közös természetimádások, pogány illatáldozatok, nagy tömegszendélyek, csak halkán, fáradt lemondással jelezheti az illatszer a vie intérieure-t, azt, ami odabenn mozog a lélekben.

Budoárok és szalovok

R O K O K O - A L C O V E

sípós volt még a reggel, mikor fölbredt, a pehelypaplan alól kidugta hízott kis lábacskaát, de azután ijedten húzta vissza.

A nap akkor már jó magasan járt a lunevillei park fái fölött.

Arra gondolt, hogy az aranyos küllőjű üvegbatár már talán készen várja a kastély bej aratnál, hogy Párizsba vigye. A királynéhoz, az ünnepélyes, finom arcélú, örökké komoly Leszczynska Máriához készült, akinek rokona is volt az elhalt ura révén ő a kis szőke és jókedvű özvegy lengyel hercegnő. Most már harmadnapja felejtkezett itt a váltott lovak miatt és... és még valakiért, aki majdnem láthatatlanul mozgatta itt a tökéletes bábjáték gépezetét, a fiatal vicomte miatt. Eszébe jutott a tegnap délutáni picknick a fűben, amint égtek a mályvaszínű és azúrkék selyemszoknyák a tisztáson, sárga frakkok meg skarlátpiros butéliák között. A rajnai borból szűrt zamat összekeveredett az eper illatával és ez felejt-hetetlenül édes volt, amint hozzá halkán csobbant a dal:

Ses yeux sont fermés au jour

Comme son coeur à L'amour.

Megpróbálta még egyszer úgy behunyni a szemeit, mint akkor, mikor a fiatal vicomte ott térdelt mellette, ő pedig félig kacéran, félig önfeledten

terült el a fűben és lilaszínű harisnyája kivillant a selyemvolant alól és felszorított keblei pihegtek, mint a madárcák. Még a szeme fehérjével is játszott.

Juliette azonban már ott állt az ágya mellett, nem volt vesztegetni való idő, öltözni kellett. Valahol messze csendesen, szinte félve megkondult egy kínai rézdob és az appartement előszobájában gyanús suttogások hallatszottak. S míg a komorna csendesen segítette felhúzni a harisnyáit, topánkáit, az égszínű selyemmel behúzott tabouretten ülve búcsúpillantást vetett a szobájára. A napsugarak akkor már a mennyezetes ágy nehéz violaszínű brokát-kárpitja fölött táncoltak, mintha a faragott aranykorona peremén minden fehér struccotlat külön-külön akarnának megfűrésztetni. Köröskörül a falakon, a fehér-lakk faburkolaton, szeszélyesen, aranyos lángnyelvek módjára cikkáztak végig a finom aranylécek. Hol mint a fehér márvány-amorettek drága láncai, hol mint a fali bronzkarok ünnepélyes keretei, hol mint a menüettek isteneinek pajzsai lángoltak fel ezek az aranycirádák. Erezte, hogy a kagylók mögött vágyak zenélnek és az ajtó fölött levő panneau táncoló nimfái egy örök és végelethetetlen paradicsomot jelenenek. Boldog és szeszélyes ütem ű paradicsomot. Hacsak nem kéne búcsúzni...

Most a fali porcellán-fontainehez lépett, hogy a medencéjében úszó rózsavízzel és battisztkendőcskéjével kissé megtupfolja az arcát, Brr... mondta Juliettenek nevetve, pedig ez a reggeli mosdás igen jól esett neki. Azután gyorsan az egyik commodehoz lépett, mely az ágygal szemközt levő falnál állt, a két magas aranyozott bergère közt, amelyeknek virágos, selymes és puha pehelyvankosán még szinte ott szálldostak foszlányai az abbé tegnapi élceinek és versekben rögtönzött szójátékainak. A commodehoz lépett, hogy kivegye belőle a huszonnégy rizsporos tégely és harminchat pirosító közül a harminchetediket. Mulatságos, pikáns és megható volt ez a fiókos szekrény az ő indiai rózsafájával, finoman hajló lábaival, citromfából készült keretével, melybe a szerelem emblémáit rakta be gazdag és sokszínű intarziával a mester. Csókolózó galambok és ölelkező majmok ugrándoztak az ágakon és a bútor fájába berakott kép fölött levő falmezőn egy festett majomzenekar muzsikált, doboló, hegedülő, hárfázó majmokkal.

A komorna siettetten, pedig amint úrnője állt a lecsúszott ingvállal, a könnyű kékszínű selyemköpenyben és a tegnapról zilált ezüsthajával a tükör előtt, ő maga is gyönyörködött a hercegnőben. Az pedig elővette a vékony batont, mely ezüsthagymába volt rejtve és az ajkait szent áhítattal dörzsölte meg ezzel a rouge-os pálcikával. A kandalló fölött magasan, szinte a mennyezetig ért a csodás stukkódomborművekkel szegélyezett tükör.

Márványlapján pedig az üvegbúra alatt némán, dermedten álltak őrt a bronz-óra porcellánangyalai és a jobbra meg balra elhelyezett bronz-gyertya-tartók vieux saxe színes szobrocskái halálos komolyságú mosolyukkal.

Most egyszerre, szent isten, hevesen kezdett dobogni — szívecskéje. Az előszobából egyre hangosabb morajok hallatszottak és madamenak eszébe jutott egy könnyelmű ígéret, melyet a tegnapi epres-bor mámorában tett az uraknak. A mai leverhez, az ő felkelése, ágyból kibúvása, finom csipkés, dessouskba öltözése színjátékához hívta meg az urakat. Félig búcsúünnep, félig egy utolsó kis pirouette a fiatal és féltékeny vicomte szíve közepébe. És istenem... ezek az ostobák ott künn komolyan vették a dolgot.

Kintről a kocsis trombitájának első kürtjele hangzott. Juliette az aranyléces, gobelinnel bevont écran mögül, a sarokból kiemelt egy kecses kis asztalkát, melyen zöld alapon arannyal égetett porcelláncsészékben még ott párolgott a chocolat an lait és odatette egy aranyos náddal behúzott fauteuil elé. Ki gondolhatott most ennyi izgalom lázában a finom ital szűr-csölésére? Pakkolni kellett, Madame állva lehörpintette az egyik csésze tartalmát, Juliette pedig, míg dobálta mindezt egy nagy kosárba, csacsogott a nagyszerű nőről, kit Pompadournak hívnak, Párizsban fognak látni, a selymesbőrű, pikáns szépségű kurtizánról, akiről csak annyit tudott, hogy a muzsikás járásáért szeretett bele a király.

Az urak ezalatt odakint már mind összegyülekeztek. Az öreg vicomte és a fiatal, a préfet és a fővadász, a fiscalitas vezetője és a chirurgus, a gárdisták egy hadnagya és három apród és mikor a lelkieknek gondozója, az abbé is megjelent, akkor ...

Nos akkor egy utolsó nagy köhécselés, egy halk mosoly az arcokon egy torokköszörülés, valaki izgatottan kopogott a fehér szárnyas ajtón. Ekkor madame égőpirosra válva tuszkolta kifelé Juliettet a hátsó ajtón. Maga pedig — egy futó pillantás a nagy tükörbe — még odaugrott az aranyos, kecseslábú konzolasztalhoz, melynek márványán egy sárga kínai

váza állott, abba hirtelen egy levélkét dugott. A kalapot felkapta egyik kezével a fejére, a másikkal a falon levő aranyos óra zsinórját húzta meg, »Entrée« — kiáltotta ijedten, amint a hátsó titkos ajtó mögött eltűnt... Az urak görcsös ünnepélyességgel tódultak be a fehér szárnyas ajtón. A *lever*, a felkelés színpadához... Az óra pedig Gluck egy szerenádját pengette ezüstös csengőkön és Phiphi, a selyempincsi ott szolgált két lábon állva az ágy előtt. Édes illat áradt szét a teremben. A carrossel kocsisának trombitajakétszerikürtszóval jelezte, hogy most fordultak ki az országot felé.

lyan volt, mikor behízelegte magát a világ szeretetébe, mint Dávidnak az a híres képe. Egy széles heverőn ül Mme Récamier, kacéran féloldalt fordulva, à la Titus frizurával, geniálisan felborzolt fekete fürtökkel. Ül és gondolkozik. Finometszésű arca, hosszú, puha, fehér, görögös ruhája a szabadon hagyott vállakkal és karokkal: Niobe, aki az istenek kegyetlen végzetén gondolkozik. Lehet, hogy csak a festő sugallja neki ezt a gondolatot. A kővé merevedett görög anya fájdalmát talán nem érezte át. De azt, hogy most a világ egyik legnagyobb festője előtt ül, azt igen. Tehát jövőjének kell lennie, mert így kívánja tőle a festő. A legdivatosabb festő, aki rajong a tógáért, s aki szigorú, mint egy spártai törvényhozó és kegyetlen, mint Brutus. Ez a festő ép úgy nem tűr egy makulát a görög-római pózon, mint a világtörténelem fehér ruháján. (Ezért szavazott XVI. Lajos halálára, helyeselte a terrort? hogy utóbb a Napoleon ünnepi díszruhatervezőjévé váljon.) Ennek a festőnek pompéjii régiségekért, görög vázákért, etruszk áldozóasztalokért való rajongása ültette madame-ot a heverőre. Ismerjük ezt a pihenőt, mely egy elpuhult római nyugvóágyra emlékeztet. Csak éppen nem bronzból van, hanem mahagonifából, csikos selyemmel behúzza. Szeszélyesen felkunkorodó végeit, puha hengerpárnáit ki ne ismerné a Récamier-heverőnek? Ez az ő külső lényéhez tartozik, ép úgy, mint a directoire-ruha. Hideg nyugalom, előkelő póz, fensőség, amely a forradalom vérszagából megmentette az igazi nemesség gögös önbizalmát. És egy ajkára fagyott, kíváncsi, kissé kiszámított mosoly... Egyek ők hárman: az asszony, a toalett és a kerevet. A második kép. Talán tíz évvel később látjuk viszont. Itt már mint egy álmodozó bakfist üdvözljük. François Gérard festményéről lehámlott minden keménység. Lágy szalonképen édesen mosolyog a még mindig római és már jóval meztelenebb istennő. Már nem a kemény ó-kori élet

szigorú bútorán fekszik. Közben egy hercegről suttognak, egy igazi régi nemesről és ennek az életnek úszó rizsporfelhői ott röpdösnek a kép égboltozatán. Van ugyan a kacér háttérben egynéhány római emlékoszlop is, de a képen határozottan észrevehető, hogy a hóhérok meghaltak, a guillotineokkal repát vágnak, a forradalom utáni bankárok már letörtek, az új nemesek napja már erősen leáldozóban és a hercegek, a hercegek divatban. A harmadik kép: finom kis színes ceruzarajz. Meghitt vallomás. Csintalan bepillantás a nagy madame hálószobájába. Rajzolják a Goncourt-ok a „Histoire de la société française” című freskósorozat számára. „A Rue du

Mont Blanc 7. számú házban vagyunk. A mahagóni valósággal dühöng ebben a szobában. Ajtók, ablakok, bútorok, minden mahagonifából. Két aranyozott bronzból való hattyú cipel egy ágyat, amelyet virágos guirlandok futnak be. Az ágy odasimul az egyik ablakhoz, amelyet aranyszövetes mahagonikeret vesz körül. Kicsoda lakik ebben a mahagoniágyas házban? Ki él az aranyos, díszes chamois-színű selyemdrapériák tövében, amelyek közt egy lila selyemfüggöny lóg le applikációkkal? Kinek adatott meg a szerencse, hogy ily környezetben alhat? Egyik oldalán egy éjjeliszekrény mahagonifából, rajta rézbádogból vert virágcsokor, másik olda-

lán egy másik éjjeliszekrény, rajta aranyos lámpával. A drága, nehéz függönyök kárpitjai közt álmodva álmait? Ki az a boldog nő, aki ilyen Pompéiben alhat, balján egy szép márványszoborraljobbán egy bronz gyertyatartóval? Ki? Hát kicsoda? Ki lehet a hattyúágyában pihegve szendergő uő? Az az asszony, aki a divat esze és az ízlés gráciája: Mme Récamier.” Ekkor már a forradalmakat követő lázas mámor övezi Párizst. Mindenki iszik, flörtöl, mulat, táncol. Egy mozgókép vászna pereg le előttünk. Ezen a vásznon is még a gráciák tánca libben, a kiásott római városok díszlete mozog, Aspasiák és Afroditék kelletik magukat. De már csak egy-egy keskeny, egészen keskeny sáv mutatja a nyakon, a leborotvált tarkón, hogy a kivégzettek leányai, testvérei és házastársai táncolnak. Egyébként

pedig finom zene ritmusai hullámzanak: a „valse La France”-t táncolják. Mindenki valcerér tbomlik. Amióta a tűzijátéknak vége és a farsangi-vacsorát — à la Heliogabale — elfogyasztották a pávahússal, datolyákkal és olajbogyókkal, azóta szakadatlanul táncolnak. Monsieur Récamier — nemcsak a történet, az egész világtörténet folyamán — valamelyik szobában csendesen kártyázik: bouillotte-ot játszik a barátaival. De az összes szárnyas ajtók nyitva a Récamier-házban, amely most a Rue de St. Honorén van, egy helyes kis palotában. A fiatal Jacob, aki összejárta egész Olaszországot, François Honoré Jacob tervezte az egész palota berendezését. A fehér lakkozású szárnyas ajtók nyitva és az angolos ízlésű ebédlőtől a vendégszobákon és a szalonokon át mindenütt vendégek hömpölyögnek. Még a fürdőszobában is szattyánbőrrel húzott párnák vannak a kádba dugva és selyemmel letakarva,, hogy kerevetül szolgáljanak. A boldog kiválasztottak egy oldalajtón át bepillanthatnak a madame hálószobájába. \égig tükrös falain csak úgy csillog a sok bronz. A szalonokban megannyi fehérre lakkozott, aranyos vagy kék csikkal díszített ültükör. Selyemhuzatokkal természetesen. De még mindig a Messidor ízlésében, amely a görög és római motívumok köré már egyiptomi jelvényeket, tarka selymeket és apró szfinszeket meg szerecsenfejeket is kever. E nyüzsgő, táncoló, hódoló és boldog karnevál úgy kering egy fehérruhás előkelő dáma körül, mint a farkasok a bárány körül

Mme Récamier pedig ezúttal is „avec la grâce du goût” fogadja vendégeit.

Igénytelen, szerény, figyelmes és simulékony, mint egy őzike. Nem is magáért él, csak a többiekért van itt. Mindig cirógat, mindenkihez hízelkedően fordul simogató tekintetével. A zene egy percre elnémul. A cigánybanda zajos, dorbézoló muzsikája elfullad. Most valaki egy kisszobában Gluckot játszik zongorán. S mikor ez is elhalkul: kilép egy isteni decolletéval, finom lengő fátyollal a félhomályos szoba közepére a Madame. A zene újra valcert játszik, halk spinét hangzik bele a szordinált muzsikába s a madame elkezd táncolni a Pas des châles-t. Mintha régi cidevant nemesek és márkinők érzése suhogna együtt a lépteivel. A fehér ingszerű ruha lassan lebomlik vállairól. Már csak egy lehelletvékony tarka sál emeli ki hófehér lényéből a rügyező asszonyiságot. Most egy merész futam a zongorán. Aztán a sál is lecsúszik. És ott áll igéző naivitásában, búbajos leplezetlenséggel, mint egy...

„Mint egy igazi Vestaszűz”, — mondja egy enyhe mosollyal Mme Remusat és gratulál a férjnek. Monsieur éppen a flamme-bouilotte-ot, a lámpa ernyőjét igazította meg a kártyaasztalon. „Valóban” — mondja a férjek boldogságával — „igazi Yestaszűz és boldoggá tesz, hogy annyian utánozzák őt e szép erényben. Hajadon és férjes, özvegy, valamint elvált Vestaszűzek. Tout le beau monde de Paris — amint itt látja asszonyom.”

Engedjük leperegni ezt a mozgalmas és zajos képet. És a hajnalba futó multság után — a neve „charade en action” — tegyünk hosszú szünetet. A tarka római tivornyázásnak vége. S most egy igazi directoire-kép tárul elénk. Hússzínű selymekkel, áttetsző trikókkal, keresztbefont szalagú, magassarkú szandálokkal. Élőkép, amelyben keblek pihegnek és az ajkak pirosan világítanak. Élőkép, melyet egyetlen keret fog össze: Récamier budoárja. Mert ott vagyunk, ahol a szellem, az ötlet, a múzsák tréfája és komolysága kergeti egymást. Ott vagyunk, ahol az akadémia, a költészet, a zene meghittjei gyűlnek össze délutáni teára. Ott, ahova Napóleonnak, a nagy parvenűnek és a riches honteux-nek, az új gazdagoknak levegője még az ablakréseken sem szállhat be. Ott, ahova a citromkereskedők, a divatárúnők és a banquiérek — a kis barátnők — még tévedésből sem kaphattak meghívót, mint a Mme Tallien szalonjába olykor-olykor. Ott, ahol Cherubinit ünnepelték, ahol Talma szokott szavalni, ahol egy bizonyos Canova nevű szobrász „isteniszép figurái” pózait mutatják be fátyolingben rajongó hölgyek.

Récamier asszonyszobájában vagyunk. Az élőkép halk görögtűz-fénytől világos. A színmámort egyetlen uralkodó szín váltotta fel: a halványzöld. A falak, a függönyök, kárpitok zöldjét csak egynéhány kép tarkítja: Diána, amint könnyedén fut szarvasa után. Minerva, ahogy előrehajol könyvei

főle és valamit látni enged a décolletage-ából. És különben is minden a tudományssomjnak van itt alárendelve. A fal mellett nagy könyvesszekrény, baglyok, fáklyák bronzvereteivel díszes. És egy fűzöld selyem takarja el belülről a görög-római költők aranyos hátát. A könyvsszekrény mellett ott áll a zongora. Oszlopos lábai, líraalakú pedálja sejteni engedik, hogy a komoly múzsákhoz tartozik δ is. Ha szemünk nem csal, éppen Apollót ábrázolja egy istenszobor. Az elegáns, ifjú Apollót. Hetykeségével, tekintélyes izmaival és duzzadt tagjaival. Hát még abban a finom sécretaireben, mely a madame legmeghittebb titkait őrzi, mennyi komolyság van! Citromfatestében, lefelé vékonyodó lábai fölött, redőnyös teteje alatt egy egész kis görög templomcska rejtőzik. S hogy el ne felejtjük, egy szívvilággal van kibélelve. Madame tudniillik ifjúkori leveleit őrzi benne és azt a naplóját, melyet Mme Sévigné biztatására kezdett el írni. Ez a tizennyolcadik naplója életének.

Madame pedig érett bájai teljében ott áll egy asztalka mellett, melynek lábai finom görög lantra emlékeztetnek és teát önt a csészékbe. Jól értsük meg, teát, mert a cacao már vieux jeu. Körülötte a coseusökön a világ legkomolyabb asszonyai hevernek meztelen bokákkal. A chauffe dos-kon ülve az urak a hátukat melegítik és egy-egy Minervának a legfrissebb élceket mesélik a Le Thé című szókimondó újságocskának legfrissebb számából.

Közben pedig beáll az alkony. Valaki leül az egyik chaisere, egy kissé magához húzza a magas, aranyozott hárfát és egy dalba kezd. Egészen ártatlan kis dalocska: arról szól, hogy a hattyú, mely oly sokat szenvedett a tó vízében öngyilkossá lesz. De Léda gyásza után új fiatalságra ébred, vére pezsegni kezd és most egy fiatal tigrist nevel magának, egy büszke ifjú tigrist. Mindenki lelkesen tapsol. Azután a kandalló órája hetet üt. Az alabástromfigura a kis görög bronzoszlopok közt kéjesen nyújtózni látszik. És előlép egy ifjú színész, Millevoye, a legizmosabb az ifjú tehetségek közt. Egy halott leveleit szavalja el, részleteket egy Chateaubriand-regényből. A hangja sír, zokog, citerázik és zsolozsmásan zeng. Mint égő áldozat, mint ravatalon a tömjén száll fel az ifjúnak szép fekete szeméből a zokogó bugás, mikor végül térdre ereszkedik. És izmos, fehér térdei megvillannak a rövid lila palást alól. Mindenki könnyezik. Récamier pedig ott állt és érezte, hogy lelkéből elszáll a görögség bűnös illata. Tisztának érezte magát és gyermeknek. Mint egy bérmalány — gondolta monsieur, a férje.

Úgy mondanák ma, hogy: szalon. Vagy társalgószoba. Az előkelők és azok, kik szeretik az előkelőséget fitogtatni, úgy hívják: fogadó-szoba. Az egyszerűbb, polgári kedélyű lakásokban a neve: vendégszoba. Azonban száz évvel ezelőtt sokkal jobban eltalálták a nevét: tzipra szoba. A németeknél vala a neve: Gute Stube. Az akkor körülbelül azt jelentette, amit kicsit büszkélkedve a cifra szoba kifejezéssel akartak mondani. Azt a helyet, amelyben a lakás legféltettebb bútorai, legszebb cicomái vannak összegyűjtve. Amelyben a háziak maguk is csak a vendéglátás, vagy a meghitt együttlét idején tartózkodtak. Amelyet a kézen kesztyűvel, tenyerében portörölővel félve és áhítattal takarítgatott délelőttöként a háziasszony. A süldő leányok pedig csak akkor kezdtek benne helyet foglalni, ha abban a korban voltak, mikor már négykezeset játszhattak egy jobb családból való fiatalemberrel. Ezért nevezték némely helyen »tisza szobának« is, szelíd figyelmeztetésül az erkölcsökre. De ez már csak az angol szokások terjedése idején volt így.

Mikor az »ifiaszony« ott állt az esküvője után egy héttel a néki még idegen kúria tornácán, még jóformán csak a kis pelyhes fecskéket köszöntötte, akik neki becsicseregték az első fogadj-istent. A mályvák és a szagoszedák illatos keszkenőt borítottak a vállára. Az ifiaszonyka bizony még

az országút porát érezte az orrában. De ahogy ott állt az oszlopos tornácon pomeráncsszínű reggeli kabátkájában, ezüstszínű tafotaruhájában, egy titkolt kis honvággyal nézte a messze kéklő hegyeket. Négy nap barangolt köztük a dilizsánsz, mire idehozta. S most szépen csendesen odaállt mellé az »öreg tekintetes úr«, az ő kis urának az atyja, egy deresfejű, mosolygó képű bölcs ember és az ő egyszerű ünnepélyességével mondta néki:

— No kedves kislányom, most megmutatom néked a cifra szobát.

Az ajtaja ennek is odanyílt a verandára és egy lépcsős bejáró egyenesen egy Maréchal-Niel rózsákkal teleültetett virágágyhoz vezetett. De belül, a szobában mégis inkább az Eau de Lavande-nak az illata csapta meg. Ez arra vallott, hogy valamikor egy finom asszonyság járt itt s annak az eperszínű szoknyájából, vagy szalagos főkötőjéből maradt itt még valami, ami reá emlékeztet. Karcsú és bánatos volt — gondolta az ifiasszonyka.

— A szoba fala fehér volt mindmostanáig. Olyan, mint az alabástrom. Helyenként meg szép komoly oszlopok voltak ráfestve a mennyezettől a pallódeszkáig, remekelt rajta egy vándor piktor. Hanem hát a tavaszon, mikor már bizonyos volt, hogy menyecskét kapunk a házhoz, Bécsből rendelt tapétával ragasztattuk be a falakat. Mert

én azt mondtam: ezt a szép zöldrácson mustrát ezekkel a tarka papagályokkal biztosan jobban fogja szeretni az én kis hugocskám. A fránya németje mindenáron olyan — hogy is mondják csak — Du Barry-tapétát szeretett volna ide ragasztani: Egy olyan púderes, parókás cifra dámát majmokkal meg kis szerencsen gyerekekkel. Mondtam is neki: hiszen én csak elmulatnék avval a szép asszonnal, ha egyedül volna. De mit csináljak vele, mikor kétszázad magával hemzseg itt a falon ... Az ifiasszony pedig irult-pirult, mint a kalács a forró tepsiben. Szégyenkezve is érezte azonban, hogy nagyon, nagyon tetszik neki ez a friss, vidám, zöldelő szoba, az ő nemes és becses bútoraival.

— Hanem a többi, amit itt látsz, kis violám, az már bizony mind régi holmi. Talán már egy kicsit avittas is, kopott is. Ihol ez a nagy kerek asztal ezekkel az öreg diófaszékekkel, puha fotelekkel meg avval a padkával, már bizony kifényesedett a sok üléstől a selyme. A fiam mondta is: jó volna

kicserélni olyan francia világos szína tapecéros székekkel, puffokkal, kacér puha dívánnyal, amilyenek most divatosak. Tarka virágok vannak benne, aztán ugyancsak finom ülés esik rajtuk. Dehát én úgy szeretem őket, mert olyan egyszerűek, komolyak. Olyan jól el lehet bennük beszélgetni. Az ifiasszony hálásan simogatta meg őket a tekintetével és szép kék szemeit ráfordította a gazdájukra is:

— És olyan jó bennük hallgatni...

A szíve tele volt várakozással, reménységgel és örömmel. Az innsbrucki apácázárdában, ahol az édes ifjúság hat esztendejét töltötte tanulással és ábrándozással, mikor az ablak előtt nyíló hársfák között kinézett a városra, a messzi távolságba, reggel és este egy ilyen barátságos, kedves szobát kívánt magának, amelyben minden, minden szolid, tiszta és finom legyen, mint egy kalitkában. És most itt volta beteljesült vágya, leányálma.

A fehérlakkozású ablakok közt, amelyeknek vasrácsos kosarát kívülről piros pelargoniumok és zöld lefutók tették derűssé, egy rózsafából való berakott kis íróasztal állt négy finom gazellalábon. Rajta egy bronz téntartató lúdtollal... Az öreg úr különös gyengédséggel simogatta meg. Még nagyapja hozta magával a hétéves háború idején, hozta gavallér módon, hozta szívdobogva, mint ahogy Hadik generális hozta el Mária Teréziának az őhíres finom kesztyű-ajándékát, úgy hozta el az ő ifiasszonyának ezt a figyelmességet. Életük legszebb perce volt ez. S mi minden íródott azóta rajta ezzel a lúdtollal: napló, versek, testamentum, báli meghívók...

Az elegáns, karcsú asztallal szemben ott állt a másik falhoz lapulva a »sublót.« Sveifolt fiókjai mindegyikébe egy-egy táncoló istenpár berakva a legszebb fák színes gyökeréből. A sötét dohányszínű politúros fán pedig csak úgy tükrözött az odaállított két porcellánváza. Középuött egy oszloposmuzsikálóóra ingája zümmögött. Büszke méltósággal járt fel és alá a turbános szerecsenek és bajadérok között. Egy üvegbura mintha ragyogó fátyolt borított volna rájuk. Az öreg tekintetes úr kihúzta a szekrényke egy fiókját. Csipkék és fátylak, sálók és legyezők. Arannyal hímzett tárlatán szövetek, egy pár viasz medaillonkép domború üveg alatt, egy takarékpersely fehér angoramacská val a tetején. Mindez keresztben össze-visszaságban. De a legfelső fióknak lepattant a homlokfala és annak a belsejéből írások és könyvek fordultak ki, mint régi titkok, melyek napfényre kíváncsoznak.

— Nini, hiszen ez Bácsmegeyeinek gyötrelmei. Ez meg az Allgemeine Modezeitung... Jaj, ezek a hercig kis almanachok... mennyi gyönyörű vers, istenem, enigmák, charadok, madrigálok... És ez itt: „Egy gárdatiszt emlékei”.

Szívéhez szorította ezeket az elzevírkötésű és lila bársonyban pihenő finom könyveket. De legjobban mégis egy kis aranyoshátú, márványpápirborítékú könyvecskének örült meg. Rajta nagy betűkkel hirdette a szabadkézi rajzú cserfakoszorúba foglalt cím: *Mein Stammbuch*. Malviné F. 1812. Benne pedig egy egész költői kéziratgyűjtemény. Emlények a halálról, nefelejcskek az élet zúgó tengerére, lángoló szívek egy testőrhadnagytól és kettétört oszlopok egy szomorú fűzfákkal körülvett tó partján. Az »Immergrün der Gefühle« című könyvből vett idézetek minden egyes lapon.

— Ah istenem, mondta elcsukló hangon, a nagy Charlotte Stieglitz szép verssoraira ismerem... „Mikor tavasz pezsdül káposztáskert mélyén”...

Gyönyörű fekete dugóhúzófürtjei pedig remegtek a halántéka felett és a piros korallok a fülében láthatatlanul rezegtek, mint a hárfahúrok.

Az öreg tekintetes úr is meghatottan nézte az emlékeket. Már nem kellett szólnia az asszonyról, aki mindezeket utoljára cirógatta vele együtt, akinek rendszerető keze, tiszta, nyugalmas élete úgy lebegett fölöttük, mint a tömjén a bezárt templom oltárai felett. De semmi sem volt olyan beszédes emléke az ő példás életének, mint a servante. Azaz ezüst-és porcellán-őrző szekrény, amelynek tükrös háta, üveges oldalfalai és üvegajtaja egy-

néhány nemzedék féltett kávézó-kincseit rejtették magukban. Szép rendben, oszlopokban sorakozott ott minden. Tányér a tányéron, csésze a csészébe dugva. Oszlopokban, raj vonalakban, egy szigorú stratégiai elrendezésben, mely a sószerűakat apró tüzerűtegek módjára csoportosítja a cukorhintó bástyatornyok mögé. A rajvonalak mögé pedig ecet- és olajtartókat vonultatott.

A tekintetes úr ott állt közöttük és hosszan, szeretettel nézte őket. A délelőtti napsütés ragyogását is meg lehetett volna hallani, olyan templomi csönd volt a cifra szobában, a szép és nemes emlékek mauzóleumában.

Az ucca felé néző ablakok fölött pedig aranyos léceken könnyű mull-függönyök lebegtek. Fehérségükbe apró kék csillagok szövődtek és úgy ereszkedtek alá, mintha mennyei kárpitok lettek volna apró oltárok fölött. Az egyik ilyen oltár egy négyoszlopos kis barna asztalka volt, rajta zöld selyemernyő moderateur-lámpával. Régi fürdőemlékeket vett ez oltalmába: gyöngyös szivartárcákat, burnótos szelencét békateknőcből. Rajta pedig ott csillogott aranyba foglalva néhai Söpkéz doktor badeni fürdőorvos miniatúr arcmása. De már a másik ablakfülke igazi oltár volt. Dobogóján, mint a kórus emelvényein ott állt a varróasztalka szentélye. Líraalakú két lába mély érzeményekről beszélt. Grospointtel hímzett térítőjére egy varrókosárka volt állítva, piros karmazsinnal bélelve, túpárnákkal.

Az egész fölött pedig — mint örökmécs lóg az oltár fölött — egy nyolcszögű rézkalitka ereszkedett le a láncain. Ebben a kalitkában az örökélet lángjaként repdesett egy enivaló kis sárgakanári. Az élet himnuszát zengte, trillázta, az örökkévaló életét, mely diadalmaskodik az enyészet felett . . .

Az ifiasszonyt szentséges áhítattal töltötte el az elmúlásnak és a triumfáló életnek e közelsége. Mintha gleccserek felett keringőt muzsikál az aeolhárfa.

— Ő lesz az én kis fiam — mondotta — és egész nap danolni fogom tanítani. S már le is ereszkedett egy székbe, mely összecsapó lábaival, rojtos-bojtos selymeivel ott állt a zongora előtt. Ez a hangszer az ő fehér és fekete billentyűivel, magas hárfafarmájú húrozatával, ez az »en giraffe«-zongora az ő lágyzengésű hangjával most szinte hívogatta őt, Túláradó érzéseinek szüksége volt rá, hogy egy Mozart-szonátában kiöntse mindazt, amit honvágyból, sejtelmes jövőjéből és az elhalt asszonyok emlékeiből szívében dobogni érzett. Azután hirtelen, pajkosan a Ramage d'oiseaux-t kezdte játszani a kis kanári tiszteletére és az őrnagyok silhouettjei a falakon a vörös-bársony keretekben lassan életre vidultak. És az öreg Gavarni-grizettek is az ő mosolyukkal selyemre nyomva, az aranylécebe zárva mintha pattogó tánccra kelnének ... Már megint a századok örök tavasza lélezett a szobában ...

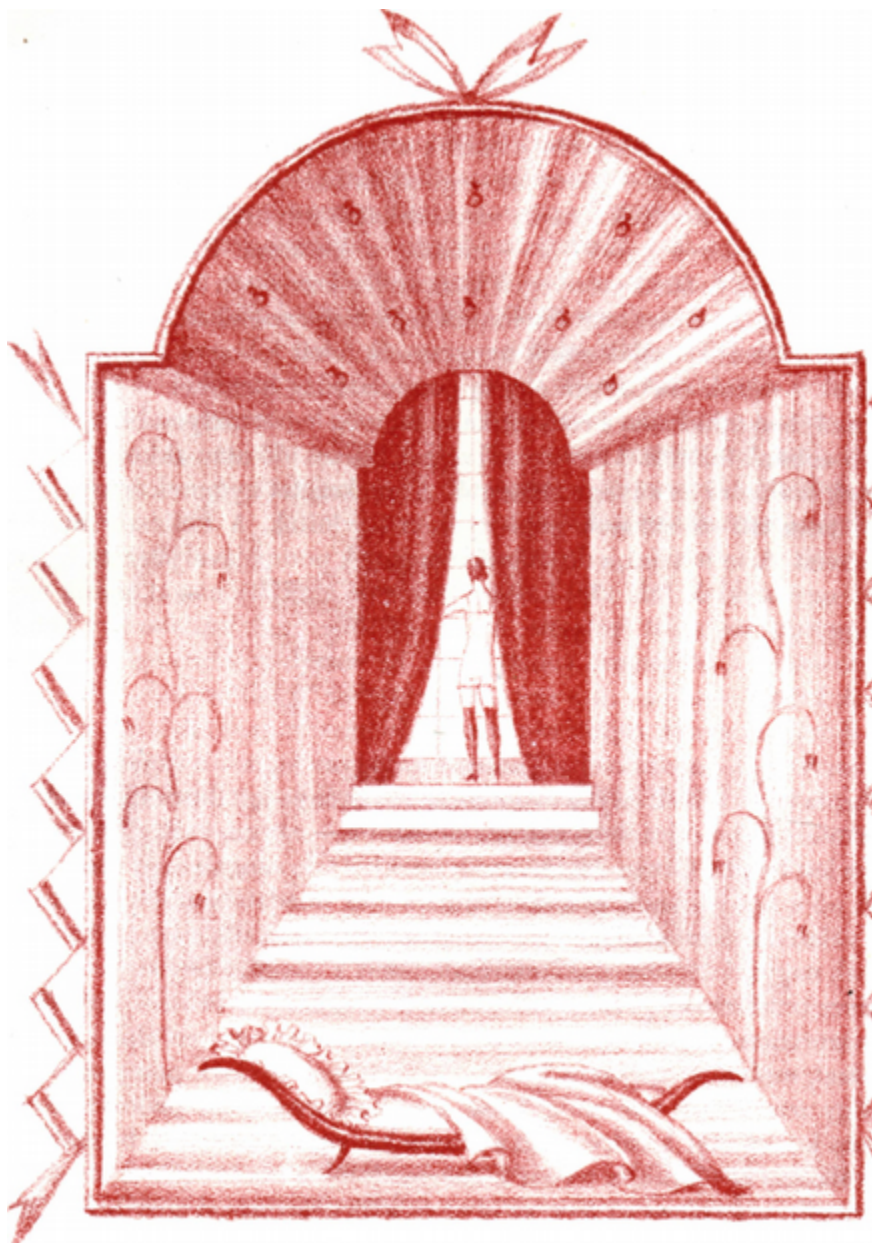
Akkor előállt az inas és a kis lugasba invitálta őket a reggelihez. Az öreg tekintetes úr még a bécsi testőrségnél tanult galantériával nyújtotta karját az ő kis menyének. Az csak úgy félénk tisztelettel nézett fel rá. Érezte, bogy a borvörös zsinóros dolmány még mindig délcegen feszül az öreg úr testére, az ingmell fodrai pedig kackiás előkelőséget adnak a selyem-mellénynek. A kert közepén állott az aranykoronás, vasból kalapált filagó-ria. A családi reggelizőben már ott várta őket a férj, a friss zsumnálok közt. A tarka abroszon a reggeli tejeskávé illata összevegyült a kaláccsal, vajjal és eperizzel. Aztán egy szagos hullám apró rezedák üdvözlését szórta feléjük.

— Ifiasszonyka — mondta az öreg tekintetes úr — ez az én nászaján-dékom. A cifra szoba, az apróságok, a bútorok, a csészék, a könyvek.. . Legyen mind a tietek, amit annyira szerettem az én asszonyommal.. . A varróasztalka, a Mandi, a hárfazongora. . . Örüljetek neki és élvezzétek. És ha majd itt-ott egy öreg partner kell a l'hombre-partihoz, akkor vegyetek be engem is játszótársnak, öreg embernek olyan hosszúak itt az esték...

Avval szelíden megcsókolta a menyé homlokát. Az pedig cuppanó csók-
kal viszonzta. Egy pillanatra meghatottságot érzett. Csak egy pillanatra. A következő percben pajkosan fölnevetett. Már egyhetes menyecske volt.

A KORSZERŰ HÁLÓSZOBA

évvel ezelőtt láttam először színvázlatban. Olyan volt, mint egy hasis-álom: kábító, szép illúzió. Egy fiatal építész vetette s papirosra, akinek emlékezetében még a régi perzsa miniatúrák reszkettek, fülében még az Ezeregyéjszaka meséi motoszkáltak. A színes ceruzákon varázslatosan tudott muzsikálni. Amit papírra vetett, csupa lírai költemény volt s köztük a legszebb: az úrnő hálószobája. Húsz és harminc között — istenem! — gondolatban valamennyien egy tündér hálószobájába hordjuk a tarka vánkosokat és selymeket. Egy ébenhajú, fátyoltáncos tündérre gondoljál — mondta a barátom. Palotája legbelső termében fekszik ő: tarka szőnyegek közt, széles kereveten és egy fehérarcú szép hercegnek, az elvarázsolt Szelimnek fejét tartja az ölében. Nagy, nyitott lángú kandeláberek ontják rájuk üvegcsészék felett lobogva a sárga fényt.

Ezek a rajzok csakugyan egy új gondolatvilág hírnökei voltak. Egy világé, melyben minden a romantika az úr, még legszemélyesebb ügyünk a — hálószobánk fölött is. A tervezőművészek hosszú idő után akkoriban újra el mertek szakadni az anyagszerűségtől. A szerkezetet nyügnék érezve újra repülni tanultak és stílusok napfényében fürdöttek. A költészet szavak drágaköveit füzte fonálra, a díszítőművész színek pompájával játszott. Egyik tervező egy sziklák fölé zárt kastély termeibe álmodta magát, másik egy ritkasággyűjtő palotáját építgette. Az én építészemnek vázlatai egy keleti hercegisasszony otthonára vonatkoztak. És rózsalugasok meg rejtelmes folyosók közt vezetett az út a szentek-szentjéhez: a hálószobába. Oh gyönyörű ifjúság, melynek rejtett vágyai és vallomásai muzsikáltak itt a tervező rajzaiban. S egy nemes műveltség szordínója lágyan fogta le e vágyak játékát.

Azóta tíz év telt el: enyhe csalódások, elszegényedett illúziók tíz eszten-dej e. A múltkoriban újra életrekelte ez a hálószoba,—egy nagyvilági hölgy lakosztálya lett belőle. Olyan dámáé, amilyenekkel tele vannak nagyvárosaink.

A nő a könyveknek és a szép muzsikának imádatában nőtt fel. Házuk ott áll valahol a divatos villanegyedben, jázminbokrok illata leng körülötte. A mának nagyúri dámája ő, aki odarendeltetett a gavallér férj mellé szép és szeszélyes odaliszknek. Tarka kalitkában él ez az irigyelt rabszolganő. Neki jutott a szerencse, hogy megvalósíthassa a fiatal építész egykori álmát, a ritka üvegházat, melyben egzotikus bútorok és selymek nyílnak pompázatosan.

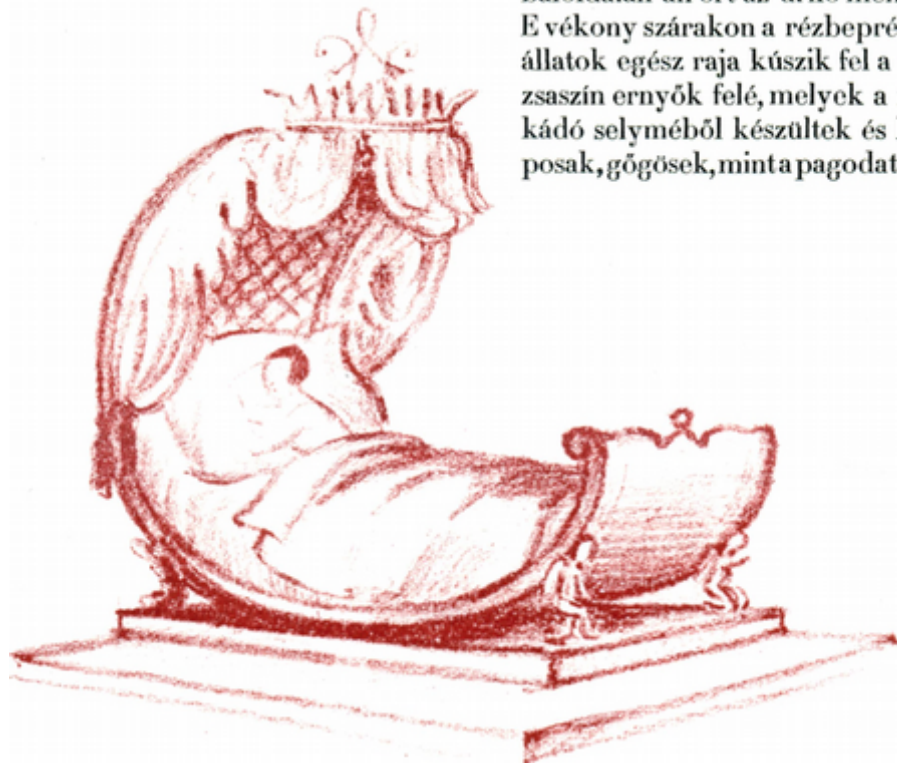
Egy színházban vagyunk. Kissé emelkedett színpad, padozata sárga és fekete kockákkal kirakva. Ezt a színpadot egyelőre nehéz brokátfüggöny választja el tőlünk, a terem kétharmadától, a nézőtértől. A nézőtérhez tartozik: a terefere, az ágy, az olvasás, a fűt. Egyszóval a nyilvánosság.

Ennek a nézőtérnek minden bútora külön, magában álló kis műremek. Először is az ágy. Nagy és széles, úgy görbül, mint egy delfin háta. S ez a delfin uszonyai közt, a végénél egy hatalmas ovális tükröt tart. Megérinted és kacéran hátrahajol, megremeg az ágy és a tükör némán billen egyet.

Most nézzük, mit tár még elénk a szoba. Jobbról egy fiókos szekrény simul a falhoz, en laque de Chine. Éjfékete alapjából csaknem kilépnek a ráfestett kis kínai nők, akik csodálkozva állnak ott ernyők alatt és aranyos sátrakban. A falon pedig az ágy fölött, commode fölött virítva a falfestés: nagy pálmák és vízesések, továbbá fecsegő mandarinok ívalakú hidakon sétálva.

Mint amily exotikusak és idegesek ezek a díszek, olyan büszke az a két sárgarézből való, karcsú, felnyúló lámpa, mely az ágy fejének jobb- és

baloldalán áll őrt az úrnő mellett. E vékony szárazakon a rézbepréselt állatok egész raja kúszik fel a rózsaszín ernyők felé, melyek a mi-kádó selyméből készültek és kúposak, gögősek, mint a pagodatető.

Ha most innen tekintetünket a szemközt levő fal felé fordítjuk, elsőben is egy magas, vastag párnákkal megrakott heverőn akad meg a szemünk.

Kelet, kelet, Szent India, maharadzsák kéje nyújtózik végig rajta. És a Védák szent állataira gondolunk akkor is, mikor a mellette álló nagy fotelek hatalmas lábait megpillantjuk a tiszteletet, félelemet gerjesztő mancsaikkal.

E messzesóvárgó Keletnek van szentelve a harmadik fal is: fent, az ajtó felett egy tahitii szépség, fekvő alakján két húsos, pirosajkú szerecsen örködik. Bánatos korlátoltsággal néznek le a falsíkról a likörös szekrényre, mely odatapad a falhoz, hogy egy gombnyomásra minden rejtett fiókja» zamatja felpattanjon és vigyáznak a teaasztalkára, mely, mikor itt tétlen unatkozik, nem is teaasztal még, csak egy szép, faragott ereklye, üvegből közsörült koporsófedéllel. Az enyészet hangja a fiatalság e karneválján.

Képzelnék el mindezt a színek palettáján ördögi leleménnyel kiválasztva. Selymek tömegével a halvány vöröstől a püspöki violaszínig; ezüstcsillagokkal átszótt égszínkéssel és a fal fehérségével, amelyen titokzatos kígyóbüvölők és négergyerekek hömpölyögnek. Mint egy ópiumos álom.

Itt ülünk és várjuk a nehéz bordófüggöny szárnyainak széthúzását. Adott jelre ez is megtörténik. Egy színpad tárul fel előttünk, melyben minden készen várja a végszót. A végszót? Nem, magát a szőke hercegnőt. Őt lesi a nagy állótükör vastag lábaival, hogy megkérdezze tőle: ilyen vagy, de még százszor szebb szeretnél lenni? Őt várja a parfümös szekrény, furcsa, rejtelmes vigyorgású gnómjaival. Őrá vár rendületlen nyugalommal a süppedő nagy fotel is, hogy elringassa. Illatok felhője és kíváncsi vágyakozás terjeng ezen a színpadon. Pedig ez a *buen retiro*: a tilalom országa. Ünnepezt színésznő, ki ide belépsz, magadra maradsz a toaletted titkaival. Amíg alszol, cigarettázol, nevetgél, flörtölsz, meséltetsz magadnak és az udvarlód kezére ütsz, addig mindnyájunké vagy. Ezen a helyen azonban magadra maradsz az összes tükreiddel, illatszereiddel, rizsporfelhőddel, bódulatoddal, magadra maradsz halk félelmeiddel, te szegény, gazdag színésznő!

...Stílus? — kérdezzük ezután. Stílus: a »ma« tükröképe. Egy sokfélekép rétegezett műveltség reflexe. Ha alkotóelemeire bontanok, megtaláljuk benne a rokokó lakkmövéseinek és az expresszionizmus festőinek formaakarátát. A barokk-öröklös pátosza ép úgy megvan itt, mint az Anna királynő asztalosainak faragóművészete. Buddha tanításai összekeverednek a primitív néger zene ütemeivel. Színek örömebe az indiai óceánvilág csöndje szól bele. Strauss Richard polyphon hangszerelésébe Tagore költészetének tiszta hajnalhasadása kapcsolódik. Mindaz, ami exotikus és mai.

Korszerű hálószoba ez. Stílusa — ha ez a szó ráillik — egy koré, amelyben hiányzanak a közös életformák és akarattényezők. De van helyette

valami megsejtett pantheizmus, egynéhány lopott sugár a múltból és az az örök vágyódás a Kelet felé, amely tízezer év óta úr az emberi lelkeken.

Egy furcsa, szenzibilis és mégis akarnitudo kor vetődik ki e fényes bútorlapokra. Odavan ráírva azoknak a titkos nosztalgijája, akik a pénz és arany megalázott rabszolgáiként lihegnek e bomlott világban. Az anyagnak tehát körülöttük megfinomodnia, átszellemülni és álombaringatni őket. Ó, Te jóságos alkotó, Te álmaid gyermekcipőjében járkáló díszítőművész, mily szerencse, hogy adhatsz nekik a vízióidból. A víziókból, melyekkel egykor örültél és szenvedtél s melyeket most jó pénzért megvásároltak tőled!

Terített asztalok

N Y I T Á N Y

Nemcsak jelképesen, a valóságban is ott állt az asztal a hatalmas szállodateraszon, sötét piniák és ciprusok haragosan zöldelő kupolája mellett. Egy kis kék felsőolaszországi tóra bámult le az asztal és hófehér szárnyaival vígan ütötte a tó hideg, néma muzsikájához a taktust. Hátul a Maggiore havas örökkévalósága, lent a tarkaszárnyú bárkák kantilénája és az asztal a maga finom öntudatosságával csak állt felettük, mint egy mosolygó karmester. Délben: szikrázó napfényben osztogatta az éle, a jókedv pattogó futamait. Este: elmélyült szerenáták suhogtak el mellőle, aztán édesen bódító italok, halk kacagások és sikolyok, mint a villámcsikázás. Reggel: komoly, kissé hideg filozófia a görög bölcsességről, az életélvezés magasztosságáról, a keserű italokról, az ínyek sokféleségéről. A téma kimeríthetetlen, a melódia ezer árnyalatában is egy volt: a terített asztal, az életörömek bőségszaruja. Az asztal ott állt a fényben és az esthomályban s mellette mi négyen jókedvű vándorok. Akik összetalálkoztunk ott a szálloda teraszán néhány napra fenyőillatot szívni, csillaghullást bámulni, egy-egy elsuhanó vers, vagy táncmelódia lángján tüzet fogni és reggeli harmaton pisztrángra lesni. Mi négyen: a bajazzo, az enciklopédista, a fregatt-kapitány és Mignon. Az első hozta: az olasz kóborlások csörgősapkáját, a második a humanista pápák nagyképűségét és nyájasságát, a harmadik a sarkutazók szűkszavú józan-ságát és a negyedik egynéhány hódító toalett felett két márványból faragott vállat.

Az asztalon a délelőtti lunch idején ezüsttel aláfestve csillogott

a fácánok, pezsgők és remegő orchideák klaviatúráján játszotta el a *mars nuptial* legszebb akkordjait. Ha délután ötkor ütöttünk rajta: tarka és csillogó volt, mint egy mezei kirándulás a jó szörpöktől, habos epertől, vajas toasztoktól. De mindig volt valami hangulata. Olyan volt, mint egy első színvázlat, melyből izzó képzelettel alkottuk meg a múltak lakomáinak freskóit és a jelennek csendéleteit. Az asztal csak intonált: porcelláncsörgéssel vagy ezüstcsengéssel. A melódiákat mi szőttük hozzá, kedélyes elképzeléssel, történelmi mondákból, tapasztalatokból és játékos hazugságokból csipegetve össze a terített asztal eposzát. Tíz este rövidre fogott dekameronja, ahogy négy kóbor lantos ajkán kialakul a terített asztal legendás története, ez volt a kedélyes együttlét kézzelfogható eredménye.

Nem mondom, hogy elmélkedéseink, apró conference-aink, gasztrikus felfedezéseink mindig az akadémiai hősköltészet magasságában mozogtak. A bajazzo zenei tájékozottsága sokkal kisebb volt, mint a likőrök alchimijában való otthonossága. A fregattkapitány viszont jobban ismerte Wilde Oscart, mint a Spitzbergákat. De az enciklopédista szenvedélyes szakács, miniatűrlista, ritkasággyűjtő, hallucináló és diszkrét kékszakáll létére pótolni tudta a fogyatkozásokat s Mignon, a kormányon ülve, finoman háritotta el az evezőcsapásokat, melyek túl közel paskolták imádásraméltó vállaihoz a vizet.

Abban már első este egyetértett a terített asztal négy szólama, hogy Brillat-Savarin az ő híres ízlés-fiziológiájával közönséges tábori főszakács, aki csak annyiban emelkedik felül Napoleon híres szakácsának, Carème-nak a szellemi színvonalán, hogy az ő számára nemcsak a festői sütemények léteznek, mint *Si Patissier pittoresque* e szerzője számára, hanem ő már az evő ember lélektanával is foglalkozni kívánt. Mert, úgymond az ínység e híres filozófusa, a legtöbb ember bolond és csak táplálkozik, míg a sok között akad egynéhány okos ember is, aki étkezik. A sokat idézett franciának e filozófiai sarkételében tehát az egész emberiség értékmérőjévé a táplálék minemősége tétetett. Mondd meg nekem, hogy mit eszel és én megmondom, ki vagy — ez volna az ő gyomoremberismeretének támasza, talp- és sarkköve.

A mi kvartettünkben ott a tó felett: a stílus, a köntös, az isteni szépség diadaléneket fújunk. Nem a „mit”, a „hogyan” a fontos a kultúrember ínységében. Partitúránk alapmotívuma tehát: mond meg, hogy miként szervírozzák ételeidet s én megmondom, milyen a kultúrad. Ez nem más, mint a táplálkozás etikájából áttérés a táplálkozás esztétikájára. Végigrobogva azokon a művelődési korszakokon, melyekben az ember a brutális testi ösztön kielégítését a művészet szivárványával tudta bevonni, azt tapasztal-

taltuk, hogy a gyomor örömei elsősorban a szem ünnepei voltak. Az evés, akárcsak a szerelem, a nyers materializmus fokán, a maga meztelenségében igen hasznos életfunkció, mely nélkül a világ fenn nem állhat. De ha a szem, az érzékek, a képzelet meg nem nemesítenék a szeretkezés és táplálkozás ősi, paraszti mivoltát, ha fel nem emelnék az eszményiség magasságába, finom illatokba, pompás aromákba öltöztetve mind a kettőt, a világ alkalmasint ma is ott ragadna még, ahol valaha régen, a kőkori ember idején élt. Minden ujjongó és minden kifinomult életstílusnak terített asztalai fölött ott zümmögünk egy-egy félórásckára. Amit összehordtunk e tíz nap és este gondtalan könnyelműségével: abból lett az étkezés scénáriumának története néhány vázlatban. S ha az életfunkciók stílusáról is lehetne beszélni művészi értelemben, akkor azt mondanók: itt a gasztrikus életérzés stíluskorszakait mutatjuk be virágzásukban és hanyatlásukban. De így elégedjünk meg azzal, hogy négy jókedvű múltbakószálóember lekottázta a történelem zenéjéből: a gyomor örömtaktusait és a szív kísérőzenéjét.

R Ó M A I S Z I M F Ó N I A

gy indul, mint szelíd pásztorjáték: néhány összetolt he verőpad, amely három oldalon körülfog egy négyszögű asztalt. Rajtuk végigdülve derűs, tiszta emberek, akik dallal, borral, fuvolaszóval örülnek a létnek. Kint, a kertek alatt a Tiberis zúg, bent az amphorák sorra ürülnek és a tejen hízott birka pecsenyéje, a friss, nagy tojások, a szíriai körték lassan odavarázsolják a fáradt és illatos rétek tavaszesti hangulatát. Halk, csöndes pásztorkürt ringatja álomba ezt a társaságot. Cincinnatus boldog népe, mely talán csak azért van, hogy egykor emlékké legyen, az egyszerű, falusias nyugalomú élet emlékképévé. Ám ne higyük azért, hogy a csöndes fűzfasípból egyszerre Lucullus viharzó zenekara válik. Csak lassan sokasodnak a motívumok, válnak öblösekké a futamok. Nézzétek a comissatiókat, melyeken jókedvűen, derekasan mulat a férfitársaság. A római regula szerint: mindenesetre többen vannak, mint a gráciák, de mindig kevesebben, mint a múzsák. Szolgák hordják a børszegélyes, aranyrojtos mappára, (abroszra) a finom chalcedon halakat, a frígiai fácánpecsenyét és az olíva meg az egyiptomi datolya mellé a hűsített phalernumi borokat. Jut a kutyáknak, jut a szolgálknak is ételmaradék, sőt obulus is, hajói verik a lantot, vagy az egymás derekát. Most allegro-tempóban ürülnek a poharak, ezüstkupák, mert a távollevő kedves nők egészségére kell inni. Pontosán annyi merőkanál (cyathus) bort, ahány betű van az ideál nevében. Hangos a jókedv Hortensianánál, de mily lágy a líra, mikor Ida nevére fordul a bujdosó pohár. Azután kockajáték következik, egy kis tánc, egy kis bohóckodás és lassan — andante con moto — elszáll az áhítat az istenek felé. Már lobog az áldozati láng, melynek füstje a Laresek, a házörző szellemek láthatatlan alakjait

öleli körül. Dévajkodás, jóllakottság, ezüstcsengésű kupák, gyermekes lelkek öröme és istenekben való megnyugvás, — íme a szimfónia második tétele.

S most a fényűzés nagydobjait verik. Szilajon, egyre szilajabbul száguld előre az öröm. Kétszáz-kétszázötven év nem nagy idő, de hol tartanak már a császárok idejében e világpolgárok, fényűzők, nagyevők, gourmandok, őrjöngők és vadállatok az ekeszarvát fogó államférfiak hajdani boldog egyszerűségéhez képest. Figyeljük meg magát a színteret, melyen az életnek e vérengző ünnepei felzúgnak. Nincs meg többé a régi egyszerű atrium. Nagy, óriási csarnokok vannak, mint Lucullus Apollon-szalónja, mint Nero palotájának perzsa-szőnyegekkel és hímzett keleti szövetekkel kárpitozott ebédlőtermei. Ezeknek közepén félholdalakban vannak rakva a heverésre szolgáló lecticák, mindegyik előtt az asztal s mind, valamennyi a konzuli főhely körül csoportosul. Azé a legfőbb dísz. A házigazdáé, vagy valamely császári vendégéé, aki a durva multság karmestere. Nero palotájában a palló virágokkal van teleszórva. De ezt megtette Yitellius is: ő nemcsak a padozatot, hanem a kereveteket és az asztalokat is, az aranyedények közeit is telehinté jácintokkal és nárciszokkal. (Az a Yitellius volt ez, aki vendégeinek legszívesebben páva- és pacsirtanyelvet, magának pedig sült tevetalpat szolgáltatott fel.) Lucullus sem maradhatott el az asztaldíszítésben: neki voltak 50 ezer és 25 ezer drachmas termei, aszerint, amint szakácsai és udvarmesterei egy-egy ebéd költségeit előirányozták. Heliogabalus sem fukarkodott az asztalok díszítésével. S ha önála a legfőbb multság az volt, hogy vendégeivel viaszból híven utánozott ételeket és gyümölcsöket etetett, mialatt ő maga rabszolgák húsán hízott halakkal csillapította étvágyát, viszont egy-egy kiváló gourmandnak azzal is kedveskedni igyekezett, hogy a sült húst valódi gyöngyök porával szórta tele... Oldalakon és köteteken át lehetne e fényűzők, kéjencek és hibbantelműjük lakomáit festeni. Hisz az emberi örültségek története kimeríthetetlen.

A legzavarosabb kakofónia zenekara ez a római lakoma. Képzeljük el a bestiális ember összes hangjait: a durva röhejtől a leölt rabszolgák halálordításáig, akiknek véres oldalfegyvereit Claudius, a híres Messalina férje odatétette vendégasztalára dísznek, mint más az ibolyákat. Képzeljük el ezt a földalatti zenekarát minden kéjnek és bűnnek. A szellemes kurtizánokat, kik — mint egykor Sybarisban a hetérák — társalgással, kockajátékkal és illatosított szájuk forró lehelletével hangolták derűre a fanyar férfiakat. A dühöngő részegeket, kik éppen a nympheumot tudakolják a szolgálóktól, hol egy langyos fürdővel fokozhatnák ernyedő gyomruk étvá-

gyát. A mélyről jövő emberi sóhajokat, melyekkel más dúlt részeket a vomitoriumban igyeksenek könnyíteni lelkük terhén. Rabszolgák birkózása, szakácsok ügyeskedése, elgurított aranypénzek csengése, szegény koldusok tajtékozó viaskodása hördül bele az énekszoba, mellyel költők verssorai szállnak fel a mennyezet felé ... S mikor vége a diabolikus zenének, az elefántcsontszínű mennyezetfalak megnyílnak Nero nagy csarnokában és ráhullatják bő virágáldásukat a jelenlevőkre, hogy végezetül illatos rózsavizet permetezzenek minden botorkáló vendégre ...

De minek folytassuk? A világhatalom tetőpontján, mikor a filozófusokat lenézik és üldözik Rómában, a szakácművészet iskoláit előzönlík a törekvő római ifjak. Es költők, Horatius, Ovidius, hasztalan ostorozzák ezt a gúny fegyvereivel, Seneca hasztalan az erkölcsprédikátor szavával. A közvélemény hangosan mulat — az új gazdagokon, akik mindezt rosszul majmolják, kellem és ízlés nélkül, csak az aranytálak és rabszolgaseregek külsőségeit lesve el a régi előkelőségből. Mulattak a hirtelen felcseperedett Nasidemus Rufuson, akiről Horatius megírta, hogy mikor ennek a parvenűnek asztalát Mecénás is megtisztelte látogatásával, nemcsak a bora volt rossz és a hús bűdös, de végül még a korhadt háztető is rászakadt az ebédezőkre.

És egy egész erkölcstörténet száll felénk, Trimalchio lakomáját olvasván, melyet Petronius ír le híres regényében, a Satyriconban. A vörösfejű, rabszolgasorból felszabadult új-gazdag, mikor a színen megjelenik, amint szolgálai körülhordozzák a gyaloghintón és nyírott fejével, ékszeres csupasz karjaival leteszik a vendégek közé, egy percre sem veszi el azt az utálatot, mellyel személyét nézzük és lakomája trükkjeit. Pedig ez a lakoma csupa ilyen hencegő mutatványból áll. Például: behoznak egy disznót, amely pár perc múlva megsülve kerül vissza a konyhából. A gazda hívatja a szakácsot: hiszen beleitől még meg sem tisztította az állatot. Nosza pofonokat ígér a komisz szakácsnak. (Ez a pofon a leggyakrabban visszatérő dalama a római coenaculum zenéjének.) De a komisz szakács beleszúrja ott a nézők előtt a bicskáját a disznó gyomrába. Sercegve fordulnak ki belőle a legzsirosabb kolbászok, felröplenek a sült rigók, egy sült emberforma is megjelenik a színen és jóféle gyümölcsök meg szép sárga sáfránylé szökell ki a sült ember gyomrából.

És így kergeti egyik éle a másikat és egyik pofon a másikat, míg végül itt is leszakad az a bizonyos mennyezet és Trimalchio, szalvétával az utálatos kopasz feje körül, elérzékenyülten beszél a saját sírjáról és temetéséről.

A római szimfóniának vége, de nincs vége a történelmi orgiának, mely a vér és arany részegjeinek megjelenését mindenkor kísérte. A kizsákmányolás nagy hősei mindig ily jól értettek az összes hangszerek megszólaltatásához. A látszólagos örömhangok mögött azonban rendesen egy világtörténelmi faj vagy korszak gyászmarsa dübörög. Ez az érzésünk, mikor a híres Potemkinnek, Katalin cárnő kedvelt miniszterének tizennyolcadik századi híres lakomáiról olvasunk. Tündérmesék fénye vette körül e lakomákat is. A télikert magas gyepágyán felállított asztalokon arannyal terítettek. Háromszázfontos volt maga a levesestál, melyből sohasem fogyott ki a halles. Az aranykavicsal telehintett utakon jártak a vendégek, csodálva a tél pompájában nyíló jázminbokrokat, az aranyhalak üveggolyóval világított medencéit, a fákat, melyeken friss virágok nyíltak és a gyepágyakat, melyekben ezüsthangú énekes madarak csattogtak a mesterséges fészkekben. Varázslatos álmom volt, melynek ködfátyolképét megkoronázta egy faragott onyx-oszlopokon álló kupola a cárnő szobrával.

És ha minden időben voltak leszármazottai Trimalchióknak, hogynem volnának meg ma is, mikor a Kleopátrák époly szeszélyesek és az Anto-

niusok époly gálánsok, mint voltak az ó-korban. Csak a foglalkozásuk változott némileg. Ma a gyapjúnak, szénnek, acélnak egyeduralkodói ők, amellet, hogy az élet királyai. Amerika koronázatlan fejedelmeinek példája belevilágít a mai kor erkölcstörténetébe, mint egy világítótorony az emberi szenvedések óceánjába. Ezekről is kötetes történelmet lehetne írni, de mi csak annak a William Waldorf-Astornak ötletét ragadjuk ki még, aki vagy tizenöt évvel ezelőtt Kairóban egy óriási lakomát rendezett — huszonnyolc vendége tiszteletére. S ezeknek nemcsak festett és miniatúrozott nilusi tájakat varázsolt oda a terem közepére, hanem egy igazi kis Nílust is, melyen apró bárkák himbálóztak miniatúr arabokkal és a messze távolban oázisok csillogtak fehér porcukorból, gyönyörű pálmafákkal. A heliogabali lakomák elmaradhatatlan csattanója: a felvonásvégi meglepetés itt sem hiányzott természetesen. A fagyalt után kis arany-kapákat adtak minden vendég kezébe és ezzel ásniok kellett a sivatag homokjában. Ekkor derült ki, hogy ebben a sivatagban is történelmi emlékek vannak, pontosan annyi értékes antik ékszer, mintahány vendége volt a vacsorának, íme: a római szimfónia utolsó ütemét is az aranyékszerek csengése kíséri.

A S Z T A L O K K Ö L T É S Z E T E

nagy vendégasztalok az öröm himnuszait zengik minden időben. De a nagy vigasságok mellett szükség volt egy más lelki hangulatra is. Az elborult kedélynek, a magányos embernek, az édesszavú szerelemnek is szüksége van asztalokra. Ezek a meghitt érzésnek, a halk tête-à-tête-nek szentelt helyei. Olyanok, mint a viharos zenekari suite-ek után felcsendülő finom szonáták. S ezeknek az asztaloknak is megvan a maguk történelme: hiszen a nagy fényűzések bíboros hősei árnyában a halk érzések is mindig utat törtek maguknak, ha olyan költők ajkain csendültek meg, akik szívből és szívhez tudtak szólni. Az asztalok költészete vagy az emberekben van, akik körülülük, vagy a rendező láthatatlan kezéből fakad. Aki terítékeit összehangolta, az asztal magányát kijelölte, alaphangját megütötte. Mikor a római császárok mulatságai mindent a csömör és mámor halottas pompájába fullasztottak, költőik ajkain a tiszta vágyak lírája csendült fel. Horácius megvallja, hogy szellemét a kívánatos sülték illata és a gyöngyöző bor színe a költészet magasságába repíti. O az első gourmand, aki ezt az emberi érzést költészeté tudja finomítani. És a szép élet élvezetében époly tudatos, akár a költői formák feltalálásában. Jól ismeri az umbriai vaddisznó pecsenyéjét, Sorrento főzelékeit, Phalernum mézzel kevert borát. Igazi világfi, aki a terített asztal gyönyöreit élvezzi, de megveti a felcseperedett újjgazdagok kicsapongásait. Hát még Ovidius! Erosnak ez átszellemült tanítómestere a gáláns

asztal ó-kori erkölceit zengi. Az Ars amandi-ból biztat és száll a fiatal férfihez, hogy csak halkan, lágyan érintse meg a kedves nő kis kezét, mikor együtt ül vele az asztalnál, közel hozzá és az isteni nő éppen kinyújtja karját, hogy a telt gyümölcsöstálat felemelje. Ezt a tanácsát bizonyosan sokan követték. De már kissé megfontolandóbb a szerelem művészetének egy másik ötlete. Azt mondja: te fiatalember, aki szerelmes vagy, ne titkold ezt az érzést a terített asztalnál sem. Csak bátran mártsd be ujjadat a piros borba és így írd fel a fehér abroszra lángoló betűkkel a kedvesed nevét!

A mai élet szemforgató erkölcsössége az oka, hogy sok minden, ami régi időben a szerelmes szívek összefűzését szolgálta, az idők kódén át groteszknak látszik. Hol van ma az alkalomszerzésnek ezernyi találkahelye, a szerenádnak és az erkélyjeleneteknek az a leplezetlen szívvilága, mely Shakespeare darabjaiban annyi kedvességgel nyilatkozik meg? És a trubadúrok, a német Minne-költők lovagi erényének egyik parancsolata, hogy mikor két szerelmes ül egymás mellé az asztalhoz, eggyé váljon ne csak a gondolatuk, a szívük dobbanása, de egy legyen az ételük is, melyet esznek, a bor és a pohár, melyet ajkukhoz emelnek. Mennyi mosolygó megjegyzés céltáblája volna ma az ilyen szerelmes pár e túljózan és hipokrita világban.

A középkor azonban a maga erkölcsi kánonjait a nagy emberi indulatok szabad viharzására alapította. A középkor az evés esztétikáját is fűszerezni tudta az illedelmes lírával. És nemcsak az érzések morálja, a finom virágkultusz is segít abban, hogy az asztali étkezés magasabbrendű élvezetté váljon. A középkor társas étkezéseinek is megvannak az ő Lucullusai, de ezek a Kelet és Nyugat színörömei számára s nem az érzékek mámorának terítik az asztalt. A gazdagság az arab kalifátus urait, mint Harun al Rasidot üvegházakba, déli növények közt felállított asztalokhoz csalja. Motawakir kalifának pedig azt az ötletet sugallja, hogy kisleány születési lakomáját a földön ülő vendégeknek a legszebb selyemterítőkön szolgáltatassa fel. Aranyos áloék, gyönggyel és ékkövekkel hímzett figurák tarkítják a szöveteket. És jut a zsebek számára is a guruló aranyokból. Hát az a Fortunátus nevű költő, aki az ő ebédlőjét a Krisztus utáni kilencedik században zöld repkénnyel, mákvirággal s liliomokkal ültette be, vajjon kevésbé volt lírikus, mint a kalifák? Ezek a trubadúrok s ezek a költők, akik még ujjaikkal szedték ki a tálakból a húst, már piros bársonnyal takart emelvényre állítják a vendéglátó asztalt. És talán ennek az evőeszközökben való elmaradottságuknak köszönhetjük azt a finom hímzésű kendőt, a doublier-t is, mely az asztalfutónak az őse. Amíg csak a líra és a színöröm

uralkodik e lovagvilágon: virágos szövetből, vagy csipkéből készül. Ámde, mikor elhatalmasodik a pompa és gazdagság, ezüsttel foglalt tükör kerül az abrosz közepére. Erre a tükröző felületre állítják azután a dús aranytálakat.

Mert ne higgyük, hogy a középkor erőteljes érzelmi élete ellenére mindvégig megmaradt a romantika asztalainál. Nagy Károly udvarából a festői és meseszerű asztalművészet pompája indul útnak a frank, burgundi és meroving udvarokhoz. Mikor az ő ünnepi lakomáikról esik szó, a középkori apródok, nemes kisasszonyok egész ragyogó szertartásmenete felvonul emlékeinkben. A roskadó asztalokat pedig a hatalmas ezüstitálakra helyezett vadak és szárnyasok festői csoportjai díszítik. Fácánok szétterjesztett szárnyaikkal. A tarka sült pávák, aranyozott fejükkel és ugyancsak aranyba futtatott lábaikkal. Virágos tavakban úszó sült halak. Az akkori színszomjas szemeknek bizonyosan sokkal többet nyújtottak, mint az éhes gyomroknak.

De mi nem az asztalterítés bandériumairól akarunk beszélni. Hanem a gasztrikus élvezet lírájáról. És ilyenek minden időben vannak, mint kis ezüstsálak a reneszánsz bíborába szőve. A sivár történelem is színessé válik. A legpoétikusabb mondák a hajadonserlegek körül csoportosulnak.

A németek vaskos, egészséges anyagiassága a terített asztal számára egész csomó ezüstedény formáját teremtette meg. A széles fõdeles serlegektõl és a vidám pokályoktól egészen a kecses állatokkal delfinekkal, angyalokkal telerakott ezüstpoharakig, végtelen változata az ivó-alkalmatosságoknak. A mesterség nagy virtusa mellett a képzelõtehetség jókedvû hömpölygése. A lakodalmas edényeknek is nagy a változatossága. Az üvegpoharak tízezreit lehetne összeszedni a legkedvesebb menyasszonyképekkel, lakodalmas táncokkal díszítve. Egyikbe vésvé, másikba köszörülve, harmadikra festve, tarkán vagy szürke grisaille-lal, aszerint, hogy micsoda rendü völegény ajándéka volt. De mindezeknél kedvesebbek a hajadonserlegek.

Ezüstfigurája ennek a pohárnak egy asszonyt ábrázol, akinek két feltartott karja közt egy kisebb serleg van. Ez a kicsi pohár nem nagyobb, mint egy jókora gyűszű. Ebbe öntik a menyasszony borát. Viszont a nagyobb, asszonyforma ivóedénynek a szoknyájába önti a völegény az õ italát. Már most ez a furfangos serleg akként van megszerkesztve (a két feltartott kar közt a gyűszűpohár úgy helyezõdik el), hogy a völegény teljesen kiihatja a maga borát s a menyasszonynak szánt italból egy csepp sem ömlik ki. És egy udvarias mozdulattal kínálhatja meg az õ kedvesét.

De lehet-e vajjon végig elsorolni a történelmiírásnak minden adalékát, mely a szerelmes és érzelmes szívû emberek asztalaihoz odatûzte a líra ajándékait? Elégedjünk meg annyival, hogy a terített asztal is részese minden korban annak a színjátszásnak, melyet a fõrangúak mûvészettel, erkõlccsel, kosztümökkel és irodalommal folytatnak. Ezért jut helyük a versaillesi park fái alatt a lírikus hevílet asztalainak is. Az elragadtatás nagyszerû szigetei mellett — Plaisirs de L'Île enchantée — mikor a kastély kertjében folyik a tánc, ropog a tûzijáték, ragyog a ceremónia, harsog a trombita és eped a fuvola, ott vannak a sóhajtásos kis lugasok is. Bennük Rohan herceg figyelmességével terített asztalok. Kis, meghitt asztalok, melyek mellett verseket recitálnak, epigrammákat röppentenek fel, lágy gitárt pöngetnek ánizsos illatot lehelõ elõkelõségek és hajporos dámák.

A magányosság költészete a mi idõnkben sem szunnyadt el. Sõt csak erõsödött az emberi ösztön: bensõségessé tenni a kedvessel együtt való étkezést. Holdfény, vízpart, tájromantika néha fantasztikus segítõtársává lehet az ilyen rendezésnek. De intézményesen is él az ilyen asztaloknak egy fajtája abban az országban, melynek legtöbb a fogékonysága a bizalmas együttlét ünnepi formái iránt. Az angol terített asztalnak éppen a bizalmas együttlét ünnepi tisztasága adja meg szépségét. A hófehér abroszon

kristályos némaságban remegő poharak, ezüstök, porcellánok, a feltétlenül szükséges cserepes virág és a lámpaernyőn átszűrt fény. Az angoloknál régi szokás a »chafing-dishes« étkező formája is két-három ember számára. Az ilyen reggeliző- vagy teázó-asztalnak még az sem szükséglete, hogy terítve legyen. A rómaiaknál is úgy volt, hogy a reggeliző-asztalt csak jóillatú füvekkel lemosták a szolgák. Az angolok politúros lunch-asztalaival is gyakran csak ezt cselekszik, de viszont a terítékek alá igen finom kezek kis asztalkendőket tesznek. A többi aztán már annak a szerény kis kezecskének a dolga, mely ott az asztalon készíti el szamovárbán a teát, a nyeles ezüst gyorsforralón keveri és süti a sajtos tojáslepényt vagy a szalonnás tükörtojást, az apró szardíniát s mindenféle egyéb jókat. Amiket egy sportokban edzett angol szívnek éppen úgy nyújtani kell, mint az érzelmeket és a költészetet. Mert nemcsak a dal és a szerelem: a jó gyomor is istentől való és örök.

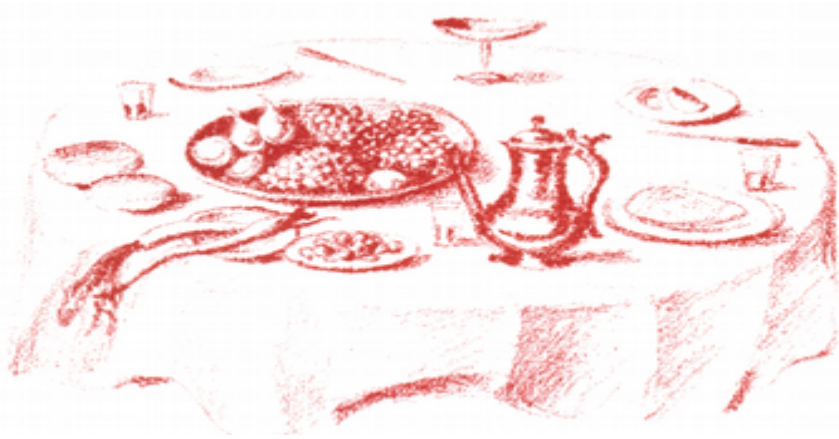

estői gyönyörűséget keres a szem, mikor a középkor átfordul az új-korba és a megrendült emberszívet felváltja. A középkort scholasztikus bölcsek, rajongók, dalköltők és kőfaragók formálják, a renaissance-ot díszítő-festők és ünneprendezők. Az örömtől mámoros élvezetek forrása a római asztal. A szív tiszta, derűs formái a középkori asztal magányában lángolnak fel. Az újkor hajnalhasadásán a terített asztal anyagok gazdagságát és az élet élvezését szolgálja. Előbb művészek sorakoztatják ezt a sokféle anyagot festői rendbe. Aztán bűvészek ügyessége, boszorkányos találékonysága csinál belőle látványos mulatságot. Mi a kettő közt a különbség? A renaissance terített asztala csupa pompa, de egyetlen szín- és illathangulat, mely fölött a festők fegyelmező keze rendezkedik. Hogyha nem festőké, legalább festői látású udvaroncoké. Mikor a Mediciek és egyéb olasz főnemes-családok a tizennegyedik és tizenötödik században lakomát csapnak, akár Flórencben, akár Milanóban, akár Budán vagy Lengyelországban cselekszik ezt, abban nemcsak a jóféle ételek és italok, drága ezüstedények és kandeláberek, virágos tálak és gyümölcsös kosarak szemet és száját csiklandozó tömegei sorakoznak fel. Hanem az arrasi szőnyegetől, a falat borító arragoniai kendőktől egészen a lombok sátorával és élővirágokkal futtatott galériáig mindre kiterjedt a vendéglátók gondja. Ha megnézzük a lakomákat, melyeket Rembrandt festett, egy-egy hattyús, pávás ezüstitalat helyezve a roskadó asztal közepére, kicsinyített tükörképét látjuk az elsuhant életnek. Ha elolvassuk a krónikákat, melyekben Vasari, Aretino és mások kortársaik cécóit leírják, halk ütemeit kapjuk az egykor lüktető vérkeringésnek. De ha képzeletünk kiegészíti a képeket és olvasmányokat, olyan cavalcade-okra fogunk bukkanni, melyekben az élet minden szépsége egyesül. A főlépcsővel szemben elhelyezett dobogós,

szőnyeges asztalhoz zene harsogó kürtjei mellett vonulnak a vendégek. Minden sültnek, süteménynek, új fogásnak betálasát ragyogó escortok, fényes apródok kísérik. A tüneményes tollú pávák szájából égő essenciák illatfelhői parfümözik a levegőt. A jeges szörpök előtt nagyszerűen zöldelő gallyakat s virág-arrangementokat hoznak be. Ezek arra valók, hogy illatszerekkel lelcsolt lombjaik elkápráztassák a szaglózereket. Egy egész mágikus zenekara a szemet, fület és orrot bódulatba ejtő látványoknak. De még mindig a festő tartja kezében a rendezést és az ő céljainak rendelik alá a többi. Ámde amint a vagyonok, a gazdagságok halmozódnak, úgy nő az étvágy is. Nem az ételek utáni vágy ez. Nem is a szem hizlalására való, csak a drágaság meglepetéseire való várakozás éhsége. A tizenhatodik és tizenhetedik század sem csökkenti, sőt inkább növeli ezt az étvágyat. A renaissance-fejedelmek mellett ott vannak fogyasztókul a renaissance-pápák, mint például V. Pius pápa, akinek szakácsa (Bartolomeo Scuppi) a cukrozott madarak, a mézeskalácspaloták, és a marcipánból készült kertek csodáival kedveskedett ura lakomáin a vendégeknek és báméskodóknak.

Mikor azután az olasz luxusművészet áttevődik a tizennyolcadik században Franciaországba, a terített asztaloknak olyan tündérajátékai következnek Versaillesban s egyebütt, amilyent sem addig, sem azóta soha látni nem lehetett. Csakhogy ezek már nem a derűnek boldog élvezéséből s nem is a sokféle szín és illat mesteri elrendezéséből támadnak fel. A tizennyolcadik század józan életérzése, természetes bölcsessége hozza őket létre.

XVI. Lajos híres nagyevő volt és lakomái is a falánkság tömegjátékai. XV. Lajos finomnyű barátja a ritkaságoknak, csemegéknek, zamatoknak. Rokokó-vigasságainak exotikus fűszerek, kápráztató színek adják meg a savát-borsát. Lepautre és mások rézmetszetein ott látjuk ezeknek a gáláns étkezéseknek egész színjáték át, kulisszáit, tömeg-szereplőit. Csakhogy akkor már nem a festő volt a komédiák rendezője. Hanem mindenféle bűvészek, ügyes ezermesterek mozgatták a gépezetet. Hogy nevezték őket? Hol maître-chef-nek, aki az örömök mestere. Hol fleuriste-nek, aki a virágok varázslója. Hol sableur-nek, aki festett homokból, cukor- és üvegporból a legcsodálatosabb perzsaszőnyegek mintáit tudta pár perc alatt az asztalon kikeverni, hogy aztán egyetlen vízcsepp elmossa az egészet. Volt aki a confiturier du roi címet kapta, ez a marcipánok, gelée-k, viaszfigurák, cukortemplomok és draganttszíták városképeit tudta vesszőjével elővarázsolni. Hány ily híresség nevét olvassuk, ha Voltairet, az Encyclopédiát, Grand D' Ausstyt, vagy Mme de Sèviigné iratait böngésszük. Volt köztük

egy Seguin nevű, aki papirosból készült virágokkal megszégyeníté az élő természetet. De Mária Antónia előtt egy Beaulard nevű úr még különbet produkált: az ő selyemvirágai ott, az asztalon nyíltak ki. De ez a csoda is csak addig tartott, míg ageniális Carade meg nem jelent. Ez azután elővette pálcáját és az egész ebédlőteremben olyan téli tájképet teremtett, hogy csak úgy dideregtek a vendégek, amikor a korcsolyázó, favágó, jégtörő cukorbabákat meglátták. De egy perc — és a túloldalon már a tavasz nyílt, rügyek fakadtak a magnoliafákon, madarak füttyültek és balzsamok illatoztak-

Azt hisszük, mégis az építészek voltak az étkezési varázsjátékok fő-főkarmesterei. Köztük Lorme-ot emlegetik legtöbbit. Hiszen azokat a tálakat, gypágyakat, virágos, gyümölcsös, szökőkútas parkocskákat, mázsás ezüstedényeket, kristálycukros pagodákat, a meglepetés aknáit és alagsöveit mégis elsősorban építeni kellett, Előbb az alapjukat tükörrre, fémre, jégre ráhelyezni. Ez volt a „surtout”. E körül, mint hegynek serpentinútja, vagy mint körülfutó emeletsorok kerültek az ételek és tálak építményei. A „desserts montés”, mint akkor nevezték a német Aufsatz-ot. De mindennek a teteje mégis a „pyramides des desserts” építése volt. Akkora hegyek egymásra rakott edényekből, tálakból és tutti-fruttikból, hogy külön ajtókat kellett a falakon törni, hogy az ebédlőbe behozhassák őket.

Ám nemcsak a franciák voltak e mesterségnek értői. A német fejedelmek udvaraiban is kivirult a terítés művészete. Ők ezt úgy nevezték:

Schauessen. És Nagy Frigyes udvarában Sanssouciban aligha volt kevesebb az ezüstfigura, pegazusból, vízi tündérből, tritonból, úszó hattyúból össze-rótt tündérkastély az asztalokon, mint a selyempapiros-tájak csodája a Napkirály udvarán. 1613-ban Münchenben fejedelmi esküvő volt és ezen a lakomán az asztal tetején volt egy lovacska. Ez a lovacska ott állt egy kis pavillon kellő közepén. Ha ez a kis ló patájával rúgott egyet, a lába nyomán forrás fakadt, amely végigcsobogott egynéhány sziklás tájon s mire a völgybe ért, szökőkutat mozgatott, muzsikált és egy ragyogó kis ezüsfolyót emelt a levegőbe. De nem lettek volna igazán németek ezek a bűvös-bájos mesterek, ha ördögös tehetségükből nem csináltak volna igazi rendszeres, N akadémikus, fizikális tudományt. Az ő mestereiket tehát nem a fleuriste címmel tisztelik, hanem valóságos professzorok ezek, mint ama Promotor és DekanProf. Christian SigismundGeorgi, akiawittenbergai egyetem 1755-ik évi nagy látványos evéseinek tervrajzát készíté el a cukrászok, szakácsok, kalligrafusok és egyéb mesterek számára. És hogy a jó német háziasszonyok is elsajátíthassák ezt a tudományt, Danzigban 1785-ben „Unterricht für ein Frauenzimmer” címen még kézikönyvet is szerkesztettek a sokrétű mesterségről. Természetesen sok szép és szemléltető rézmetszettel ékesítve azt.

Csakhogy nem lehetett már fokozni az anyagok, a drága holmik pazarlását. Nemcsak ördögössé, nehézkessé is vált az asztalok gépezete. Hasztalan váltotta fel a nehéz óntalakat a könnyű ezüstitányér, a súlyos rézgyertyatartókat a szikrázó üvegsillár, a mázsás bokályokat a kecses, római formájú üvegpohár, a sokféle virágkehelyre emlékeztető üveg, a könnyedén ívelő nautilus-serleg és a csillogó hegyikristály-edény az előző idők nehéz fémjeit. A cukor-, a viasz-, a mézeskalács-figura bizony nagyon is mulandó ékességek voltak. A sokféle asztali varázsló lehellet-épületeket szeretett volna teremteni. Egy olyan anyagról ábrándoztak, mely könnyű, mint az álom, légies, mint a kandírozott torony és mégis tartós, mint az acél. Színes is legyen, kecses is, kagylós hajlású is legyen, formálni is lehessen belőle tálat, surtout-1 és virágokat, tarkaruhás emberkéket. Edényeket s figurákat.

Ebből a sóvárgásból született meg a porcellán. Jól jegyezzük meg: nem a Böttger alchimista kapzsisága, tudásszomja hozta létre. Hanem mint minden technikai újság: a tökéletesebb és olcsóbb építőanyag, a könnyebb funkció szülötte. Benne volt a levegőben a vágya. Az asztaldísz építői teremtették meg. Mint ahogy a katedrálisok gótikáját, légies tornyait a középkori építők vágya teremte meg, kik csipkefinomságú kőépületekről ábrándoztak.

Ettől fogva tehát a porcellán lett az asztal legfőbb dísze. Ami szépet

Meissen, Nymphenburg, Höchst, Sèvres mesterei színben, formában ki tudtak gondolni, odakerült a fejedelmi asztalokra. A királyok és hadvezérek ajándékai, a születésnap megkeletések, a szárazföldi és tengeri csaták emlékei, a nagy városok szervicéi mind megmaradtak múzeumokban és palotákban. Habár megfogyva és törve is. Ott van mindeniken a tizenharmadik század asztalának, röpke fantáziájának stílusa. Még egyszer fel-lángol a görög istenek alkonya: vízitündéreinek, gnomjainak, pajkos faun-jainak hitregéje. Mint egy utolsó tűzijáték a száműzött istenek parkjában. De már közékük keverednek a népies romantika kóbor alakjai is. Az uccai táncosok, az arlequinok, a commedia dell arte alakjai — utánozhatatlan kecsességű mozdulataikkal, arcocskájuk finom éleivel. És stílusban, színben» mozgásban mind össze van hangolva azokkal a nagy tálakkal, kancsókkal, csészékkel és tányérok-kal, amelyek közeit a mozgalmas figurákkal töltöt-ték ki. Csak így, ebben az összhangban érthetők meg a mai porcellángyűjtés el-árvult figurái. A rokokó csodálatos árvái, a szertezüllött családok földönfutói. Az ilyen szervicék közt bizonyosan az az 1900 darabból álló meisseni porcellánkészlet volt a legszebbek egyike, mely máig is megmaradt Pforten kastélyban (Lausitz). Kandier Joachim János (1735-75-ig dolgozott) híres hatyús evőkészlete ez, melyet a nevezetes szász miniszter Brühl gróf csa-ládjának készített. Kandier egész virtuozitása ott lángol ezen a büszkén formált, száz-meg százféle vízi najádtól, sziréntől, hatyútól hemzsegő étkező-

készleten. A vadaknak, a madaraknak, a természet és a mítosz alakjainak merészröptű mintázó ja ő, aki szenvedélyt és édes örömeket, vadságot és álmot, valóságot és mondahangulatot tud az ő fehér porcellánjain és enyhe dekorjain kifejezni. Az idők pedig szálltak, szálltak a porcellán és az ő gyártói felett s a legendák világa csak teljesebben: a japán és kínai sárkányok^ a pagodák, a titokzatos tatár lovasok, a mesebeli mandarinok világával. És új színek gyűltek ki a Kandier palettáján: korallszínű servicék, bíborvörösek, papagályok tarka faágakon, ritka énekes madarak. Nagy természettanulmányozó és ritka finom stilizáló művész volt ez a halhatatlan keramikus.

Nem lehet azt mondani, hogy csak az emberek ötletessége repítette előre a rokokó-porcellánt. Az udvari étkezések, az evőalkalmak szaporodása és a nemzetközi érintkezés fejlődése is gazdagították a formákat. Jött a kávé, a tea, a csokoládé divatja és ezeknek a forrón tálalt, kis csészékből fogyasztott italoknak más edényformák kellettek — már a női fogyasztók miatt is, — mint az előbbi időknek. A meissen gyár készítményei a Marcoli ni korszakában már evvel a finomabb itallal, reggelik és uzsonnák változott jellegével számolnak. Kecesebb hajlásúak, fogantyúik, füleik körvonala, díszítésük ázsiai motívuma ehhez az új tartalomhoz és rendeltetéshez igazodott.

Azoknak a nagy vigasságoknak pedig, melyeken királyi trónok, főúri dominiumok, emberek és osztályok élete úszott el, mindmáig leghívebb őrzői ezek a törékeny kis porcellánok. Csak egy szépen terített, stílusos asztalra kell helyezni egynéhányat közülök és múltjuk minden öröme egyszerre muzsikálni kezd. E porcellánok zenéje az elmúlt vigasságok harangjátéka.

Ült a társaság, ült a nagy veranda asztalán és lassanként elfogytak mellőle a szomszéd asztalok fáradtjai, szerelmesei, turistái és hóbortosai. A tóparton teli pofájával most kelt fel az a japán trubadúr, akit harsogó szerenáddal szoktak üdvözölni a kis olasz fürdők nászutasai és üdülői. Az ezüsthátolok és a magány megszépítette asztalukat, melyen még ott úszott az augusztusi éjszakának egész bánatos zenéje. Az egyik széken csendesen szundikált lehorgasztott fejjel a trubadúr s alakja vastag árnyékot vetett a holdvilágnál az asztalra. Mint egy gyászflór, mely csendesen leng, úgy hatott ránk, hármunkra, legvidámabb pajtásunk elköltözése az árnyékvilágba. Azt gondoltuk: ezt az utolsó estét Pán sípja mellett, kacagva fogjuk eltölteni. De a búcsúlakoma íze fanyarrá változott.

— Well — mondta a víg fregattkapitány és az asztalon álló nagy puncsostálban megkeverte az őszibarackokra öntött jeges bowlet, mely finom sercegéssel jelezte, hogy aromatikusan illatfelhővel áldoz a búcsúzás isteneinek. Végeredményében Wilde Oscar barátom sem tagadhatná, hogy a mai életet a hamis szonettek, a nagyvárosi barok és az elfajult szentimentalizmus rontotta meg.

— Osztom a nézetét, kapitány — mondta az örökké szmokingos, ragyogóan éber enciklopédista, — de az értelemnek némi helyesbítésével. Amit ön az érzelmesség áleleganciájának nevez, azt én a századok hamis patinájának nevezem helyesebben. Mylady csaknem egy negyedóra óta fordítja szemeit a tavak zenéje felé, sőt ha tekintetem nem csal, kissé el is érzékenykedett e nyárspolgári szezonmulatság szemléletén.

Az asszony, akit imígyen aposztrofált, isteni vállainak és a kivágott ezüst crêpe marocain ruhának egyetlen villanásával sem árulta el, hogy találva érzi magát.

— Ha ön megnézi ezeket az álgondolákat és talmibárcákat, bennük a boldog szerelem képzelt betegeivel, ön csak affektált érzékiségükre gondol. Én a hajócskák felett ringó lampionokon mosolygok, — szolt a bölcs.

— Valaha fáklyák szövétéke borult a lagúnák népére, Franciaországban a bengálfények kitörő vulkánjai reszkettették meg a nyáréji mulatozások egét. Tűzvarázs, égő balett, királyi monogramok, repülő flotta szállt az égre, hogy mint szivárvány és hamueső szálljon vissza. Ebből ma lampion, papír-gömböcske, vidám gyermekjáték lett. Tudja mi ez, Sir és — ha megengedi — Mylady? A dilettantizmus örökmécse. Az arisztokrácia elpusztulásán, az igazi nagy életörömeknek kimúlásán érzett gyász kicsiny szentjánosbogárkája a lampion. Ragyog, csillog, remeg ez a kis lángocska.

— Kell-e folytatnom a hasonlatot megszokott témánk körén? A terített asztalon az egész polgári tizenkilencedik században ilyen kis gömbmécsek égnek a lobogó fáklyafény helyett. A biedermeier-asztal a kedélyességé, de nem a díszé. Roskadozott a terítékek súlyától, a családi emlékektől, a valódi és hamis evőeszközöktől. De hol maradt a terítés nagy ragyogása? Yagy lehet-e ilyesmit kívánni egy kortól, mely útnak indította: a hamisítványokat, az ál-anyagokat, a galvanót, a kína-ezüstöt, a talmit? A nagyiparszázada ez, melyben Liebig a húskivonatot, Knigge a művelt társalgást, más vállalkozók pedig a terítéket és az élceket szállítják megrendelésre.

— Egy kor, amely büszke arra, hogy nemzeti, anélkül, hogy akár nemzeti érzületének, akár ősei internacionalizmusának zamatját meg tudná éreztetni. Vagy Önök hisznek abban, hogy az amerikai asztal amerikai, mert az Unió gyermekei szeretik a kerek, nagy formát körülülni és az asztalt olyan papirosabrosszal leteríteni, melyet mulatságos figurák, groteszk állatképek futnak körül, megismételve magukat a papírszalvétákon? S hogy a német terített asztalnak nemzeti sajátságot ad, ha esetleg Teutonia fiai fölött egy fakarika lóg, virágos gallyakkal, gyümölcsel bevonva, égő színes gyertyák fényében reszkette, mialatt érzelmesen fűjják alatta a polgári Loreleyt?

— Very well — ríposztzott az arannyal hímzett tengerészkapitány —, de azt csak Ön sem tagadhatja, hogy az angol családi asztal az ő színes lámpaernyőjével, virágaival, kristályaival, vakító fehér damasztjával és aranyperemű porcellánjával valóban merry old England családias derűjét árasztja? Hiszen ez egy darabja a puritánizmus nagyrabecsült történetének.

— Hódolatom az Egyesült királyság asztalainak, My lord. De amit csodálok bennük, nem az asztaloknak puritán és fakó dísze. Hanem a nevelő szellem. Ah, Hogarth ideje, mikor az esquireknek aranyos serlegeket és

valódi Adams-székeket méltóztatott a szép szőke hercegnők hátához vágni, ez mégis csak inkább az én időm volt, mint ez a mai. Kissé vesztett eredeti színeiből, hogy úgy mondjam. De a szmoking: egyenruhás gavallérokat, komoly gentlemaneket, jól fésült üzletembereket nevelt a családias diner számára. Elismerem, van nemzeti és pedagógiai zamatja, habár a Gainsborough és Romney-képek térdnadrágos, aranycsatos cipőjű gavallérja némileg mulatságosabb lehetett is a mai zsakettos, unalmas teniszfiúknál.

— Ízlés, elegancia, mértéktartás, kétségtelenül mind megvannak e polgári erények a tizenkilencedik század végének és a huszadik századnak művelt családi asztalán. Csak ne volna mindebben valami, ami oly véresen dilettáns, vagy ha szabad e szebb szót használni: iparművészies ebben az asztalterítésben. Egy-két évtizeddel ezelőtt ebben a nemből a legkülönfélébb kiállítások járták. Versenyek, melyeken nem jockey-dresszek, hanem tarka abroszok színeiben lovagoltak jó német háziasszonyok. Asztalokon persze s még hozzá hideg asztalokon. Úgynevezett differenciált ízléssel. Egyik sárga, másik zöld színre hímzett asztalfutókkal. Egyik empire karos gyertyatartókkal, másik számócákkal és virág-girlandokkal nyerte meg a futamot. Mondhatom Önöknek, hölgyeim és uraim, csak a differenciálódott sznobizmustól mentsen meg az Isten.

Mignon, aki mindeddig csak ajkainak néma csucsorításával vett részt a polgári osztály ellen folyó szélmalomharcban, most hirtelen és kissé sértődötten a tudós értekező felé fordult:

— Szóval Ön ép úgy ellensége az angol asztal uniformisának, mint a szabadon felröppenő egyéniségnek, mely a — mondjuk — az asztal-díszítésben éli ki magát. És Ön nem is talál vigasztaló mozzanatot a jövőendő lakomáinak perspektívájában? Tehát tökéletesen pesszimista marad?

— Csak egyetlen archimedesi pontja van reményeimnek, ó bánatos királynőm — és ezenközben finom elismeréssel simogatta meg a szőke, fitos szépség meztelen kezét — és ez a nagy szállodák ebédlőinek splendid egyszerűsége. Az eszközök, melyekkel dolgoznak, még ma is nobilisek. A Grand Hotel Romában fehér lakkozásokon és vörös szőnyegekben sárga selyemernyők fényével operál. A Carlton-t Londonban a délutáni teán átszűrődő

halk muzsika különbözteti meg előnyösen a berlini Adlontól, ahova viszont a kiszolgálószemélyzet kifogástalan eleganciájáért járnak az ilyenekben nem nagyon elkényeztetett amerikaiak. A Meurice Párizsban az ebédutáni likőrökhöz olyan operaáriákkal kedveskedik, melyek kárpótolnak az asztalok szükszavúságáért. És ma már óceánjáró Cunardereken vagy Hapagokon az úszó szállodák egyikén-másikán is kibontakozik valami a hajdani internacionalizmus életformáinak fényéből, Ha van is ennek egy kis nagyipari mellékíze és dollárcsengésű melódiája: nem baj. Egy kor operáljon a maga stílusával. És megvallom: a dilettantizmus apró lampionjai közt bizonyos örömmel tölt el, ha a szakács egy szépen spékelt és művészileg formált hattyú formájában adja nekem a strassburgi libamáját és ha a cukrász egy jeges delfin hátán úsztatja be az illatos parfét. A hivatás elvégre mégiscsak becsületesebb dolog a műkedvelősdinél. A cukrászatban is. — Elég, tanár úr, ne folytassa az Ön múlt századi régészeti kutatásainak útleírását — szakította félbe rózsás cimpáiban is nevetve a bűbajos Mignon. Mi holnap szétszóródunk — engem Alexandriába várnak egy szerződéses vendégszereplésre s nem akarom az Ön meleg és fiatalos gráciáját, melyet kilenc este nyújtott, a tizedik este promincliillatú bölcsességével elhomályosítani. Röviden tehát csak annyit. Önnek sejtelve sincs róla, hogy a világon szerte a női egyéniség, az átszellemültség és a vizionárius lélek bontakozik ki az uralkodó eszmeáramlatokból. Ehhez alkalmazkodik egy észszerű gastronomia és egy expresszionista jellegű asztalterítés, mint világézés. Ön jól tudhatná, ha nem volna oly ellensége a modern eszmevilágnak, hogy a jövő zenéje a sokszögű asztal, a jövő tányérformája a polygon sokszög, mert a csirkecomb is szögletes, a jövő pohárformája a minaret, a kupola, a harlemi tulipán, mert ezekben extatikus lélek lobog, a jövő késnyele lapislazuliból van, a végén a jó, az okos, a megnyugtató Buddha-fejjel és a jövő nőjének egyetlen virágkelyhe az asztalnál: a zöldszínű üveg-hamutálca, aranygyűrűjén egy szép bevéselt felirattal, melyet a rozettei körül olvastak le és a bódító füstök istenségéhez intézett fohászból van véve . . .

... A bajazzo, aki csendesesen szunnyadt eddig, most végleg megbicsaklott és a hold a nedves japán tájképtől búcsúzni készült. Halk sóhajok szálltak a lobbanó lampionok alól. Valahonnan mélyről, mintha Osiris kezdett volna zümmögni afrikai jelmondatokat, és a társaság fázva búcsúzott.

Garderobe-ok mélyéről

N A P E R N Y Ő K

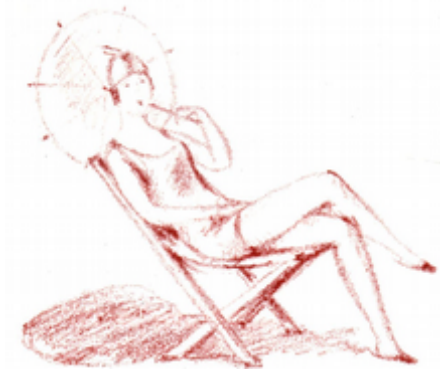
Habár kissé mostoha gyermeke is a mi korunknak, — aminek okairól alább még szó lesz, — nem szabad, hogy akár ősiségében, akár családfájának előkelő hajtásaiban bárki is kételkedjék. Egy napernyő ugyanis lehet olyan kicsiny, kokett és csipkés, mint egy kurtizánnak a hálóinge, akkor sem lehet ráfogni,, hogy ne származna nagyon régi és nagyon unalmas családból: az ernyő-féléknek (*umbrella domestica*) sokgyermekes familiájából. Aki látta a mai cingár, gombfejű angol esernyők nagyhasú bácsikáit, a Vormärz idők viharaiban oly sok szerepet játszott paraplikat, meg is érti, hogy a csöppet sem kecses ruházati póttartalékosokon miért élcelődtek annyit kétszáz év óta a mókacsinálók. Balzac, a budoáritkok ez élesszemű Darwinja ugyan egy szerelmi viszony gyermekének nevezi az esernyőt, amelyben egy finom női kalap volt az anya és egy sétapálca a bestiális erőszaktevő. De ha ez nem is igaz, annyi mindenestre bizonyos, hogy sok jó nem jutott osztályrészéül annak a Hanway Jánosnak, aki 1750-ben az első esernyőt feltalálván, sétára indult alatta. Ugyanis nemcsak kicsűfolták, lekopték, de még azonkívül majd hogy agyon nem verték a dicsőt a falujabeli gyerekek, amiből az látszik.

hogy nemcsak a könyveknek, de az esernyőknek is megvan az ő fátumuk. A nagybácsinak e jóleső megcsúfoltatása után hadd mondjuk most el, hogy a családnak a nőnemű ága, a sikkes napernyő az örök fiatalság, a rüssökkel szegélyezett gondtalanság rózsaszín ege alatt már az ó-kori Hellasban vígan mosolygott a fiatal urakra. Hogy igazi nő, igazi Szép Heléna csakis evvel ütött az udvarlója vállára, mikor meghallgatta. És ezt törte el az ura hátán, ha az megcsalta. Ez így volt az ó-kortól... ki tudja meddig. Madame Pompadour idején még biztosan így volt, mert azt a fajta zöld ernyőt, amelyiknek a nyele lehajlik, mint egy hoppon maradt vőlegény, már ősidők óta Pompadournak nevezik. Így nevezték már a tizennyolcadik században s így nevezték még az Eugénia császárné idején is, a tizenkilen-cedik század hatvanas éveiben. Azonban volt egy időszak életében — a francia forradalom évtizedében — amikor a merveilleusók tartották kezükben a nyelét és akkor a polgári társadalom megrökönyödésére egészen furcsa néven nevezték e fess jószágokat. Hol Párizs sarának, hol bolha-combnak, hol meg lelkes nympaha lapockájának nevezték őket és hogy ezt a különös becéző nevet kissé szagtalanítsák, jó sok kölni vízzel locsolták a — napernyőt. De vice ide, vice oda, az észszerűség, a felvilágosodás, az angol józanság nem azért lett úrrá 1780-ban a világon, hogy a napernyő megmaradhasson abban a gondtalan napsütkezésben, amibe a feudális világ ringatta. O is áldozatává lett szegényke a modern célszerűségi gondolatnak. Így tudjuk, hogy már 1815-ben szabadságot kapott valaki egy olyan ernyőre, amelynek a botjában egész írógarnitúrát lehetett elhelyezni. S ha valami egyszer elkezd célszerű lenni, akkor az meg nem áll a lejtőn. A napernyő, melynek a belét megfűrták, lett panoráma is, amelybe kis kémlelőüvegen néztek be és Nápolyt lehetett látni a Jezuvval. Lett lorgnon-tartó, mint a legyező is anno dacumal. Hol van a lefelé zuhanás vége? A múltkoriban egy százéves sikkes kis zöldszelyemgomb-napernyőt láttam — nagyanyáink kezében „knicker”-nek nevezték — egy porcellánvázába volt dugva és villanykörte izzott alatta. Régen palotahölgy volt, —

most komornává degradálták. Kell-e bővebben magyarázni, hogy a napernyő fátuma meg volt pecsételve abban a percben, melyben ... Melyben először támadt fel egy asszonyban az a gondolat, hogy a nap ellen is lehet vele védekezni. Tanagrai nő fején, Szép Heléna vállán, merveillesők karjára szíjjal fűzve édes és öntudatlan csábítás eszköze volt. Senkisésem gondolta, hogy a napsütés ellen védekezni kell, hogy bárkit és bármit is megvédene, csak azért, mert véletlenül napernyőnek hívják. S ezért minden igazán gáláns korban pikáns kis távcsövé, vagy kalapos törre zsugorodott össze, csontnyéllel és relief-faragásokkal... Dehogy napellenző legyen, mint egy roletta?... Most újra feltámadását ünnepli. Egypár év óta újra ott virít a mondaine szép kezében, piciny és tarka mivoltában is izgatón, cellulózé- és ebonit-fogantyújával és szűzies szemérmességgel. Megint csak azért, mert semmi célszerű élethivatása sincs. A mai divat hölgynek, aki órákhosszat fürdik a napsugárban, nincsenek szeplő-aggodalmai. De néha szüksége van egy erős színreflexre, vagy egy titokzatos kis claire-obscure-re, amelyből érzékien rajzolódik ki az áll vonala. Ameddig az asszony szépségének él, minden egyéb cél és szándék nélkül, addig élni is fog a bujdosó-szellemű napernyő.

Nemes Clement D'Estournelles báró közeledni érezvén keresztényi alázatosságban töltött élelének végét, ama csillogó hívságokról, miket gyűjtött a földi tereken, rendelkezni kényszerült. Elmúló életének távoli tengerszemérről mint apró fodrok csillantak fel némely mámoros percnak emlékei. Büszkén tornyosodó életnek emlékei voltak ezek, foszlányai egy szép nyárnak. »Az élet nagy béguinage« — szokta mondani az istennel való megbékélés őszi verőfényében. Ebben a klostromban csupa nyájas arc és csipkés főkötő bologatott feléje, — néha kék szemek mosolyával melegítve. Egy anachoréta szelidsége maradt meg benne. Egykori szökelléseinek furulyahangjait már rég elfeledte a nemes báró. Élete négy szakasza szoborszerű tisztaságban áll emlékünkből. Volt kíváncsi madárjós, titkos alchimista, gárdatiszt és arkangyal-hordozó. Igen, mint költő, tudós, hős és bölcselő hordozta ő vállhoz emelt rudakon az élet sátorát. Nem lehet mondani, hogy amikor madarak röptét, titkos lombikok bugyborékolását figyelte, pusztán az istenes dolgok érdekelték. Oh a gárdatiszt aranyos vállrojtja alatt heves hadjáratok emlékei is dobogtak, hadjáratoké, melyeket úgyszólván kardcsapás nélkül vívott meg provence-i menyecskék és tanger-i kreol lányok ellen. Parázna életfelfogásából azonban öregségére mi sem maradt. Lelke megtelt azzal a titkos sejtéssel, hogy valaha már élt e földi tájakon s új életre fog megújnodni e lélek, mihelyst földi porhüvelyét elhagyandja. Ez az örök lélekvándorlásban való hitszépíté meg ájtatos öregségét. S ez sugallta végső rendelkezéseit is, melyekkel szinte búcsút vett a földi szépségektől.

Testamentumának sárguló lapjai át vannak itatva bölcsességgel, mint az őszi táj a dús tőkék szőlőgerezdeivel. Végső akaratát s ki nem mondott álmait tiszta kalligráfia val írta bele e lapokba, melyeket fejezetekre osztott és amelyek közt „a legyezők jelképes valóságá”-ról szóló íme itt következik.

Az én csodálatos légy szögyűjtemény emel hiánytalan teljességben kell megőrizniük örökösöimnek. Kusza életemnek nagy megtisztulását jelentették ők és mind tiszták voltak egykoron. Mint Jákob az álmok lajtorjáján, úgy emelkedtem fel rajtuk a mennyek országába. Ha megérintettem őket — egy mesevilágba röpítem, melynek rétjei daloltak, bokrai beszéltek, kapni világítottak. Egy vidámkedélyű őszám mondta egykor, hogy *L'éventail d'une belle est le sceptre du monde*. Csakugyan: a legyező tündérvilágok jelbeszéde — annak a nagyon kevésnek, aki ezt megérti. Úgy emlékszem, hogy az első élmény Velencében tárult fel előttem. A legyezők — északafrikai struccok piros és kék tollkoronát — ott úsztak egy lakodalmos gondola peremén. A csontnyeleken a délelőtti levegő roskadozott és a bárkák mintha a régi gazdagság terhétől roskadoztak volna. Ünnepek gyűlt fel a szívémben. S nem csoda, ha rabjuk leltem e kacér és finom jószágoknak.

Attól fogva gyorsan és könnyű mámorba ejtett minden legyezősuhogás. Valahol egy olcsó pávatollas legyező hullott az ölembé. Indus asszonyok készítenek

ilyeneket, úgyhogy olyan finomra tépik a foszlós tollakat, mint a selyemszálak. S ime, én indus miniatűrnek a közepén Indra isten vagyok. Es ahogy ülök összekuporodva, meztelenkeblű rabszolganők suhogtatják a nagy pálmalegyezőket körülöttem. A selymes fővényen büszke pávák sétálnak. Jámbor braminok meg papok vigyáznak a szent állatokra. Azután valaki ajándékba hozott nekem egy régi kínai selyemlegyezőt. A Tsing dinasztia idejéből való. Cseresznyevirágok vannak ráfestve szálló darvakkal, s az ilyen legyezőkről azt tartja a régi monda, hogy aki suhogtatja, azt megcsapja a növénynek kellemes illata. Lám, nekem mindig, mindig más kábulatot jelentettek. Voltam császár, akit költők vesznek körül. Voltam görnyedező kuli, aki a legyezőfestők között aranyport hint a kifeszített selyemre és ágakat fest rá. Most egyszeribe megnő az alakom. Megnyúlok. A kezemben levő legyező hatalmas nyeles csapóvá gömbölyödik. Gyönyörű teaház sárgahomokos udvarán krizantémumok közt táncolnak a gésák. Es a legyezők kivágott laternáin át kukucsálnak a mikádóra

mester vagyok ebben a percben. Mint japán bűvész csapkodom a levegőt a levegő hatalmas tányérjával. A feleresztett papírlapkák pedig szállnak, szállnak a levegőben és a mikádó mulat. Nincs világ, égtáj, történelem, amelynek tátongó

torkába bele ne repülhetnél, ka megcsap a levegő varázsa. Nézzed a kis Tanagra nőinek cserépfiguráit a kifésített levegővel. Ha az istenek kedvesek, Vénusz kertjébe röppensz és pávává változol, akit a meztelen Júnó őrzetére rendelt valamelyik féltékeny istenbarátja. Nézzed a vatikáni körmenetben színek szírványában pompázó flabellumokat, melyekkel svájci gárdisták suhogtatják üdvözlésüket Szent Atyánknak. És eszedbejut a pávákról, hogy azok halhatatlanok India óta és a mi egyházunk jelképein át. A pávák halhatatlanok, mert ősszel lehullván tollazatuk, megújhódnak, miként a lélek az őfeltámadásában... Az isteni csodák ragyognak elő e jelbeszédből s ezért választá őket a lélek jelképéül az ősi évezredek mitológia. Ama négyszáz és egynéhány levegő közt, melyet örökül hagyok, vannak titkos anyagiak és rejtelmes illatúak. Jórészt olyan századok gyermekei, melyekben

kabbalák és figyelmességek közt úsztak az élet tavain a finom lovagok és a nők. Portugál hajósok, akik távoli óceánokról fáradtan jöttek vissza, elhozták a tollegezők halálát, az összecukó levegők formáját. Es ime: a későrenaissance olasz

boltjaiban a szorgalmas szemfényvesztők hatyúnakmeg koppannak bőrére festett levegőket áruigattak. Tudtam, hogy a kóklerek ravasz kurafiak. De megejtettek meztelen Galateájukkal és fátyolos istennőikkel. És megvettem a közönséges kecskebőr-csodákat ... Hát még, mikor egyszer Cordobában ráakadtam egy igazi préseitvirágú bőrlegezőre,

amelynek finom bőre ámbraitlatban

pácohtalik, mielőtt kifeszítik, hányszor hunytam be a szememet e parfüm illatától! Ilyenkor keresztes vitéz voltam, aki illatos kesztyűket hoz a mórok földjéről a menyasszonyának. És a kesztyűt halkan megérintettem szájjammal. Mint hívó a szentségtartót.

A lélekvándorlást ugyan száműzte gondolatvilágából a hit, melyben nevelkedtem, de azt nem tagadhatta meg tőlem, hogy higgyek a dolgok lelkével való összefüggésében az én legbenső valómnak. Mert a nagy mindenségben kóborló csillagzatunknak apró planétái ezek, ruháink, fegyvereink, drágaköveink, amelyekkel milliószer fogunk összeakadni s fénycsóvát vetnek ránk. Másképp sírnom kéne, tőlük búcsúván, ha nem hinnék a dolgok végzetes összefüggésében. Legszebb rokokó-legyezőimmel én együttéltem már, mikor elefántcsontból és gyöngyházból való küllőiken még friss volt az arany és pergamentjűkön még alig száradt meg a gouache-f esték. Én akkor bizonyosan az a sánta márki voltam Versaillesban, aki ugrálva, mint egy kiherélt bakkecske, tanítgatta a gáláns nőket, mint kell

legyezővel par dislance csókot inteni, légyottot suttogni, igent rebegni. Én mondtam nekik: az orr hegyéhez téve legyezőnket, azt jelenti: vigyázat, bennünket kémlelnek. Én mutattam nekik, mint kell a küllők számával jelezni, hány órákor legyen ott a parkban a gavallér. És én találtam ki, hogy a forgóba helyezett üveglapon át mint lehet kémlelni az ellenfelet. Mint lehel legyezővel babrálva, kacérkodni. Es két ujjunk közt finoman áthúzva s halkan leeresztve nyögdecselni a csukott legyezővel: megadom magam . . -

. . . Összavarodom az emlékek közt. Valóságként tör rám az is, amit csak álmodtam. A legyező ma nekem is, azoknak is, akikre harminckéltelűs nyelve száll, csak emlék, vesztett éden. Mondják, hogy az előretörő napernyő miatt összezsugorodott a legyező. Amikor már csak akkora volt, mint egy szőlőlevél, egyszerre csak elfogyott, akár a tenyérben összemorzolt jerikói rózsza. . . Nem hiszem, hogy sikerülne lombfűrész-szerszámokkal újra életre kelteni. A mi időnk nem kedvez a tündérek játékaiknak.

...De hiszem, hogy még egyszer, még sokszor el fog jönni az ő idejük. Amikor a karcsú és törekeny kisasszonyok visszaszállnak az elefántcsontküllők közül a földre. Amikor újra sírni fognak tudni szép érzelmektől leányok és fiúk... És egy bágyadtan két ujj között tartott legyezőfogásban benne lesz egy infánsnő bája . . . Akkor a mi Urunknak nagyobb dicsőségére az én lelkem isüjből megjelenik köztetek e földön. Amen.«

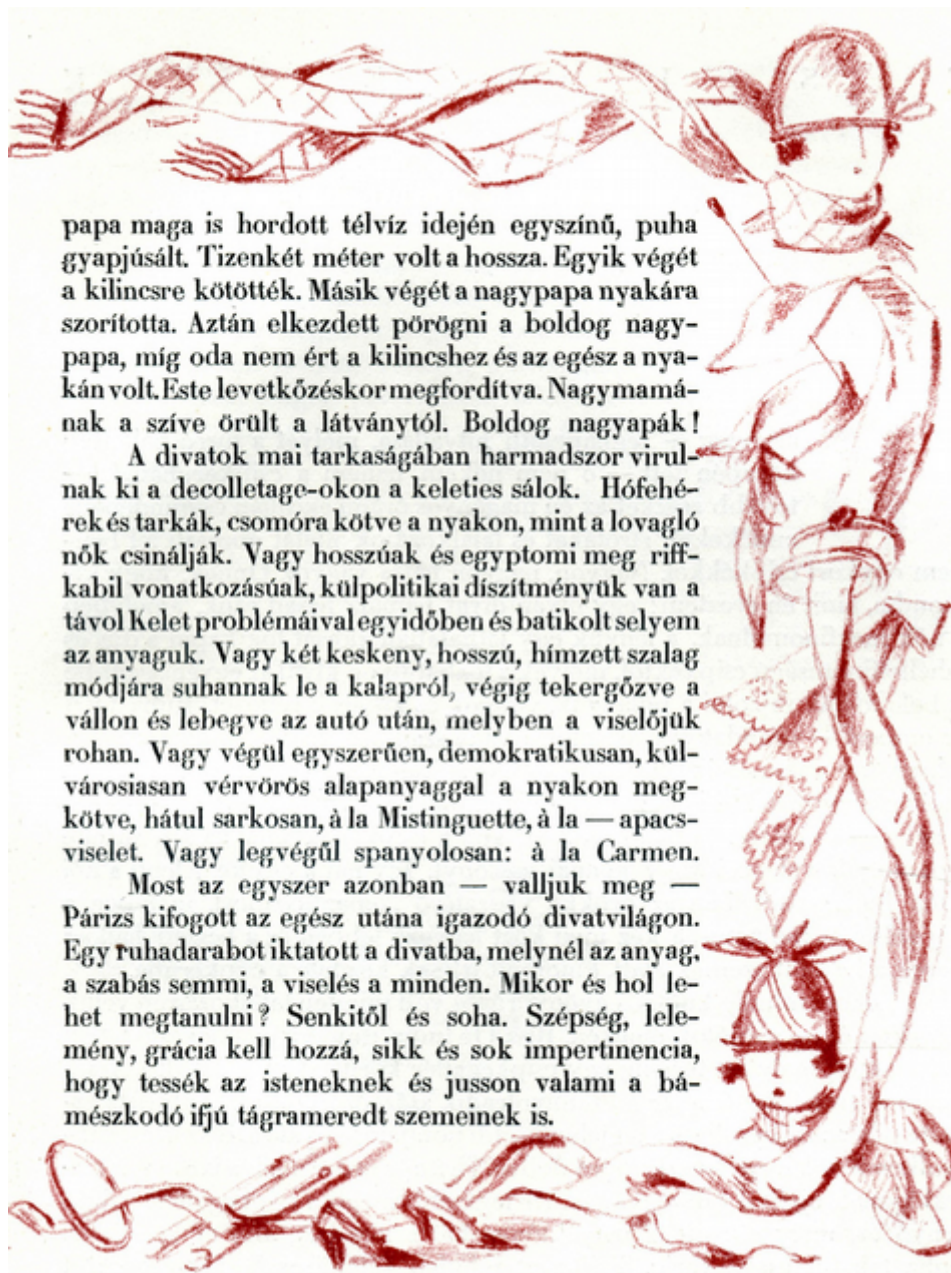

Oa jó isten, aki az Ég madarait és a mezők liliomait ruházza, olykor megsokalja a női vállak, karok és keblek meztelenségét. Ilyenkor a jó isten, aki gondját viseli a földi angyaloknak, a párizsi női szabók útján küld valami meleg mentőgondolatot az angyalkák vállaira. Ezt a meleg és mentő gondolatot százhusz év óta majdnem mindig sálnak nevezik. Az első férfiú, akit a sál népszerűsítésére az égiek kiszemeltek, Napoleon volt. Akkoriban görögös, ingszabású fátyolruhákban vacogtak a *directoire* divatja szerint a francia nők s csak a legesleggazdagabb divatkirálynők vállaira borult egy-egy Indiából hozott s igazi kasmírkecskék gyapjából szövött sál. Ekkor állott elő a gondviselés-szerű férfiú, Napoleon és különös tekintettel a saját felesége, a szép Josefin négyszázdarabos komplett sál gyűjteményére, — megtiltotta a keleti sálók további behozatalát. Ez a behozatali tilalom adta az első nagy lökést arra a hallatlan fényűzésre, melyet mindenféle selyemből, gyapjából szövött, perzsa, indus és arab mintás sálokkal űztek és amely körülbelül Napoleon bukásáig, tehát 1815-ig tartott. Ez volt a sálók történetének hőskora.

Másodszor vagy negyven évvel később kezdett a sál divatja új erőre kapni. Akkoriban a második császárság párizsi szalonjaiban, III. Napoleon szépséges felesége körül vacogtak, dideregtek meztelen darázs-

derekukkal krinolinjaik felett a divatos francia nők. A Tuillériák palotájában aranyos márványfalak közt hullámoztak a bálozó szépségek. Egy vidéki francia fiatalember ott állt a gyertyák fényétől ragyogó szépségtenger közepén és felsóhajtott: Te jó isten, mennyi szép kebel! Mióta elválasztottak, nem láttam ennyi szép keblet! A jó isten véletlenül meghallotta ezt a felkiáltást és gondoskodott róla, hogy a polgári erkölcsökhöz közelebb eső sál újra divatba jöjjön. Ezek voltak a second empire, a most annyira divatos francia biedermeier-idők sáljai. Mennyi sál, teremtő Atyám, mennyi sál! Az igaziakat Indiából hozzák és Lyonban, Nimesben nagyszerűen utánozták. De hoznak Tuniszból is csodálatos zöld és piros csíkokkal átszőtt sálakat és hoznak Algirből is olyan vékonyakat, hogy összehajtva átfér egy-egy a karikagyűrűn. Ilyen volt a császárné vállain is csipkés végződéssel. És a legszebb keleti álmokból szőtt színes crêpe de Chine-sálók jönnek divatba, puhán omolva a derék körül. Oh boldog nagymamáink ideje, mikor tíz-tizenöt sálja volt egy-egy fiatalkorú nagymamának bársonyból, aranyhímes fátyolból, pillangós csipkékből és mikor vezércikk íródott a női sálszenvedélyről és a férjek kétségbeeséséről és amikor nemcsak táncolni kellett tudni illendően a sálban, de táncleckéket is adott e célra Gardel kisasszony Párizsban. Oh boldog, boldog nagyapáink ideje, amikor nemcsak fizetni kellett győzni a 2000–5000 frankos sálakat, de a fiatal nagy-

papa maga is hordott télvíz idején egyszínű, puha gyapjúsált. Tizenkét méter volt a hossza. Egyik végét a kilincsre kötötték. Másik végét a nagypapa nyakára szorította. Aztán elkezdett pörögni a boldog nagypapa, míg oda nem ért a kilincshez és az egész a nyakán volt. Este levetkőzéskor megfordítva. Nagymamának a szíve örült a látványtól. Boldog nagyapák!

A divatok mai tarkaságában harmadszor virulnak ki a décolletage-okon a keleties sálók. Hófehérek és tarkák, csomóra kötve a nyakon, mint a lovaglónők csinálják. Vagy hosszúak és egyiptomi meg riffkabil vonatkozásúak, külpolitikai díszítményük van a távol Kelet problémáival egyidőben és batikolt selyem az anyaguk. Vagy két keskeny, hosszú, hímzett szalag módjára subannak le a kalapról, végig tekergőzve a vállon és lebegve az autó után, melyben a viselőjük rohan. Vagy végül egyszerűen, demokratikusan, külvárosiasan vérvörös alapanyaggal a nyakon megkötve, hátul sarkosan, à la Mistinguette, à la — apacsvisélet. Vagy legvégül spanyolosan: à la Carmen.

Most az egyszer azonban — valljuk meg — Párizs kifogott az egész utána igazodó divatvilágon. Egy ruhadarabot iktatott a divatba, melynél az anyag, a szabás semmi, a viselés a minden. Mikor és hol lehet megtanulni? Senkitől és soha. Szépség, lelemény, grácia kell hozzá, sikk és sok impertinencia, hogy tessék az isteneknek és jusson valami a bámmészködő ifjú tágrameredt szemeinek is.

C S I P K É K

aronessz — tegnapelőtti hitvallása, melyet a forró bálterem közepén tett — ó nem nekem, hanem a csipkeruhának — tovább reszket az én magányos óráim egealján és mindenféle emlékeket, strófákat és találkozások illatát ébreszti fel bennem egykori csipkéekkel. Nagyon, nagyon hálás vagyok Önnek, hogy ki mondta, amit én éreztem: egy olyan divat hajnala hasad ránk, amelyben a nők megfinomulnak, a lényük egy láthatatlan glóriát fog kapni a dús és lehelletfinomságú csipkéktől, melyek a toalettjükön kívül az egyéniségükbe is bele fogják rajzolni a pillangók, virágok és kosarak reflexét. Ruha teszi az embert — öntudatossá, alázatossá vagy szálló tündérré. Szerencse, hogy a lovagkor valamelyik álmodozója elhozta Keletről azt a puha gaze-fátylat, mely a praeraffaelita képek olasz nőinek mellére és fejére tapad — camera a neve — és biztos, hogy ez volt az, ami a csipkének kitalálására tüzelte valamelyik velencei vagy génuai asszonyt. így hát a csipke jelenti a női ruha hullámjátékában az örökké visszatérő romanticizmust, melyben a haj szőke és hullámos, a kéz ujjai közt legyező lebben és a beszéd halkan pereg a lesütött szemek alatt. Finomult ízlések kezdete a csipkeruha.

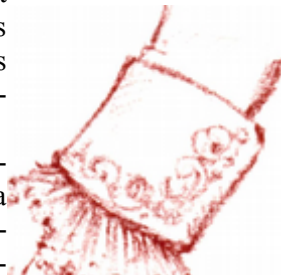
Nekem mindig különös gyönyörűség volt minden találkozásom velük képeken és — sublótok fenekén. Hisz Ön tudja, ismeri a megnevezhetetlen finomságot, mely ott terjeng egy csipkegallér körül, akár a XVII. századi flamand arcképfestő, akár a tizennyolcadik századi francia miniatűrlista lehelte oda az emberi figura legjelentősebb pontjára: a nyakra. Hiszen szép fátyolkendőnek is egy büszke fejre dobva. Virít a gavallér mellén is és a selyemfrakkjának ujjából kibuggyanva. De legszebb mégis a csipkegallér. Vakító ernyő ez, mely elnyeli az árnyéktónusokat s mindazt, ami az arc tiszta, puha teintjét megzavarja. Tudta ezt minden valamirevaló festő és ezért

tette oda keretnek az arc alá, hogy derűs legyen tőle az öregedő asszony arca is. De megállhatunk-e a festőknél, a ruhaszabóknál, amikor a csipke tulajdonkép az érzületmegnyilvánulás ősi formája. Vagy nincs-e ősidők óta csipkefinom muzsika? Nem volt-e egy egész kor, mely kőből hozta ki azokat a motívumokat, miket akkor a székesegyházak falaira varrtak fel csipkének: a gótika építészete? Csipke, muzsika és katedrális — ódon, szép szentháromság.

És lássa — Baronessz — ahogy így gondolataim visszaszállnak a katedrálisok tornyai közé, tisztán megértem, miért kezdődik a csipkéről szóló valamennyi legenda szegény halászasszonyokkal, szerelmes tengerparti lányokkal. Génua, Velence, a Bretagne, Brabant a színterek. A déli vagy az északi tenger partvidékén lakott az a bizonyos halászlány, aki kedvese hálójába varrta az első szakítás tövises rózsáit. Hát igen, nemcsak a gótikus építéshez, hanem a csipkecsináláshoz is szív kellett, fájdalom kellett, szegénység és vallásos megrendülés kellett. Hisz ön is tudja: ma is, csenevészén, kijózanodva, kicsit gyárilag szervezve, még mindig ott női a szép csipke, ahol az arcok megfakulnak, a szemidegek elsorvadnak, alanyok csendesen szenvedni tudnak. Lombardia kis falvaiban, Velence babonás külvárosaiban, Brüggeben, ahol a toronyórák muzsikálnak és Liliéhez közel, ahol éjjel a tenger jajgat. Valami nagy hangulatközösség, a türelem atmoszférája teremti ki, mint a champignont a pincék dohos levegője.

Ezért szép, tarka hazugság a delfti Vermeer híres bécsi képe, a színekben fürdő Csipkeverőnő. Előkelő, tiszta, naptól ragyogó holland házban lehetett dilettáns szórakozása csipkekészítés, de nem volt... Különben csak darálok, csak darálok, mint malom, holott Önt — Baronessz — jobban érdekli egy kis vallomás, mint mindaz, amit a történetírás kristályaiból unalmas percekben felfűzőgettem és noteszlapokra feljegyeztem.

Tehát legyen: ha szabad itt egyáltalán osztályozni, nekem a vert csipke, a »dentelles«, általában jobban tetszik a varrottnál. A vert vagy belga csipkéről beszélek tehát, mely az ő elmosott, aláfestett, finomra hangolt lényével úgy hat, mint egy viola di gamba hangja. Talán mondanom sem kell, hogy csak antik formájában szeretem a valenciennesi, a lillei, a brüsszeli csipkéket. A malinesi is, a brüggei is akkor szépek, ha

alapjukon, a pókháló finom szövédékének széles sávján végighullámszik tiszta reliefjével a minta és ellepi az alap textúráját. Oh, mennyi gyönyörűséggel álltam meg a brüsszeli Cinquantenaire nagy termeiben a hajdani oltárterítők előtt, melyeken még ott van a régi serény kezek orsóinak csattogása. Egypár kéz — egy egész élet egyetlen csipkeszárnyon. Tüll-finomság, pókháló-szövedék, elefántcsont sárguló színei. Plasztikusan rajzolódtak a telt, fehér keblekhez, a selyem ruhákhoz ... De mégis van egy fajtája a vert csipkének, a dentelles-nek, ez az, amelyen fond de neige-ből csillannak elő a motívumok, hómezőből a jégkristályok és ez az igazi, a legnagyobb, mert itt kénytelen voltam én is, más is távoli, forró, sóvárgott vállakra gondolni. De azért a varrott csipkének is adjuk meg, ami az övék. A points, a tűvel varrott csipke mindig a hárfának tiszta, zengő akkordjával kapja meg a kedélyt. Olyan ez, mintha a rézkarcoló hegyes túje vésné rá a szálait, kiemelni, aláhúzni a mintát, felszökellni, majd leszállni, előbb crescendo, azután diminuendo. Én értem, hogy egész Északeurópa, amely tele volt

reformációval, vallásháborúkkal, komolysággal a tizenhetedik században, sötét ruháihoz ezt sóvárogta. A nehéz renaissance és barokvirágú, szinte himzett pompájú csipkegallérokat, amelyeken ott ragyogott a jólét, a stilizált szegfüvek, madarak, ágyúk, delfinek és amorettek közt. A gros point de Venise az ő gyöngyözött, szélesen körvonalazott, domború virágaival — az Adriának szeszélyes örömét fogja csokorba, melyet a hőskorban a menyasszonyi fátyolba szőtt tarka selyemszálak még üdébbé, frissebbé tettek.

S ha már a csipke hőskoráról beszéltem, elhallgathatom-e gavalléorkorszakát a rokokóban? A points d'Alençon, nem hiába asszony hozta a

titkát olasz földről a franciákhoz, a rózsás réseauival, apró, pöttyögtetett virágaival clavecin-hangokat csal az emlékezetbe. Medici Katalin úgy csempészte át hazájából, mint a velencei tükör titkát és egy energikus fináncember, Colbert megteremtette mindkettőből a francia kivitel egyik főforrását a gobelinek és porcellánok mellett. Rokokót, kínai érdeklődést, majd empiret, virágok érzelmességét mind le lehet olvasni a francia csipkékről. Sőt azt a nagy eltévelyedést is, melybe a tizenkilencedik század juttatta a híres Chantilly-csipkét, mikor a tüvel nem varrnak már, hanem matériát fitogtatnak és természetes alakú tárgyakat ábrázolnak perspektivikusan.

Pedig a csipke csak addig csipke, amíg a játékos díszítőkedv isteni szeszélyével írja motívumait a síkra. Nem írja, hanem lehel, vagy sóhajtja, vagy ujjongja. Ezért tükrözi vissza a spanyol guipure ennek a kalandos, tarka, szerelmes és az andalúziai vérnek minden színességét arany- és ezüstszálaban, hogy azután elhintse a fémfonalas és paszománycsipkék érzéki divatját.

Mily iróniája a sorsnak, hogy szaracén vitézekről spanyol zsidók vették át a szép pogány motívumokat s odarakták oltárterítőbe foglalva Mária lábaihoz! De mikor lobogtak az inkvizíció lángjai, átvitték tudományukat a francia udvarokba és a szálak csak színesebbek lettek a fájdalomtól... Mily vékony, keskeny egy csipkesáv, Baronessz, és mégis olyan nagy és mély, olyan végtelen és szomorú, mint egy temető... Szegények temetője.

 z örök nőiesség jelbeszédei. Az emlékezés és pajkosság diadaljelei. Hordják a derékon, oldalt vagy a keblek alatt, lógnak finom aranyláncon vagy selyemzsinóron; bőrövön, esetlegbársonyszalagon. Megerősítik horoggal, csattal, kiegyensúlyozzák faragott figurával, berakják tarsolyba, összefogják bojtjal, felfűzik karikára, megkötik sodrott fémmel, összebújnak, egymáshoz simulnak, körülhízelgik a csípőt, a tomport, villognak, megremegnek, csilingelnek, mint báránynak az ezüstcsengők ... a nő örök gyermeki üdeségének apró jelzőlámpácskái ezek. És éppen ezért kedvesek. Ezért hordják már évezredek óta ezeket az öntudatlan játékszereket, a legszebb bijoukat és joujoukat, a toalettművészet harangvirágait. Valamikor — az indo-chinai buddhizmus zord ösvilágában — csak az öldöklés, az opiumevés isteneit illette meg a díszhely a női medencecsontok szomszédságában. Innen kandikáltak a világba az elefánt és rozmár agyarából készült szakállas kis istenek törpe testükkel és villogó szemükkel. Áldott legyen Buddha és a többi isten, akik megadták a szent hangulatot olyan öcentiméteres szobrocskák faragására, melyből életbölcességet és egy kis parfümöt lehet meríteni. Áldottak legyenek a necke-faragók, a japán Uri, Vaja, Kioto és Yedo csontvésői és faesztergyályozói, akik százezerszámra csinálják immár sok évszázadok óta a türelem e hüvelykfiguráit. Sárguló narválfogból, ivoire-színű elefántcsontdió-magból, puszpángfából és egyéb kemény anyagból faragva a dugasz-matyikat, amelyek egy spárpa végén lógnak és ezzel erősítik oda a fadobozt a japán hadvezér vagy táncosnő derekához. A szegény kis istenke galambosfejű szent, tömzsi

díjbirkózó, csak cseng-leng, liong-bong, ing-ring a madzag végén. Míg egyszerre száz- vagy kétszázévéssé válik és a kacér nő oldaláról átkerül Európába múzeumba. Az istenek menekülnek — és földi értékké válnak.

Ettől a sokezeréves keletázsiai népszokástól le egészen a tegnapi keletkezett cifra bőrszerszámos párizsi toalettszűngőig — bosszú, bosszú sora fut a spárgán ráncigált kis butaságoknak. Ott vannak egyes fejezetei a középkori és a renaissance-női övön bordott csüngőin, melyek a hasznosság leple alatt a hiúság kis kelléktárával voltak felszerelve. Imádságjelvények, szent oltalmazó-képek mellett a kis kések és körömrámpolyozók. A finoman cizellált piciny triptychon mellett az ezüstsüvegű trébelt tükröcske. A korok és a női hivatások persze sokféleképp forgatják a csüngők fegyverkészletét. Hol az evő-, hol a varró-, hol az író-alkalmatlanságok nyomják hátra a többi. Csak egy hivatás nem hagyja lezorítani magát: a tetszenivágyás. Ennek a fegyverei legzajosabbak a csüngők közt.

Sokezer év óta tehát az első és főszerep a női csüngők közt: a kisollóé, a szagosító-szelencéé, a rouge-tartóé. Nem csoda, ha a mi napjainkban a francia toalett-necessaire-gyártó ipar az összes többi szenteket kilakoltatja onnan és legfeljebb a mogyorónagyságú kalendáriumot és az aranyceruzás kis noteszt tűri meg Vénusz csengettyűi közt. Ám a főhely a marsallboté: a bâton rouge-é, mely a gravírozott aranytokba csavarva várja, míg egy hirtelen riadó ki nem szólítja — az autóban, a lépcsőházban, a páholyban — egy kis ajkcsiklandozásra. A csüngők szabad-

ságharca azonban szintén nem maradhatott el. Önállóságért vívott csatájuk eredménye lett: a ridikül. Hadd jegyezzük ide a gyöngébbek kedvéért, hogy a szónak eredete a latin réticulum = háló, ebből lett a francia reticule és egy kis önkényes szócsavarással a ridikül. Ennek azonban — isten ments — semmi köze a nevetségességhez! Oh ridikül, oh retikül, ki magad is ott lógtál egykor a büszke párizsi görög istennő forradalmár-papnő testhezálló ingruhája mellett, hegyek alján, dombok tövében, beh elszakadtál édes anyádtól! Akkor még balantion-nak neveztek és balantine-nak ejtettek s nem igen találtatott benned több a józanság évszázadában, mint egy kis ezüst- meg aranypénz. De lassanként — mint egy okos cégtárs — felfaltad összes fityegő-testvéreid és piros selyemmel bélelt beledbe kerültek a különféle buddhista-védőrségek, szent pulykalábak, kozmetikai ötvösművek, egészen a zöld cigarettaszopó-

káig és a smaragdos túszerszámig. És készültek selyemből gyönggyel, aranyfonállal kivarrt ridikülök meg puha bársonnyal omló tarsolyok a burzsoá-nő arany mosolygású, fonott pénztárcájáig és a marokkói kecske bőrből készült mozaikberakásos necessaire-ig. Míglen eljött a sportoló, tör vívó és autókormányzó nő egyéniségéhez mért kistáskák divatja. És ebben már egy gombnyomásra toalett-, likőr- és dohányzóasztalok fiókjai pattannak fel.

A mai Vénusz ugyanis praktikus. Egykor a szívügyeit akarta az oldalán érezni. Ma — kitudja, mikor emeli fel repülőgépre Jupiter — és akkor ... az ember nem tudhatja ... a hálószobája berendezésére lehet szüksége.

Tartalomjegyzék

ASSZONYI POMPA

ELEGANCIA. Testi elegancia és a ruházkodás választékossága. Balzac és korának elegánsai. A női termet kialakulása a rómaiaknál, a középkorban, Florezenben. Rubens kerekdedégei. A fűző eredete és a fátjol divatja. A jó ruha lelki hatásai 5

DIVATHULLÁMOK. Régente viseletek voltak, újabban divatok. Helyenként felvillanó divattörekvések. A tanagrai cserépmannequinek. Kínai teaszalónok. Mórok és burgundi királykastélyok a divattörténelemben. Navarrai Margit, a szerelmes. A Mediciek finomságai a franciáknál. A divat ingalengésének törvénye. A toalett aranyművészet-törvénye..... 41

DIVATLAPOK KULTÚRÁJA. A régiesség varázsa. Érzelgős divatképek. Stubenrauch és Tyroler, a régi rézmetszők. Az almanachok írói. Divatmagazinok és Regélők. Levegőben ugráló lovak, röplő kutyák és egyéb elme-futtatások. A palingenesis és a titkos tudományok. A Côte a” Azure világa. Amerikai misszek és kutyáik.....48

DIVATHÓBORTOK. A francia forradalom szertelenségei. A frizura szélsőségei. A tagokkitömésének különféle divatja. Izlés-karambólok. A harmincéves háború meztelenségi divatja. A tátottszerű ruha. Amerikai túlzások a mai divatban.....24

TOALETT-STÍLUSOK

Á LA POMPADOUR. A rokokó-asszony és környezete. A harangszoknya és ősei. Valesquez infánsnői. A manteau és díszítése. A fűzős derék. Boucher, az ezermester. A lefestett Pompadour. XV. Lajos udvara és a metresszek. Párizs az örömök fővárosa. A Fontange-frizura. Coiffure, fejkötő, kalapok. Arcfestés és szépségtapasz.....27

DIRECTOIRE ÉS MEZTELENSÉG. Az antik Vénus utánzó. A francia forradalom divattervezője: Jacques Louis David. Egy kertünnepély élőszobrai. A directoire szépségideálja. Az »egyenes testvonal«. A ruhaelhagyások állomásai. Hülések és válóperek. Szeszélyes frizurák és kalapformák. A divat örültjei. Mme. Tallien sétaközben.....34

A SPORT-LADY. Reynolds-képek bája. Regények és sportok. Lady Hamilton szerelmei. IV. György kora és a »merry old England«. A Carlton-House. A szoktető dandy. Az angománia. A spleen és a fűrt divatja. A milliárdos lány. Ingblúz és sportdressz..... 40

A KRINOLIN. Feltámad-e még? III. Napoleon és Eugénia császárnő. Legenda a krinolin születéséről. Miképpen szerkesztették hajdan? Tréfa és gúny. Tessék meggazdagodni! Compiègne. A gömbölyű vállak divatja. Kivágás és széles szoknya. Lola Montez..... 47

MÁLYVASZÍN ROKOLYÁK. A biedermeier-kor divatja és multságai. Pomeráncs-, barack- és kanárisárga mint divatszínek. Darázsderékű szépek, hattyúnyakú ideálok. Az »elefánt-szoknya«, a sonka-ujjak, a fűző. Kínai és dugóhúzó-frizurák. Bébé-kalapok. Gentz és Ellsler Fanny. Kisfaludy Sándor és Viganó táncosnő.....52

POIRETTÓL VIONNETIG. Ki csinálja a párizsi divatot? Rosa Bertin divatbábú. A Szajnapart levegője. A kor tendenciái és a politika mint divattényezők. A német reformruha és ellentéte: a francia egyéni ruha. Poiret, a színek lángallobbantója. A divatteáktól a nagy kosztümbálokig. Mme Vionnet divatháza és próbatermei.....56

AZ ÉK SZER EK R Ő L

A NŐI TEST ÉS AZ ÉKSZER. A kőkorszak Évája. Elméletek az ékszer eredetéről. Egyiptom, a világ első ékszerszállítója. Krétai sírok leletei. Zománcozás, kövésés. A díszítő kedv ereje. A redővetés hangsúlyozása. A járás ritmusának rezgői. A törekeny szüzek és a burgundi fejedelmi ékszerek. A gyűrűk története.....62

AZ ÉKSZEREK NYELVE. A gáláns világ és a francia királyi udvarok ékkö-dívatja. Diadémek, agraiffe-ok. Odiot, Gouthière, Nitot és az empire ékszerművesei: Napoleon pazarlásai. A chatelaine, a cameák és vaskeresztek. Strass mester és a hamis ékszerek. Babonás és vallásos ékszerek. Betegség-óvók, varázs-szerek és méregtartók..... 68

DRÁGAKÖVEK SZÍNJÁTÉKA. Gapistrano prédikációi 1451-ben. Ékszer-szomjúság. Piros korallok gyermeki hangulata. A mai ékszerész festői hatásokra törekszik. Az onyx, a gyöngy, a platina. A csüngőlánc. A karkötő-szalag. Benvenuto Cellini74

P A R F Ū M Ő K É S Z T É T I K Á J A

ILLATOK VARÁZSA. Keleti illatkultúra. Áldozás és tömjén. Zsidók, kínaiak, egyiptomiak ceremóniái. Illat és nemi ösztön. A démonhit és az öröklött szagérzések.....80

VÉNUSZ ROZSALOVAGJAI. Persephone elrablása, Vénusz születése. A római császárság parfümszokásai. A lovagvilág kozmetikai, erkölcei. Cour parfümiek. A rokokó szépség-titkai. A betegségek és a testkultusz..... 83

EMLÉKEK HULLÁMAI. Költők, írók, tudósok illat-érzékenysége. Schiller és a rothadt almák. Baudelaire »mesterséges paradicsom «-a. Huysmans regényhőse. Montesquieu gróf, az édes illatok mestere. Regismanset, a parfümök filozófusa. Illatfelhők a színpadon. Balettek varázsa..... 86

ILLATOK PÁROLÁSA. Szagok skálája. Mr. Piese. A Riviera. A francia parfümörök. Fantázia-illatok. Szappan, kölni víz, természetes virágillatok. A női lelkivilág..... 90

BUDOÁROK ÉS SZALÓNOK

ROKOKÓ-ALCOVE. Lesczynska Mária rokona. Márványamorettek és aranycirádák. A reggeli mosdás. Bergerek, commode-ok, kandalló, tükrök. Előkészületek az öltöözéshez. Az első reggeli. Toalett-kellékek.....93

RÉCAMIER-ASSZONYSZORA. Pompeji régiségek, török vázák. Heverő- és nyugvóágy. Madame Récamier és a herceg. Afroditék táncolják a »La France «-valcert. Lakomák római császárok módjára. Jacob, a berendezőművész. A Messidor-stílus. A spinét-muzsika. A »sál-tánc«. Diánák, Minervák és a görög templomok.....98

A »TZIFRA SZOBA«. A »Gute Stube« magyar párja. Az »ifiaszonyka« a nemesi kúrián. Du-Barry-tapéták. Óreg fotelek, diófaszékek. Rózsafa-asztalok, politúros szublót. A servante és az oszlopokba rakott csészek. Mullfüggönyök, líraalakú varróasztal]. Az en giraffe-zongora. Silhouettek a falakon. Gavarni-metszetek.....103

A KORSZERŰ HÁLÓSZOBA. A modern építész álma. Exotikus bútorok és selymek. A belső térképzés. Az ágy kacérsága. Kínai lakk. Faragás és falfestés. Rézkandeláber. Rejtett-fióku szekrények. A színek tónus hatásai. Indiai motívumok 109

TERÍTETT ASZTALOK

NYITÁNY. Napfény és esti szerenádok zenéi. A szálloda-terasz négy jókedvű vándora. Napoleon szakácsa. Az ízlés fiziológiája. Nem a »mit«, a »hogyan« a fontos 115

ROMAI SZIMFÓNIA. Cincinnatus boldog népe. A comissatiók, tréfás ivások, áldozat a házörző szellemeknek. Lucullus Apolló-szalonja. Heliogabalus asztaldíszítése és viaszételei. Fényűzők, kéjencek és hibbant elméjük. Szakácsiskolák. Új gazdagok tobzódása. Trimalchio lakomája. Potemkin télikertje. Astorék orgái..... 118

ASZTALOK KÖLTÉSZETE. Horacius, az ínyes élvező. Ovidius tanácsai a vacsorázó szerelmes párnak. Arab kalifák terített asztalai. Ezüsttükör az asztalon. Tarka madarak atálaton. Á hajadonsereg. Asztalok a versaillesi lugásokban. Az angol reggelizőasztal 123

AZ ASZTAL MŰVÉSZEI ÉS BŰVÉSZEI. Illatszeres lakomák. Rokokó-vigalmak ezer mesterei: virágok, szőnyegek, varázslói. Pagodák és parkok az asztalokon. A desszertek építményei. A német Schaussen. A Wittenberg» dékán. A cukor, a viasz, a porcellándísz. Kandier Joachim János »hattyús seroice«-e..... 128

A DILETTANTIZMUS ÖRÖKMÉCSEI. A hajdani tűzvarázsok utódai. Amerikai asztalok papírterítéssel. Angol családi asztalok derűje. Terített asztalok kiállításai. Szalodák ebédlőinek tónusa. A jövő zenéje: az expresszionista asztal 134

GARDEROBE - OK MÉLYÉRŐL

NAPERNYŐK. Ralzac véleménye az esernyőről. Hanway János, a kicsúfolt feltaláló. Már az ó-kori Hellas is ismerte a napernyők divatját. Tréfás elnevezések. Pompadour-ernyők. Ernyőnyelek rejtelmek. A »knicker« és a hanyatlás..... 138

LEGYEZŐK. Velence strucctollas gondolái. India szent pávai. Chinai selyemrefestett legyezők, japán óriáslegyező. A klasszikus világ legyeződivatja. A renaissance szemfényvesztői. A rokokó cifraságai és a legyezőnyelv. Eugénia császárnő tervei..... 141

SÁLOK ÉS KENDŐK. Napoleon és az indiai sálók. Josefín gyűjteménye. A seconde empire estélyei. Mibe kerültek a hajdani sálók? Külpolitika és sáldivat. A biedermeier gyapjúsálja. Modern sálók. Az apacs-kendők..... 145

CSIPKÉK. A keleti eredet. Arcképek és miniatűrök csipkéinek hatása. Vermeer Csipkeverőnöje. A vert csipke és a varrott csipke. Medici Katalin és Colbert szerepe a francia csipkeiparban. A spanyol guipure-ök tarkasága..... 148

MINDENFÉLE CSÜNGŐK. A neckék és a csontból faragott nipppek. Középkori és renaissance-asszonyok toalett-ajándékai. Modern pirostótokok. A ridikül fejlődése..... 152

EZ A KÖNYV KÉSZÜLT A GLOBUS
NYOMDA DIDOT-ANTIKVA BETŰ-
VEL ÉS LITOGRAFIAI SOKSZORO-
SÍTÁSÁVAL 1000 PÉLDÁNYBAN. AZ
I— 40 PÉLDÁNY KNER ERZSÉBET
FÉLBŐRKÖTÉSÉVEL, A SZEKŐ ÉS
A RAJZOLÓ SAJÁTKEZŰ ALÁÍRÁSÁ-
VAL KERÜLT FORGALOMBA